

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
CANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY

TROY ACADEMY

International Journal Of Social Sciences

Volume: 7 Issue: 1 Cilt: 7 Sayı: 1
Şubat /February 2022

ISSN: 2718-0905
EISSN: 2717-753X

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
School of Graduate Studies

TROYACADEMY

International Journal of Social Sciences
Cilt 7 · Sayı 1 · Şubat 2022 / Volume 7 · Issue 1- February 2022

ISSN: 2718-0905
e-ISSN: 2717-753X

Sahibi (Publisher)

Rektör Prof. Dr. Sedat MURAT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Editörler / Editors

Doç. Dr. Mustafa KARA	Editör	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ	Editör Yardımcısı	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Mustafa KARA	Editör	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ	Editör Yardımcısı	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Pelin KANTEN	Yayın Kurulu Üyesi	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KIRAY	Yayın Kurulu Üyesi	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Yener PAZARCIK	Yayın Kurulu Üyesi	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Muhteşem BARAN	Yayın Kurulu Üyesi	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Murat YEŞİLTAŞ	Yayın Kurulu Üyesi	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN	Yayın Kurulu Üyesi	Giresun Üniversitesi

Yazı İşleri / Secretariat

Arş. Gör. Hüseyin ORAK
Arş. Gör. Murat ÖZKAYA

Kapak Tasarımı: Selman BIYIK

Danışma Kurulu / Consultative Committee

AKTAŞ Hakkı (İstanbul Üniversitesi)	KIMURA Takuma (Hosei University)
BACAK Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KOVAL Igor M. (Odessa I.I. Mechnikov National University)
BAĞBAŞLIOĞLU Arif (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KUZUCU Kemalettin (Marmara Üniversitesi)
BARAN Muhteşem (İstanbul Üniversitesi)	MURAT Sedat (İstanbul Üniversitesi)
BARBU Andreea Mihaela (Academia de Studii Economice din Bucureşti)	NATSUDA Kaoru (Ritsumeikan Asia Pasific University)
CAIAZZO Massimo (International Association of Colour Consultants)	OKUMUŞ Fevzi (University of Central Florida)
CHEN Alexander (University of Central Arkansas)	ÖNLER Zafer (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ÇAYLAK TÜRKER Ayşe (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÖRNEK Ali Şahin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ELAGÖZ İsmail (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÖZCAN Ayşe (Giresun Üniversitesi)
ENER Meliha (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÖZMEN Ömür Nezcen (Dokuz Eylül Üniversitesi)

ERKUL Hüseyin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) PETLAK Victorija (Baltijas Starptautiskā Akadēmija)
EŞİTTİ Bekir (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) SABEV Orlin (Bulgarian Academy of Sciences)
FIRAT Aytakin (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi) TAKAOĞLU Turan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GHOSE Sanjoy (University of Wisconsin-Milwaukee) TARHAN İsmail (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GONGOL Tomáš (Slezská univerzita v Opavě) TAŞCI Özcan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÖRÜN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) UĞUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜMÜŞ Erhan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) ULUOCAK Şeref (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜMÜŞTEKİN Gülten (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) YARAŞ Eyüp (Akdeniz Üniversitesi)
İPEK Selçuk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) YEŞİLTAS Murat (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) YILDIRIM Yavuz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KILIÇ Cüneyt (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) YİĞİT Yusuf (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KOCA Nusret (Afyon Kocatepe Üniversitesi) ZÜMRÜT Yeşim (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KOSTADINOVA Elena (University of National and World Economy)

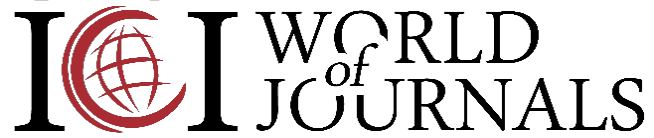
Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

ALPASLAN Erhan (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi) KUTLU Salih Ziya (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ÇETİNKAYA Özhan (Bursa Uludağ Üniversitesi) KURT Yakup (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
DEVECİ Mevlüde (Fırat Üniversitesi) KÜÇÜKCAN ULUÇ Özlem (Marmara Üniversitesi)
DUMAN Muhammed Ferit (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi) SOOFİZADEH Abdolvahid (Aksaray Üniversitesi)
KIRAY Abdullah (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) YALÇINKAYA Akansel (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
YILDIRIM Mustafa ()

Alan Editörleri / Field Editors

KÖRPE Reyhan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Arkeoloji / Archaeology
YALÇINKAYA Akansel (İstanbul Medeniyet Üniversitesi) İşletme ve Yönetim / Business and Management
ARICA Feyza (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) İktisat / Economics
ERAT Muhammed (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Tarih / History
YAVAS Alptekin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Sanat Tarihi / Art History
BAĞBAŞLIOĞLU Arif (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Uluslararası İlişkiler / International Relations
ATMACA Metin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Finans / Finance
ÇORUK Adil (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Eğitim Bilimleri / Educational Sciences
KILIÇ Cüneyt (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) İktisat / Economics
AKYOL İbrahim Tanju (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Kamu Yönetimi / Public Administration
BEK Nahit (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) Kamu Yönetimi / Public Administration

Índeksler / Indexes

TROYACADEMY

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2564-7695

e-ISSN:2564-6486

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yılda üç kez yayınlanır / Published three times a year

Troyacademy dergisi yılda üç sayı (Şubat, Haziran ve Ekim) olarak yayımlanan uluslararası hakemli ve bilimsel bir dergidir. Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak sosyal bilimler alanında yapılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan; doktora ve yüksek lisans çalışmalarından elde edilen sonuçların bir bölümünden ya da tümünden yararlanarak hazırlanmış olan bilimsel derlemeler, araştırma-inceleme derlemesi türünden çalışmalar, derleme yazıları ve benzeri yayımlanır; arşivlenir, paylaşılır, basılır ve dağıtılır. Troyacademy, herhangi bir derleme değerlendirme/işlem ve yayın ücreti talep etmez.

Troyacademy (International Journal of Social Sciences) is an international peer-reviewed scientific journal scheduled to be published three times a year, in February, June, and October. Publication languages of the journal are Turkish and English. The journal comprises, archives, shares, prints, and distributes scientific articles, articles derived from research of masters and doctoral thesis, research and observation reports, and collections. Papers from all fields of social sciences are admissible and expected to be coherent with scientific research criteria and not published before. The journal does not charge any sort of article processing or publication fee.

Yaygın Süreli Yayın
3 aylık (Şubat/Haziran/Ekim)
Türkçe/İngilizce

Vernacular Publication
Quarterly (February/June/October)
in Turkish/English

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Terzioğlu Yerleşkesi, Çanakkale – TURKEY

Tel: +90 286 218 00 18 **Fax:** +90 286 218 05 24

Web: <http://troyacademy.dergi.comu.edu.tr>

E-mail: troyacademy@comu.edu.tr

Aksi belirtilmediği sürece Troyacademy'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Bu konuda dergi sahibi, editörler veya diğer yazarlar sorumlu tutulamaz.

Statements of acts or opinions appearing in the International Journal of Social Sciences are solely those of authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izni alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the Troyacademy editors.

TAKDİM

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından çıkarılan Troyacademy dergisi 2021 yılından itibaren 3 sayıya çıkarılmıştır. Derginin bu sayısında sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından 2 araştırma makalesi ve 3 derleme çalışma olmak üzere 5 makale yer almaktadır..

Dergimizin bu sayısına çalışmalarını gönderen akademisyenlere, bu eserlerin değerlendirmesini yapan hakemlere, yayın ve danışma kurulu ve sekreteryaya teşekkür ederiz.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
TroyAcademy

TROYACADEMY

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2718-0905

e-ISSN: 2717-753X

Cilt 7 · Sayı 1 · Şubat 2022 / Volume 7 · Issue 1- February 2022

İçindekiler Table of Contents

MAKALELER ARTICLES

Derleme/Review Article

Kırsal Mahalle: Büyükşehirlerde Tekrar Köye Dönüş mü?

Rural Neighborhood: Does it turn into the Village in

Metropolises?..... 1

Özalp KILIÇ, Selçuk İPEK

Derleme/Review Article

Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte ve Lozan'da Batı Trakya (1877-1878 Harbi-1923)

Western Thrace in the Process Leading to the Lausanne Negotiations and in

Lausanne (1877-1878 War-1923) 17

Serdar Cem SEDİROĞLU

Derleme/Review Article

Anadolu Selçuklu Devleti'nde İdârî, Ekonomik ve Sosyal Hayat Üzerine Bir İnceleme

A Review On Administrative, Economic And Social Life In Anatolian

Seljuk State 47

Eren İZBUL

Araştırma Makalesi/Research Article

Yeni Medya Alanında Siyasal İletişim Faktörü "Twitter Platformu"

Political Communication Factor in the Area of New Media

"Twitter Platform" 67

Hakan YÜKSEL

Araştırma Makalesi/Research Article

Laiklik Bağlamında Başörtülü Kadın Siyasetçinin Ulusal Yazılı Medyada İlk Görünürlüğü

First Appearance of Headscarved Female Politician in National Printed Media in

Context of Secularism..... 97

Aslı BEK, Mustafa KARA

Kırsal Mahalle: Büyükşehirlerde Tekrar Köye Dönüş mü?

Derleme/Review Article

Özalp KILIÇ^{1*} Selçuk İPEK^{2**}

ÖZET

6360 sayılı Kanun ile birlikte Türkiye’de büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırı olarak belirlenmiş ve bu sınırlar içinde yer alan köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür. Kırsal alanları yakından ilgilendiren bu düzenleme neticesinde yerel düzeyde merkezîyetçilik artmış ve köy halkının demokratik temsil gücü azalmış, belediyelerin sorumluluk alanları genişlemiş ve hizmet maliyetleri artmış, kentte yaşamının gerektirdiği mali yükümlülükler köyler için de geçerli olmuş ve tarımsal üretim olumsuz yönde etkilenmiştir. 6360 sayılı Kanun’un kırsal alanlarda meydana getirdiği sorunlar, büyükşehirlerde mahallelerin kırsal ve kentsel olarak yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu noktada 7254 sayılı Kanun ile birlikte büyükşehir sınırları içinde mahalleye dönüştürülen köylere kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsü verilmesinin önü açılmıştır. Böylece kırsal niteliğini devam ettiren yerlere mali açıdan bazı ayrıcalıkların tanınması ve mevcut sorunların çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir. Ancak kırsal mahalle düzenlemesinin de çeşitli aksak yönleri bulunmakta ve 6360 sayılı Kanun’un yol açmış olduğu pek çok soruna çözüm getirmemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kırsal Mahalle, Kırsal Yerleşik Alan, 6360 sayılı Kanun, Büyükşehir Belediyesi.*

JEL Kodları: *H70, R50*

Rural Neighborhood: Does it turn into the Village in Metropolises?

ABSTRACT

With the Law No. 6360, the boundaries of metropolitan municipalities in Turkey were determined as provincial administrative boundary and the villages in the boundaries of metropolitan municipalities were transformed into neighborhood by removing their legal personalities. As a result of this regulation, centralization in local level has increased and the democratic representation power of the village people has decreased, the responsibility areas of municipalities have expanded and the service costs have increased, the fiscal liabilities required to live in the city have been valid for the villages and agricultural production has been adversely affected. The problems caused by the Law No. 6360 in rural areas have made it compulsory to restructure the neighborhoods as rural and urban in metropolitan

1 * Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye. E-mail: ozalpkilic@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4546-1735>

2 ** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye. E-mail: selcukipek@comu.edu.tr, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0540-793X>

cities. At this point, with the Law No. 7254, the way has been paved to give the status of rural neighborhood or rural settlement area to villages, transformed into neighborhood within the boundaries of the metropolises. Thus, it is aimed to give some fiscal privileges to the places maintaining their rural nature and to solve the existing problems. However, the rural neighborhood regulation also has various shortcomings and it does not provide solutions to many problems caused by the Law No. 6360.

Keywords: *Rural Neighborhood, Rural Settled Area, Law No. 6360, Metropolitan Municipality.*

JEL Codes: *H70, R50*

* Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Mahalli idareler, yerel halkın mahalli ve müşterek nitelikli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ve karar organları seçmenler tarafından seçilmek suretiyle oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Anayasaya göre, Türkiye’de il, belediye ve köy olmak üzere üç çeşit mahalli idare bulunmaktadır. Söz konusu idareler arasında en küçük ve en yaygın örgütlenme biçimini ise köyler oluşturmaktadır. Köyler, sosyo-ekonomik özellikleri ile kentlerden ayrılan, düşük nüfus yoğunluğuna sahip olan ve ekonomik olarak genelde tarım ve hayvancılığa dayanan kırsal yerleşim yerleri olarak tanımlanmaktadır (Geray, 1975: 45).

Sahip oldukları mahalli idare kimliği ve kamu tüzel kişiliğine rağmen köyler, Türkiye’de yıllar itibarıyla önemi giderek azalan birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere köyler, 1924 yılında kabul edilen 442 sayılı Köy Kanunu ile yönetilmektedir. Yaklaşık bir asırdır yürürlükte bulunan bu kanun, köylerin yönetimi ve kırsal alanlara götürülen hizmetler bakımından önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Ancak, zaman içinde ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında köklü değişiklikler meydana gelmiş, buna bağlı olarak kırsal alandaki ihtiyaçlar da değişikliğe uğramıştır. Bu noktada köyler, mevcut yapısı ile değişen ve artan ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiş, günün koşullarına ayak uydurma noktasında yetersiz kalmıştır³. Dolayısıyla kalkınma sürecinde köylere atfedilen önem de giderek azalmıştır (Erat, 2016).

Türkiye’de uzun yıllardır devam eden kentleşme eğilimi, kırsal alanda yaşayan nüfusun önemli ölçüde azalmasına ve kentlerde çarpık bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, kırsal ve kentsel alanlara yönelik sunulacak hizmetlere ilişkin sistem arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu arayışlar çerçevesinde 2012 yılında 6360 sayılı Kanun kabul edilmiş ve büyükşehirlerde sunulacak hizmetlerin tek merkezden yürütülmesi ve bu suretle hizmet sunumunda etkinlik ve verimliliğin sağlanması hedeflenmiştir. Bu noktada mahalli idarelerin idari ve mali yapısı ile sorumluluk alanlarına ilişkin önemli ve köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden birisi de büyükşehir sınırları içinde yer alan köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılması ve mahalleye dönüştürülmesi

³ Belirtmek gerekir ki Türkiye’de politik tercih bir yerel yönetim birimi olarak köy idaresini güçlendirmek yerine, köylere ilişkin hizmetlerin merkezi idare tarafından üstlenilmesi yönündedir (Nadaroğlu, 1998: 244). Bu sebeple köyler, reform çalışmaları noktasında diğer yerel yönetim birimlerine nazaran ihmal edilmiştir.

olmuştur. Ancak, kırsal alanları yakından ilgilendiren bu düzenleme hukuki, siyasi, idari, mali ve sosyo-ekonomik açıdan önemli birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir.

6360 sayılı Kanun çerçevesinde köylerle ilgili düzenlemelerden kaynaklanan sorunlara çeşitli eleştiriler getirilmiş ve bu sorunlar sıkça tartışılmıştır. Süreç sonunda gelinen nokta, büyükşehir yapısı içinde mahallelerin kırsal ve kentsel olarak yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu kapsamda, 2020 yılında 7254 sayılı Kanun⁴ kabul edilmiş ve büyükşehir sınırları içinde yer alan ve kırsal niteliğini devam ettiren yerlere belirli koşullar çerçevesinde kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsü tanımlanmıştır. Böylece, söz konusu yerlere belirli avantajlar sağlamak suretiyle bazı sorunların çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir.

Çalışmada, 6360 sayılı Kanun çerçevesinde tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülen köylerde meydana gelen sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak gerçekleştirilen kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan düzenlemesi ele alınmaktadır.

1. 6360 SAYILI KANUN ÇERÇEVESİNDE MAHALLEYE DÖNÜŞTÜRÜLEN KÖYLERDE MEYDANA GELEN SORUNLAR

6360 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türkiye'de; büyükşehir sayısı otuza yükselmiş, büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırı haline getirilmiş, bu sınırlar içinde yer alan köylerin tüzel kişiliği kaldırılmış ve köyler mahalle olarak ilçe belediyelerine bağlanmıştır. Ayrıca, tüzel kişiliği sona eren köylerin her türlü taşınır ve taşınmaz malları ile alacak ve borçları, ilgisine göre bakanlıklara, büyükşehir belediyesine, bağlı kuruluşlara veya ilçe belediyelerine devredilmiştir. Ancak, söz konusu düzenleme hukuki, siyasi, idari, mali ve sosyo-ekonomik açıdan önemli sorunları da beraberinde getirmiştir.

Köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılarak mahalleye dönüştürülmesi, öncelikle anayasaya aykırılık iddialarını gündeme getirmiştir. Konuyla ilgili olarak, köylerin tüzel kişiliğinin anayasal temeli olduğu ve bunların anayasa değişikliği yapılmaksızın kanun ile kaldırılamayacağı ifade edilmiştir (Gözler, 2013). Ayrıca, mahalli idare sınırlarında yerel halka danışılmadan değişiklik yapılmasının ve hizmette yerellik (*subsidiarity*) ilkesine aykırı olarak köy halkına ilişkin kararların belediye meclisleri tarafından alınmasının Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına da aykırılık teşkil ettiği ileri sürülmüştür (Günel vd., 2014: 62-63). Söz konusu iddialar Anayasa Mahkemesi⁵ tarafından reddedilmiş ancak konuya ilişkin tartışmalar sona ermemiştir.

Yerel düzeyde halkın kendi kendini yönetebilmesine imkân sağlayan köylerin mahalleye dönüştürülmesi, yerel demokrasi ve katılımcılık açısından olumsuz bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bilindiği üzere, yerel demokrasinin etkinliği ile mahalli idarelerin ölçeği ters yönlü bir şekilde hareket etmektedir.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. 16 Ekim 2020 Tarihli ve 31276 Sayılı Resmî Gazete 1. Mükerrer

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Anayasa Mahkemesi, 12.09.2013, E. 2013/19, K. 2013/100, (RG:18.09.2014, 29123).

Buna göre mahalli idarelerin sınırları büyüdükçe seçmenler yerel yöneticilerden uzaklaşmakta ve demokratik etkinlik azalmaktadır (Yıldırım vd., 2015: 218). Köy tüzel kişiliğinin kaldırılması ile birlikte yerel halkın demokratik temsili belediye meclisleri tarafından sağlanmaya başlamıştır. Bu noktada yerel düzeyde merkezîyetçilik artmış, halkın müşterek nitelikli ihtiyaçlarını büyükşehir ve ilçe belediyelerine demokratik yollar ile etkin bir şekilde yansıtması güçleşmiş ve temsil gücü azalmıştır (Karaarslan, 2012: 149).

Fiziki yapısında herhangi bir değişiklik meydana gelmeksizin hukuki statüsü değişen ve mahalleye dönüştürülen köyler, kırsal istatistiklerin üretilmesinde birtakım aksaklıklar meydana getirmiş ve bunun neticesinde kırsal kalkınma politikalarının hazırlanması güçleşmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018a: 44-45). Bilindiği üzere, Türkiye’de mekânsal istatistiklerin üretilmesinde nüfus kriteri dikkate alınmakta ve toplam nüfusu 20.000 altında olan yerler kırsal yerleşim olarak kabul edilmektedir. Ancak, köylerin mahalleye dönüştürülmesi ile birlikte nüfus büyüklüğü üzerinden kırsal alanların tespit edilmesi güçleşmiş ve büyükşehir sınırları içinde yer alan tüm alanın kent olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu durum bir taraftan kırsal istatistiklerin oluşturulmasını ve buna yönelik politikaların hazırlanmasını güçleştirmiş diğer taraftan da kırsal kalkınmayı destekleyen fonların dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir (Gökyurt vd., 2015: 22-23).

Köylerin mahalleye dönüşmesi ile birlikte belediyelerin sorumluluk alanları genişlemiş, bu alanlara hizmet götürebilmek için yeni birimlere ihtiyaç duyulmuş, buna bağlı olarak da hizmet maliyetleri artmış ve kamusal hizmetlerde aksaklıklar meydana gelmiştir (Öner ve Şahnagil, 2020: 661). Bilindiği üzere 6360 sayılı Kanun’un temel gerekçesi, belirli bir coğrafi alanda birden fazla yerel yönetimin yetkili olması sebebiyle hizmet sunumunda ölçek ekonomilerinden yeterince yararlanılamaması ve bu sebeple kaynak israfına sebebiyet verilmesidir (TBMM, 2012). Bu noktada hizmetlerin ideal ölçekteki bir merkez tarafından sunulması hedeflenmiş ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılmıştır⁶. Dolayısıyla başta tarım ve hayvancılığın desteklenmesi olmak üzere kırsal alanlara yönelik birçok hizmette büyükşehir ve ilçe belediyeleri yetkili kılınmıştır. Ancak pek çok bölgede köyler ile merkez arasındaki mesafenin fazla olması ve coğrafi engellerin bulunması, hizmetten faydalanan halk ile kararların alındığı merkez arasındaki bürokratik mesafenin artması, belediyelerin organizasyon yapısının ve mali kaynaklarının yetersiz olması hizmet sunum maliyetlerinin artmasına ve hizmetlerin aynı standartlarda sunulmamasına sebebiyet vermiştir (Tekçe ve Genç, 2019: 14).

6360 sayılı Kanun ile birlikte mahalleye dönüştürülen köylere birtakım mali yükümlülükler getirilmiş ve kentte yaşamının gerektirdiği sorumluluklar köy halkı için de geçerli olmuştur (Dik, 2014: 22).

6 Yerel düzeydeki hizmetlerin merkezi bir yapı tarafından sunulması, toplum tercihlerinin farklılaşmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada hizmet maliyetleri artmakta ve kaynakların etkin kullanımından uzaklaşmaktadır (Çetinkaya, 2020: 14-16).

Bilindiği üzere, yapılan düzenleme ile birlikte köylere tanınan bazı hak ve menfaatler kaldırılmış, mahalleye dönüştürülen köylerin 1319 sayılı Kanun gereğince emlak vergisini ve 2464 sayılı Kanun gereğince belediye vergi, harç ve katılma paylarını ödemesi zorunlu hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra, köylerde faaliyet gösteren ticaret, sanat ve serbest meslek erbapları ile ücretlilerin 193 sayılı Kanun gereğince sağlanan muafiyet ve istisnalardan yararlanma olanağı da ortadan kaldırılmıştır⁷. Ayrıca, bu yerlerde su kullanımını da ücretli hale getirilmiştir. Ancak, yapılan bu mali düzenlemeler hemen yürürlüğe girmemiş, bir geçiş süreci öngörülmüş ve bu değişikliklerin beş yıl süreyle uygulanmayacağı, su ücretlerinin ise en düşük tarifenin %25'ini geçmeyeceği ifade edilmiştir. Kanunun öngördüğü bu süre, 2018 yılında kabul edilen 7159 sayılı Kanun⁸ ile 31/12/2022 olarak belirlenmiştir. Bu sürenin sonunda sosyo-ekonomik açıdan farklı koşullara sahip olan köylerin kentler ile aynı mali yükümlülüklere tabi kılınması toplumsal ve ekonomik yapıda önemli sorunları meydana getirebilecek niteliktedir.

Kırsal yapının temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık da köylerin mahalleye dönüştürülmesiyle birlikte olumsuz yönde etkilenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018a: 83-84). Bilindiği üzere, mahalleye dönüştürülen köylerin tarım arazileri ile mera, yaylak ve otlak gibi ortak kullanım alanları bağlandıkları belediyelere devredilmiş ve bu alanlarda belediyelere imar uygulaması yapma hakkı tanınmıştır. Bu düzenleme neticesinde bazı mera ve tarım arazileri imar değişikliği ile amaç dışı kullanıma açılmış, bazıları ise belediyeler tarafından satılmıştır (Yıldırım, 2021; Tuncer ve Bakırcı, 2020). Ayrıca, mahalleye dönüştürülen köylerde tarım ve hayvancılık amaçlı yapı ve işletmelerin ruhsatlandırılması zorunlu kılınmış ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çerçevesinde köylülerin ihtiyaç duydukları ahır ve benzeri yapıların inşası da zorlaşmıştır. Bütün bunlar neticesinde, mahalleye dönüştürülen köylerde tarım ve hayvancılık ile uğraşılması güçleşmiştir.

2. MAHALLEYE DÖNÜŞTÜRÜLEN KÖYLERE YENİ STATÜ: KIRSAL MAHALLE VE KIRSAL YERLEŞİK ALAN

6360 sayılı Kanun çerçevesinde mahalleye dönüştürülen ancak sosyo-ekonomik açıdan kırsal yerleşme niteliğini sürdüren yerlerde meydana gelen sorunlar, büyükşehir sınırları içinde idari ve mali açıdan farklılaşmayı gözetken bir mahalle sistemi kurulmasını zorunlu kılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018b: 148). Bu kapsamda, 2020 yılında kabul edilen 7254 sayılı Kanun ile 5216 sayılı Kanuna ek bir madde eklenmiş ve büyükşehir sınırları içinde mahalleye dönüştürülen köylere, kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsü verilmesinin önü açılmıştır. Bu noktada, büyükşehirlerde mahalleye dönüştürülen ancak beklenen gelişimi sağlayamayan yerlerde kırsal alanların oluşturulması ve bu

7 6360 sayılı Kanun ile birlikte kırsal alanda basit usulde vergilendirilen esnaf ve sanatkârların 95/6430 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince artık basit usulden yararlanamayacağı ifade edilmiştir (Öz ve Yolcu, 2011: 3-4). Ancak, 2013/5080 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile birlikte söz konusu mağduriyet giderilmiştir.

8 Ayrıntılı bilgi için bkz. 28 Aralık 2018 Tarihli ve 30639 Sayılı Resmî Gazete

alanlarda yaşayan vatandaşlara çeşitli avantajların sağlanması amaçlanmıştır. Böylece, zaman içinde gelişimini tamamlayan yerlerin sorunsuz bir şekilde büyükşehir belediye sistemine tam entegrasyonunun sağlanması hedeflenmiştir (TBMM, 2020: 16).

Söz konusu düzenleme çerçevesinde, büyükşehir sınırları içinde yer alan ancak sosyo-ekonomik yapısı, kent merkezine olan uzaklığı, mevcut yapılaşma durumu ve belediye hizmetlerine erişebilirliği gibi hususlar çerçevesinde kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler, kırsal mahalle olarak tanımlanmaktadır. Bir yerin kırsal mahalle statüsü kazanabilmesi için öncelikle büyükşehir sınırları içinde yer alması ve özellikle 1984 yılı ve sonrasında köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüştürülmüş olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu yerin belirli kriterler karşısındaki durumu araştırılmaktadır. Bu kriterler; şehir merkezine olan uzaklık durumu, belediye hizmetlerinin (yol, su, kanalizasyon veya toplu ulaşım gibi) en az birine tam kapasitede erişebilme olanağı, imar mevzuatı karşısındaki durumu (mevcut yapılaşmanın kırsal niteliğini devam ettirip ettirmediği ve gelişme alanları içinde yer alıp almadığı) ve sosyo-ekonomik açıdan kırsal yerleşim özelliğinin (kırsal nüfusun yüksek olması, yüzölçümünün önemli bir kısmının tarım ve hayvancılığa elverişli arazilerden oluşması ve başlıca geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması) görülmesidir⁹ (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021). Daha sonrasında ise ilgililerin başvurusu üzerine¹⁰ mahallenin bağlı bulunduğu ilçe belediye meclisi tarafından karar alınması ve alınan bu kararın en geç doksan gün içinde büyükşehir belediye meclisi tarafından onaylanması gerekmektedir. Bu noktada büyükşehir belediye meclisi, ilçe belediyelerinden gelen teklifi aynen veya değiştirerek¹¹ kabul edebilme ya da doğrudan reddedebilme olanağına sahiptir.

Tamamı kırsal mahalle niteliği taşımayan mahallelerde, on bin metrekareden az olmamak koşuluyla, kırsal yerleşik alanların tespit edilmesi de mümkündür. Bütün bu tespitlerin mahalle düzeyinde yapılması esastır. Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanların tespitinden sonra bu alanlara ilişkin uygulamalar, büyükşehir belediye meclis kararının verildiği yılı takip eden takvim yılının başından itibaren başlamaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021). Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanların zaman içinde bu vasfını kaybetmesi de muhtemeldir. Bu durumda sahip olunan statü, yine kanunun belirlemiş olduğu usul çerçevesinde kaldırılmaktadır. Bu noktada söz konusu alanlara ilişkin uygulamalar da büyükşehir belediye meclis kararının verildiği yılın sonunda sona ermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021).

9 Söz konusu kriterler araştırılırken, belediye sınırları içinde benzer durumda olan yerler bakımından adalet, eşitlik ve genellik prensiplerinin dikkate alınması gerekmektedir.

10 Uygulamada mahalle muhtarları ilgili mahallenin kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsüne sahip olabilmesi için bağlı oldukları ilçe belediyesine dilekçe ile başvuruda bulunmakta ve ilçe belediyesi bu dilekçeye istinaden gerekli tahkikatları gerçekleştirmektedir (Keleş, 2021).

11 Büyükşehir belediye meclisi, ekonomik ve sosyal bütünlüğü sağlamak amacıyla kırsal mahalle ile ilgili teklifi komşu mahallelerde kırsal yerleşik alanlar belirlemek suretiyle genişletebilir. Benzer şekilde kırsal yerleşik alan ile ilgili teklifi de ilgili mahalle sınırlarına kadar genişletebilir. Ancak gelen teklifleri söz konusu ilçe belediyesinin sınırlarını aşacak şekilde değiştiremez (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021).

Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilen yerlere ilgili kanun çerçevesinde birtakım ayrıcalıklar tanınmaktadır:

- Bu ayrıcalıklardan birincisi, 1319 sayılı Kanun gereğince alınması gereken emlak vergisine ilişkindir. Buna göre, söz konusu yerlerde faaliyet gösteren gelir vergisinden muaf esnaf ile basit usulde gelir vergisine tabi olan mükellefler tarafından işyeri olarak kullanılan bina, arsa ve araziler emlak vergisinden muaf tutulmaktadır. Ayrıca mesken amaçlı olarak kullanılan binalar ile zirai üretimde kullanılan bina, arsa ve araziler de muafiyet kapsamında değerlendirilmektedir. Ticari, sınai ve turistik faaliyetlerde kullanılan bina, arsa ve arazilere ilişkin emlak vergisi ise %50 indirimli olarak uygulanmaktadır.
- İkincisi, 2464 sayılı Kanun gereğince alınması gereken belediye vergi, harç ve katılma payları ile su kullanım ücretlerine ilişkindir. Buna göre, söz konusu yerlerde mükelleflerden bina inşaat harcı ile imarla ilgili harçlar alınmamaktadır. Ayrıca kanuna göre alınması gereken diğer vergi, harç ve katılma payları ise %50 indirimli olarak uygulanmaktadır. Son olarak, bu yerlerde içme ve kullanma suları için alınacak ücret, en düşük tarifenin belirli bir oranını geçmeyecek şekilde belirlenmektedir. Bu oran işyerleri için %50, konutlar için %25 olarak uygulanmaktadır.

Kanun, tanınan ayrıcalıklardan yararlanabilmek için birtakım sınırlamalar da getirmektedir:

- Buna göre, 213 sayılı Kanun çerçevesinde bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerin söz konusu muafiyet ve indirimlerden yararlanma olanağı bulunmamaktadır.
- Ayrıca, kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilen yerler hakkında 6360 sayılı Kanun çerçevesinde vergi, harç ve katılma payları ile su ücretlerine ilişkin 31/12/2022 tarihine kadar tanınan muafiyet ve indirimler de kaldırılmaktadır.
- Son olarak, 6831 sayılı Orman Kanunu çerçevesinde orman köylerine tanınan hak ve imtiyazlardan yararlanan yerlerin aynı zamanda kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilmesi durumunda, muafiyet ve indirimlere ilişkin meydana gelebilecek uyuşmazlıklarda, kırsal mahalle düzenlemesiyle ilgili hükümlerin geçerli olacağı ifade edilmektedir.

3. KIRSAL MAHALLE VE KIRSAL YERLEŞİK ALAN DÜZENLEMESİNE İLİŞKİN SORUNLAR

Büyükşehir sınırları içinde tüzel kişiliği kaldırılan ve mahalleye dönüştürülen köylerde meydana gelen sorunların çözüme kavuşturulabilmesi amacıyla, 7254 sayılı Kanun çerçevesinde kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsüne yer verilmiştir. Böylece kırsal niteliğini devam ettiren yerlere belirli avantajların sağlanması suretiyle sorunların çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir. Ancak bu düzenlemenin de çeşitli sorunlara sebebiyet verebilecek birtakım hususları bulunmaktadır:

- Öncelikle kanun kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanların tespiti ile bu vasıfların yitirilmesi noktasında dikkat edilecek kriterleri somut ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymamakta, kararı ida-

renin takdir yetkisine bırakılmaktadır. Bu noktada uygulamada farklılıkların meydana gelmesi, belediyelerin gelirlerini artırmak amacıyla kırsal mahalle sayısını sınırlı tutması ya da siyasi amaçlar çerçevesinde kırsal mahalle sayısının artırılması muhtemeldir. Bu gibi sorunların önlenmesi adına kırsal mahalleyi tanımlayacak kriterlerin somut olarak belirlenmesi veya kırsal mahallenin tespitinde ilgili bakanlıklardan oluşan bir komisyonun görev alması tavsiye edilmektedir (TBMM, 2020: 91).

- Bir yerin kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilebilmesi için öncelikle ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi, sonrasında ise büyükşehir belediye meclisinin onayı gerekmektedir. Burada nihai karar mercii büyükşehir belediye meclisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak büyükşehir belediyesinin bu konuda resen hareket edebilme yetkisi bulunmamaktadır. Bu durum özellikle farklı partilerin çoğunlukta olduğu büyükşehirlerde idari çatışmalara sebebiyet verebilecek niteliktedir. Bu noktada büyükşehir belediye başkanlığına da kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanların tespiti konusunda resen hareket edebilme yetkisinin tanınması tavsiye edilmektedir (TBMM, 2020: 91).
- Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilen yerlerde vergi, harç ve katılma payları ile su kullanım ücretlerine ilişkin birtakım muafiyet ve indirimlere yer verilmektedir. Ancak bu noktada 6360 sayılı Kanun öncesinde köylerde faaliyet gösteren ticaret, sanat ve serbest meslek erbabları ile ücretlilerin 193 sayılı Kanun çerçevesinde sahip oldukları muafiyet ve istisnalar dikkate alınmamaktadır. Bu durum, söz konusu kazanç sahiplerinin mali durumlarını olumsuz yönde etkileyebilecek niteliktedir. Bu gibi sorunların önlenmesi adına 193 sayılı Kanun'un 9. maddesinin birinci fıkrasının üçüncü bendi, 23. maddesinin birinci fıkrasının birinci bendi ile beşinci bendi ve 66. maddesinin birinci fıkrasının beşinci bendi hükümlerinin kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilen yerler hakkında uygulanmaya devam edeceği hüküm altına alınmalıdır.
- Türkiye'de belediyelerin içinde bulunduğu mali sorunların başında gelir kaynaklarının yetersizliği gelmektedir. Tarım ve hayvancılığın desteklenmesi de dâhil olmak üzere günlük yaşamın işleyişini doğrudan etkileyen pek çok görev ve sorumluluğu üstlenmiş olan belediyelerin, bu sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için yeterli mali kaynaklara sahip olmaları şarttır. Ancak, kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanlara getirilen muafiyet ve istisnalar, belediye gelirlerini olumsuz yönde etkileyebilecek niteliktedir (TBMM, 2020: 115). Bu gibi sorunların önlenmesi adına belediyelerin gelir kaynaklarını iyileştirecek ve mali özerkliğini güvence altına alacak yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsünü düzenleyen 7254 sayılı Kanun'un hareket noktası, 6360 sayılı Kanun hükümlerinin yol açtığı bazı sakıncaların giderilmesi olmuştur. Bu noktada aslında gelecek dönemde ortaya çıkması muhtemel olan mali yükümlülüklerin yaratmış olduğu belirsizliklerin giderilmesi ve geçiş sürecinde sağlanan bazı mali ayrıcalıkların kalıcı hale

getirilmesi hedeflenmiştir. Ancak burada köy halkının demokratik temsil sorunu, tarım arazilerinin imara açılması veya satılması sorunu, tarım ve hayvancılıkta meydana gelen çeşitli sorunlar ile hizmet maliyetlerinin artması, kamusal hizmetlerin aksaması ve mahalleler arasında farklılaşması gibi önemli sorunlar çözüme kavuşturulmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Önemli tartışmalar çerçevesinde kabul edilen 6360 sayılı Kanun ile birlikte Türkiye’de büyükşehirlerde köylerin tüzel kişiliği kaldırılmış ve mahalleye dönüştürülmüştür. Bunun neticesinde, yönetsel açıdan kırsal ve kentsel alan ayrımı ortadan kalkmış ve büyükşehir sınırları içinde tüm yerleşimler kentsel alan olarak nitelendirilmiştir. Ancak, kırsal bir yerleşimin kente dönüşmesi uzun bir zaman ve çeşitli koşullar gerektirmektedir. Ayrıca, Türkiye’de pek çok ilde kırsal ve kentsel alanlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda önemli sorunların meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

6360 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesiyle birlikte belediyelerin sorumluluk alanları genişlemiş, yerel düzeyde merkezîyetçilik artmış ve karar alma mekanizmaları köy halkından uzaklaşmıştır. Buna bağlı olarak bir taraftan hizmet sunum maliyetleri artmış ve hizmetlerde aksamalar meydana gelmiş diğer taraftan da yerel demokraside etkinlik azalmıştır. Ayrıca, köy tüzel kişiliğine ait tarım ve hayvancılığa elverişli araziler belediyelere devredilmiş, tarımsal işletmelerin ruhsatlandırılması zorunlu kılınmış ve hayvancılıkla ilgili yapıların inşası zorlaşmıştır. Bunun neticesinde tarım ve hayvancılık da olumsuz yönde etkilenmiştir.

Köylerin mahalleye dönüştürülmesi ile birlikte bu alanlara tanınan çeşitli muafiyet ve indirimler kaldırılmış; bireylerin bazı vergi, harç ve katılma paylarını ödemesi zorunlu kılınmıştır. Bunun neticesinde köy halkının mali yükü artmış ve kırsalda yaşamının çekici gücü azalmıştır. Ancak kanun, söz konusu yükümlülüklerle ilişkin bir geçiş süreci öngörmüş ve 31/12/2021 tarihine kadar emlak vergisi ile belediye vergi, harç ve katılma paylarının alınmayacağını, su tüketimi için alınacak ücretlerin ise belirlenen oranı geçmeyeceğini ifade etmiştir.

6360 sayılı Kanun’un özellikle kırsal alanlarda meydana getirdiği sorunlar, büyükşehirlerde mahallelerin kırsal ve kentsel olarak yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. Bu noktada 7254 sayılı Kanun ile birlikte, büyükşehirlerde mahalleye dönüştürülen köylere kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsü verilmesinin önü açılmıştır. Böylece söz konusu alanlara vergi, harç ve katılma payları ile su kullanım ücretlerine ilişkin belirli ayrıcalıkların tanınması suretiyle mevcut sorunların çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir. Ancak ilgili düzenleme kapsamında kırsal mahalleyi tanımlayacak kriterlerin somut ve anlaşılır bir biçimde ortaya konulmaması, kırsal alanların tespitinde büyükşehir ve ilçe belediyelerinden oluşan iki aşamalı bir sürecin öngörülmesi ve idarenin bu konuda geniş bir takdir yetkisine sahip olması uygulamada farklı sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilecek niteliktedir.

Son olarak, 7254 sayılı Kanun'un getirmiş olduğu kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan düzenlemesi, 6360 sayılı Kanun'un yol açmış olduğu pek çok sorunu çözüme kavuşturmamaktadır. Bu kapsamda yerel halkın demokratik temsil sorunu, tarım ve hayvancılıkta meydana gelen çeşitli sorunlar ile hizmet sunum maliyetlerinin artması ve kamusal hizmetlerin mahalleler arasında farklılaşması gibi bazı sorunlar hâlen varlığını sürdürmektedir. Bu noktada, söz konusu sorunlara yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

- Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanlara götürülecek hizmetler konusunda ilgili belediye bünyesinde uzman personele ve teknik donanıma sahip ayrı bir birimin oluşturulması ve bu birimin kararlarına kırsal alanda yaşayan bireylerin aktif bir şekilde katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi düşünülebilir.
- Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilen yerlerde, mevcut mahalle yönetimine tüzel kişilik kazandırmak suretiyle kurumsal yapının güçlendirilmesi ve yerel hizmetlerin sunumunda sorumluluklarının artırılması söz konusu olabilir.
- Belediyelere devredilen tarım arazileri ile mera, yaylak ve otlak gibi hayvancılığa elverişli arazilerin satışı veya imara açılması konusunda kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanda ikamet eden kimselerin oylama yoluyla görüşlerine başvurulması düşünülebilir.
- Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tespit edilecek yerlerde hayvancılığın güvence altına alınabilmesi amacıyla, söz konusu yerlerde 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 246. maddesinin uygulanmayacağı hüküm altına alınabilir.
- Belediyelerin kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanlarda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirebilmek amacıyla tarım ürünlerinin işlenmesine ve kentin çeşitli noktalarında pazarlanmasına yönelik girişimlerde bulunması, tarımsal kooperatifler kurması veya mevcut kooperatifleri desteklemesi söz konusu olabilir.

Rural Neighborhood: Does it turn into the Village in Metropolises?

EXTENDED SUMMARY

With the Law No. 6360, the borders of the metropolitan municipalities in Turkey were determined as the provincial administrative borders, and the legal personality of the villages within these borders was abolished and transformed into neighborhoods. As a result of this, the distinction between rural and urban areas in terms of administration has disappeared and all settlements within the boundaries of the metropolitan area have been described as urban areas. However, the transformation of a rural settlement into a city requires a long time and various conditions. In addition, there are significant differences between rural and urban areas in many provinces in Turkey. Therefore, this regulation has brought some problems with it, especially in terms of legal, political, administrative, financial and socioeconomic aspects.

With the Law No. 6360, the abolition of the legal personality of the villages and their transformation into neighborhoods brought up the discussions about the violation of the constitution and international law. In addition, with the enactment of the law, the responsibility areas of the municipalities have expanded, centralism has increased at the local level and the decision-making mechanisms have moved away from the villagers. Accordingly, on the one hand, service delivery costs have increased and disruptions have occurred in services, and on the other hand, efficiency has decreased in local democracy. In addition, the lands suitable for agriculture and animal husbandry belonging to the legal personality of the village were transferred to the municipalities, the licensing of agricultural enterprises was obligatory and the construction of structures related to animal husbandry became difficult. As a result, agriculture and animal husbandry were also adversely affected. Finally, along with the transformation of villages into neighborhoods, various exemptions and discounts granted to these areas were abolished; individuals were required to pay some taxes, fees and participation shares. Therefore, the financial burden of the village people has increased and the attractiveness of living in the countryside has decreased.

The problems caused by the Law No. 6360 in rural areas necessitated the restructuring of neighborhoods as rural and urban in metropolitan areas. At this point, the Law No. 7254 was accepted and paved the way for granting the status of rural neighborhood or rural settled area to the villages that were converted into neighborhoods within the boundaries of the metropolitan area. Within the framework of the relevant regulation, the neighborhoods that are located within the borders of the metropolitan city but which are determined to have rural settlement characteristics within the framework of issues

such as their socio-economic structure, distance from the city center, current housing situation and accessibility to municipal services are defined as rural neighborhoods. Some financial privileges have been granted to people residing in places with this status. In this framework, buildings, plots and lands used as workplaces by some taxpayers are exempted from real estate tax. In addition, buildings used for residential purposes and buildings, plots and lands used in agricultural production are also considered within the scope of exemption. In addition, exemptions and discounts regarding taxes, fees, participation fees and water charges are included in some municipalities.

With the Law No. 7254, it was aimed to create rural areas in metropolitan areas that were transformed into neighborhoods but could not achieve the expected development, and to provide various advantages to the citizens living in these areas. Thus, it is aimed to ensure the full integration of the places that have completed their development over time into the metropolitan municipality system without any problems. However, this second law did not solve various problems caused by Law No. 6360. In this context, some problems such as the problem of democratic representation of the local people, various problems in agriculture and animal husbandry, the increase in service delivery costs and the differentiation of public services between neighborhoods still exist. In addition, there are also many problems caused by Law No. 7254. In the study, these problems were discussed in a comprehensive way and solution suggestions for them were included.

KAYNAKÇA

- Anayasa Mahkemesi. (tarih yok). 02 2021 tarihinde Kararlar Bilgi Bankası: <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2013-100-nrm.pdf> adresinden alındı.
- Çetinkaya, Ö. (2020). *Mahalli İdareler Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2021). *Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği*. 04 2021 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210415-2.htm> adresinden alındı.
- Dik, E. (2014). 6360 Sayılı Kanun Bağlamında Köylerin Mahalleye Çevrilmesi Sorunu. *Mülkiye Dergisi*, 38(1), 75-102.
- Erat, V. (2016). Mahalli İdare Birimi Olarak Köyler ve 6360 Sayılı Yasanın Etkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 1(1), 87-98.
- Geray, C. (1975). Türkiye’de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy Kent Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 30(1), 45-66. doi:10.1501/SBFder_0000000919
- Gökyurt, F.; Kındap, A. ve Sarı, V. İ. (2015). Türkiye için Yeni Bir Şehir Tanımı Gerekli mi? *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24(1), 1-32.
- Gözler, K. (2013). 6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel Ödareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur? *Legal Hukuk Dergisi*, 11(122), 37-82.
- Günel, A.; Avtur, S. ve Dernek, K. (2014). 6360 Sayılı Yasanın Yerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 55-70.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018a). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018b). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Karaarslan, M. (2012). Nasıl Bir Yerel Yönetim? 6360 Sayılı Kanun Üzerine Bir Değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17-18(26-27-28-29), 123-162.

- Keleş, A. (2021). *Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği*. 05 2021 tarihinde Türkiye Belediyeler Birliği Belediye Akademisi: <https://www.youtube.com/watch?v=KXcQWK5dKuU> adresinden alındı.
- Nadaroğlu, H. (1998). *Mahalli İdareler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Öner, Ş. ve Şahnagil, S. (2020). 6360 Sayılı Kanunun Yönetmelik Sonuçlarına Büyükşehir Belediye Meclis Üyelerinin Yaklaşımları: Balıkesir Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 648-664. doi:10.25287/ohuibf.702314
- Öz, E. ve Yolcu, M. (2011). Büyükşehir Belediyesi Kurulan İllerde Vergisel Yönden Ortaya Çıkan Değişiklikler. *Yaklaşım Dergisi*, 1-8.
- Sarı, Ö. (2019). Effect of The Law No. 6360 Related To Local Governments On Rural Areas. *Kesit Akademi Dergisi*, 5(21), 316-324.
- TBMM. (2012). *Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı*. 02 2021 tarihinde Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı: <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0690.pdf> adresinden alındı.
- TBMM. (2020). *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi (2/3113) ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu*. 02 2021 tarihinde Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss228.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Resmî Gazete. (tarih yok). 02 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/> adresinden alındı.
- Tekçe, Y. ve Genç, F. N. (2019). 6360 Sayılı Kanunun Tüzel Kişiliği Kaldırılan Köylere/Yeni Mahallelere Etkisi: Aydın Örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20(44), 1-16.
- Tuncer, B. ve Bakırcı, M. (2020). 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Türkiye'nin Kırsal Yerleşim Düzenine Mevcut ve Muhtemel Etkileri: Konya Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*(74), 75-85. doi:10.17211/tcd.678626
- Yıldırım, A. E. (2021). *Kırsal Mahalle Hakkında Merak Edilen Sorular ve Yanıtları*. 05 2021 tarihinde Dünya Gazetesi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kirsal-mahalle-hakkinda-merak-edilen-sorular-ve-yanitlari/611910> adresinden alındı.

Yıldırım, U.; Gül, Z. ve Akın, S. (2015). İl Mülki Sınırı Büyükşehir Belediye Modelinin Getirdiği Yenilikler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 205-229

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Selçuk İPEK Özalp KILIÇ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Özalp KILIÇ Selçuk İPEK
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Özalp KILIÇ Selçuk İPEK
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Selçuk İPEK Özalp KILIÇ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Özalp KILIÇ Selçuk İPEK

Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte ve Lozan'da Batı Trakya (1877-1878 Harbi-1923)¹

Derleme/Review Article

Serdar Cem SEDİROĞLU^{2*}

ÖZET

Karlofça Antlaşması (1699) ile başlayan ve XVIII. yüzyılda hız kazanan Osmanlı'nın ricatı Balkanlarda yaşanan milliyetçi ve ayrılıkçı akımların bağımsızlık talepleri ile ayrı bir safhaya evrilmiştir. Bu geri çekilme sırasında günümüz sınırları dışında bırakılan Batı Trakya gerek jeopolitik konumu gerekse sınırlar dışında bırakılan tek Türk azınlığın yaşadığı coğrafya olması ile ayrı bir öneme sahiptir. Batı Trakya Meselesi, 55 yıllık mücadelenin ardından Lozan Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Türk heyetine göre Misak-ı Milli'nin üçüncü maddesindeki Batı Trakya'nın geleceğine yönelik belirlenen halkoyuna müracaat edilmesi esnasından taviz verilmemeliydi ve bunun için Wilson Prensipleri'nde vurgulanan çoğunluk esası teşkil eden mıntikalarda halkların kendi geleceğini tayin hakkı gündeme getirilmeliydi. Fakat Türk tarafı bu talebini muhataplarına kabul ettiremedi ve Batı Trakya Türklerinin hakları İstanbul Rumlarının haklarına karşılık garanti altına alındı. Bu çalışmanın amacı, Batı Trakya Türk azınlığının 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve sonrasındaki süreçte yaşadığı gelişmeleri ve Lozan'da elde ettiği hakları ortaya koymaktır. Çalışmada belirtilen dönemdeki hukuksal düzenlemelerden, o döneme ait yazılı belgelerden ve hatıratlardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Batı Trakya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Lozan Antlaşması, Azınlık Hakları, Yunanistan.*

Western Thrace in the Process Leading to the Lausanne Negotiations and in Lausanne (1877-1878 War-1923)

ABSTRACT

The retreat of the Ottoman Empire, which started with the Treaty of Karlowitz (1699) and gained momentum in the 18th century had evolved into a separate phase with the demands for independence of the nationalist and separatist movements in the Balkans. Western Thrace, which was excluded from today's borders during this retreat, has a special importance with its geopolitical position and status as

1 Bu çalışma 2008 yılında Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde yapılan "Batı Trakya'da Türkler, Sorunları ve Bu Sorunlarda Çözüm Esasları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 * [Dr.Serdar Cem SEDİROĞLU, serdar.cem@hotmail.com](mailto:Dr.Serdar.Cem.SEDIROGLU@hotmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4687-995X>

a homeland for the only Turkish minority left outside the borders. The Western Thrace Question came to the fore at the Lausanne Conference after 55 years of struggle. According to the Turkish delegation, the principle of applying to the popular vote determined for the future of Western Thrace in the third article of the National Pact should not be compromised, and for this, the right of the peoples to self-determination in the zones that constitute the majority principle emphasized in the Wilson Principles should be brought to the agenda. However, the Turkish side could not get its interlocutors to accept the request for a referendum for Western Thrace, and on the other hand, 37-45 of the Lausanne Peace Treaty. The rights of the Turks of Western Thrace were guaranteed against the rights of the Greeks of Istanbul. However, the Turkish side could not get its interlocutors to accept this demand, and the rights of the Turks of Western Thrace were guaranteed against the rights of the Greeks of Istanbul. The aim of this study is to reveal the developments experienced by the Western Thrace Turkish minority in the 1877-1878 Ottoman-Russian War and the following period, and the rights they obtained at Lausanne. In the study, legal regulations, written documents and memoirs of that period were used.

Keywords: *Western Thrace, 1877-1878 Ottoman-Russian War, Treaty of Lausanne, Minority Rights, Greece.*

* Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Türk ve Yunan halkları, yüzyıllar süren birliktelikten sonra 1789 Fransız İhtilâlinin ortaya attığı milliyetçi akımlar neticesinde Balkanlarda iki rakip unsur konumuna gelmiştir. Bu duruma neden olan gelişmelerin başında Rusların bölgeye olan ilgisi yatmaktadır. 1774'teki Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte, Rusya Osmanlı içindeki Ortodoks Hristiyan halkın himayesini elde etmiştir. Bu himaye sıfatı ile Rus müdahalesinin başlangıç noktası kabul edilen 1806-1812 Türk-Rus Savaşı sonrası imzalanan 28 Mayıs 1812 tarihli Bükreş Barış Antlaşması Rusya'nın Balkanlardaki jeopolitik doktrininin temelini oluşturmuştur. Bu antlaşma, daha sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan 1826 Akkerman Sözleşmesi ve 1829 Edirne Antlaşmasına referans olmuş ve Rus taleplerinin dayanağını teşkil etmiştir. Böylece Rusların Balkanlarda bağımsız Ortodoks devletler kurmaya yönelik teşebbüsleri Balkan coğrafyasının kaderini etkilemiştir (Yılmazçelik ve Özdem, 2016: 291, 307).

Osmanlı Devleti, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenik ayrılınca Ruslar ile Edirne Antlaşması'nı imzalamış ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ata yadigârı Balkan hâkimiyetinin zayıflamasına karşılık Yunanistan bu coğrafyada sınırlarını adım adım genişletme yoluna gitmiş ve bu genişleme girişimini uyguladığı rasyonel politikalar ile Lozan sürecine kadar başarılı bir şekilde devam ettirmiştir.

XIX. yüzyılda ise Balkan topraklarında Batılı devletlerin "Şark Meselesi" kapsamında Osmanlı aleyhinde giriştiği isyan hareketlerinin de etkisi ile Osmanlı idaresinin bu coğrafyaya olan alakası yeniden artmıştır. Normalde Osmanlı padişahlarının İstanbul'u terk ederek yurt dışına çıkmaları pek alışagelmış bir davranış olmasa da Padişah II. Mahmut Rumeli'ye, Abdülaziz İngiltere'ye, Abdülmecid Kosova'ya ve Padişah Reşat Rumeli'ye oldukça anlamlı sayılabilecek seyahatlerde bulunmuşlardır. Sultanların belirtilen bu ge-

zileri siyasi mahiyet taşıdığı gibi, bölgenin birlik ve beraberliğini sağlamlaştırmak gayesi de gütmekteydi (Karaman, 2016: 57, 60). Kuşkusuz devlet erkânı Balkanlarda gidişatın yolunda olmadığını farkındaydı. Fakat idare, Balkanların kaderine dair realist öngörülerden o kadar uzaktı ki Hariciye Nazırı Asım Bey'in "Balkanlardan imanım kadar eminim" (Kuran, 2000: 382) sözleri müteakip dönemde bölgede yaşanacak felakete dair aşırı iyimser bir tablo çizildiğini ve olacıklardan bihaber olduğunu göstermekteydi. Türk tarafına göre bölge çok uzun yıllar Türk egemenliği altında kalmış ve adeta Osmanlıdan daha Osmanlı hale gelmişti. Bundan dolayı Balkanların İstanbul'dan ayrı kalması düşünülemezdi. Zira Balkanlar demek Osmanlı demektir. Osmanlıyı cihan şümül bir devlet olmasına en büyük katkı yapan bu coğrafyanın ve bölge halkının ayrılmasını düşünmek bile bir fantezi idi. Belki de mevcut bu yaklaşım, Osmanlı idaresinin önündeki en büyük algı yanılsamasıydı ve şimdi payitaht mevcut Balkan algısını günün koşullarına göre bir türlü revize edememenin sonuçlarına katlanmak durumunda kalmıştı.

Sonuçta pek çok Balkan coğrafyasındaki alt bölgeler kısa sürelerde elden çıktı. En nihayetinde Osmanlı'nın yanı başındaki son topraklar olan Batı Trakya kaldı. Buranın kaderi ise henüz belli değildi. Oysa 1364-1913 döneminde uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Batı Trakya öz ve öz Türk yurdu idi. Fakat bölge; 1913-1919 döneminde Bulgaristan, 1919-1920 döneminde Müttefik Devletleri temsilen Fransa ve 1920'dan sonra da Yunanistan'ın idaresine verildi. Türk İstiklâl Harbi sonrası ortaya çıkan Lozan statüsü ile bu topraklar Yunan egemenliğine bırakılmış fakat Batı Trakyalı Türkler yeni bir statü ile azınlık haklarını elde etmiştir.

1. COĞRAFYA

Batı Trakya, Avrupa kıtasının güney doğusundaki Balkan toprakları içerisindedir. Balkan yarımadası, ya da Güneydoğu Avrupa adıyla da anılan bu coğrafya Osmanlı döneminde genel olarak Rumeli şeklinde ifade edilmiştir. "Balkanlar" ifadesi günümüzde Türkçe ve Avrupa dillerinde yer bulmuştur (Şimşir, 1970: XVIII, XIX).

Balkanlar ifadesi Balkan Dağları ile özdeşleşmiş olmakla birlikte doğu batı hattındaki Balkan Dağları Bulgaristan'ı ikiye ayırmakta olup içinde bulunduğu yarımada da adını vermektedir (Karpas, 1992: 25) Balkan yarımadası içerisindeki Trakya; Doğu Trakya ve Batı Trakya diye iki coğrafi kısma ayrılır ve adını Hint-Avrupa kökenli bir halk olan Traklardan almaktadır. Trakya; Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Balkan-Rodop Sıradağları arasında kalan arazi parçasının adıdır. Doğu Trakya, bugünkü Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarının adıdır (Yaşar, 2005: 13).

Yunanistan'ın dokuz coğrafi bölgesinden³ (Aydınlı, 1971: 309) biri olan Batı Trakya ise batıda Mesta-Karasu Nehri ile Yunan Makedonya bölgesinden ayrılır. Günümüzde Yunanistan sınırlarındaki Batı Trakya; Meriç'in batısında, Ege Denizi ile Rodop Dağları arasında kalan ve batıda Mesta-Karasu

³ 1987 yılına kadar geçerli olup günümüzde resmî bir idari bölümlenme değildir. Fakat gayri resmî ifadelerde ve halk konuşmasında benimsenmiştir.

Nehri, Makedonya ile sınırlanan topraklardır ve Gümölcine, İskeçe, Dedeğaç, Ferecik bölgelerini kapsamaktadır (Aydemir, 1993: 107.)

Osmanlının son döneminde ise bu topraklara günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde olmakla beraber bölgenin kuzeydeki bazı yerleşim alanları da dahildi. Yani Batı Trakya coğrafyası daha geniş bir alanı ifade etmekteydi. Bu yerler dikkate alındığında günümüzdeki Bulgaristan'daki Kırcaali, Mestanlı, Koşukavak, Ortaköy gibi şehirler ve bunlara bağlı kasaba ve köyler de belirtilen bölgeye dâhildir (Alp, 1995: 615).

Fakat bazı yazarlar ise Balkan yarımadası içerisinde yer alan bu önemli toprakları Batı Trakya, Doğu Trakya ve Kuzey Trakya olmak üzere üçe ayırmaktadır (Özdağ, 2001: 335). Bu tarz bir ayırım ise daha alt düzeyde ve ayrıntılı bir coğrafi tanımlamaya işaret eder. Trakya'nın kuzeyinde yer alan dağlık topraklar Kuzey Trakya diye anılır. Oysa bazı kaynaklarda Kuzey Trakya, Batı Trakya'ya dâhildir. Nevrokop, Ropçoz, Mustafa Paşa, Koşukavak, Kırcaali, Mestanlı, Darıdere, Eğridere, Paşmaklı, Develen (Dövlen) dağlık Kuzey Trakya içinde gösterilmektedir (Perin, 2000: 216; Bıyıklıoğlu, 1992: 183).

Batı Trakya'nın kuzey kısmı dağlık, orta bölümü engebeli, denize inen güney kesimi ise düz ve ovalıktır. (Cihan, 1999: 358.) Bunun sonucu olarak nüfus güney kısmında, yani dağların etekleri ile bu verimli ovalar üzerinde toplanmıştır. Nüfusun toplandığı başlıca yerleşim birimleri Türk hududundan itibaren Dedeğaç, Sofulu, Dimetoka, Kumçiftliği, Ferecik, Şapçı, Gümölcine, İskeçe ve Şahin'dir (Özgüç, 1974: 12). Dağlık kesimde nüfus kesafeti ise azdır.

8578 km²'lik yüz ölçüme sahip Batı Trakya'da doğu batı ekseninde üç önemli il bulunmaktadır. Bunlar; doğuda merkezi Dedeğaç (Aleksandrapolis) olan Evros, ortada merkezi Gümölcine (Komotini) olan Rodop ve batıda merkezi İskeçe (Ksanthi) olan Ksanthi'dir (Oran, 1986: 7). Mevcut ulaşım ağlarının verdiği olanaklar ile yerleşim alanlarında kolay bağlantı kurulabilir.

Batı Trakya coğrafyasını önemli kılan esas husus, bu toprakların Asya kıtasının Anadolu vasıtasıyla Avrupa'ya açılışında bir köprü vazifesi görmesidir (Cin, 2003: 20). Ayrıca bölge, Türkiye açısından batıdan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı stratejik önemde olup ülkenin emniyetini sağlama hususunda bir tampon konumundadır (Aydınlı, 1971: 442). Batı Trakya, Güneydoğu Avrupa ve Türkiye arasında taşıdığı stratejik yaklaşma istikametleri itibari ile askerî coğrafya (Askerî Coğrafya: 7, 45) açısından da ayrı bir anlam taşır. Bu önemli özellikleri ile bölge sadece Güneydoğu Avrupa ve Türkiye'nin değil, tüm Avrupalı devletlerin ilgisini de çekmektedir. Günümüzde ABD'nin Batı Trakya'ya olan ilgisi ve bölgede üsler oluşturma gayretleri dikkate alındığında bölgeye olan alakanın her geçen gün arttığı görülmektedir.

2. 1877-1878 OSMANLI RUS HARBİ (93 HARBİ) VE ÖNCESİNDE BATI TRAKYA

Bölgenin en kadim sakinleri Hint-Avrupa orijinli olan Traklardır (Türkiye ve Türk Dünyası, 1997: 403). Bölgede M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Pers, Yunan ve Makedonya uygarlıkları egemen olmuş, sonrasın-

da Büyük İskender'in M.Ö. 335 yılındaki Trakya seferine kadar da Trakya Krallığı hüküm sürmüştür (Stoyanov, 2015: 437). Daha sonra bölge, Roma ve Bizans İmparatorluklarının egemenliğine girmiştir.

Bölgedeki Türk varlığının Balkanlara girmesi ise M.Ö. II. yüzyılda İskit Türkleri (Baş, 2005: 17) ile başlamış, bunları M.S. IV. yüzyılda Hunlar, VI. yüzyılda Avarlar, IX. yüzyılda Peçenekler, XI. yüzyılda ise Kuman Türkleri izlemiştir (Kurat, 1992: 19, 27, 45, 73, 98).

Kuman Türkleri, Balkanların fethinde önemli görevler üstlenmiş ve bu fetih sırasında yaptıkları yardımlardan ötürü kendilerine yardımcı anlamına gelen "Pomoga" veya "Pomagadiç" denmiş ve bu kelimeler zamanla günümüze "Pomak" olarak intikal etmiştir (Eren, 1998: 198).

Osmanlıların 1356'da Rumeli'ye ayak basması ile Türk akınları neticesinde 1360'da Dedeoğaç (Makri), Dimetoka ve çevresi, 1363'te Sazlıdere Muharebesi'nin ardından ise Edirne şehri zapt edilmiştir. Evrenos Bey Gümölcine ve çevresini Osmanlı hudutlarına dahil etmiştir. Türklerin ilerlemesi devam etmiş ve fethedilen bu yerlere iskân için Anadolu'dan Türk nüfusu getirilmiştir. En nihayetinde Batı Trakya, Osmanlı idarî teşkilâtında uzun yıllar Rumeli eyaleti içerisinde yer almıştır (Halaçoğlu ve Eren, 1992: 144, 145).

Bununla birlikte 93 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması ile bölgenin doğu tarafı Bulgaristan'a bırakılmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken 14 Nisan 1878'de Çirmen yakınlarında işgal kuvvetlerine karşı ilk direniş başlamıştır. Başlayan bu direniş zamanla Rus ve Bulgar işgaline karşı bir silahlı ayaklanmaya dönüşmüştür. İşgale tepki veren bölge sakinlerinin amaçları hakkında malumat elde etmek ve onları sakinleştirmek üzere İstanbul'dan Rus memurlarıyla birlikte bir heyet bölgeye gönderilmiş ve yörenin kanaat önderleri ile görüşülmüştür. Bu görüşmede Türk önderler; bölgede Rus askerler var oldukça silahlarını vermeyeceklerini açıkladıkları gibi Osmanlı idaresi dışında bir yönetimi de kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Diğer yandan Ahmed Ağa Timirski'nin liderliğinde bölgeyi de içerecek şekilde Batı Trakya Geçici Hükümeti (Özlem, 2009: 4) ya da bazı kaynaklarda Rodop Muvakkatesi ile de ifade bulan bir hükümet kurulmuştur.

Diğer yandan Nisan 1878'de Rus-Bulgar saldırılarına karşı Rodop'ta başlayan Türk mukavemet hareketinin 16 Mayıs 1878'de geçici bir hükümet mahiyetini alması (Bıyıklıoğlu, 1992: 523) bölgenin geleceğine dönük senaryolara damga vurmuştur. Batı Trakya ve Rodoplar'da yaşanan bu direniş hareketi ise Ayastefanos metninde bölgeye yönelik ilk kurgulanan senaryoda değişiklikler yapılmasına olanak sağlamıştır. Neticede 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması'yla yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve özerk Şarkî Rumeli vilâyeti kurulmuştur. Bu yeni gelişme ile kısmen huzura kavuşan bölge sakinleri Bulgaristan'ın 18 Eylül 1885'te vilâyeti ilhakı ile (Bıyıklıoğlu, 1992: 324) tekrar bir başka hak arama mücadelesine koyulmuş ve İstanbul'a katılmıştır (Halaçoğlu ve Eren, 1992: 144,145).

5 Kasım 1885-5 Nisan 1886 döneminde "İstanbul Konferansı", "Elçiler Konferansı", "Tophane Konferansı" gibi birden çok şekilde anılan görüşmelerde Berlin Antlaşması'nın Doğu Rumeli Eyaleti

maddeleri de masaya yatırılmıştır. Bir bakıma “Küçük Berlin” (Aydın, 2012: 122) olarak görülen görüşmeler neticesinde Doğu Rumeli Valiliği, Bulgaristan Prensi’ne verilmiştir. Askeri önemdeki Kırcaali ve Rodop’un bazı köyleri Osmanlı yönetimine geçmiş, Doğu Rumeli’deki Osmanlı uyruğunun güvenlik ve varlığı ise teminat altına alınmıştır.

Berlin Kongresi sonrasında yaşanan gelişmeler dikkate alındığında Osmanlı Devleti; 1911-1912 İtalyan ve 1912-1913-Balkan Harplerine kadar, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi dışında (bu da bir ay sürmüştür) 33 senelik bir barış devri geçirmiştir. Bu dönem, Osmanlı açısından dış meselelerden ziyade iç meselelerin ön plana çıktığı (Türk İstiklal Harbi I, 1999: 3) ve devletin ömrünün yarım asır uzadığı (Bıyıklıoğlu, 1992: 523) bir dönem olmuştur. Fakat bölgeye yönelik özellikle Bulgar ve Yunan arzuları perde arkasında güçlenerek devam etmiş ve bölgenin kendilerine verilmesine yönelik uygun zeminin oluşuncaya kadar mevcut ideallerini belli bir süre gizlemişlerdir.

Osmanlı’nın dağılması neticesinde üzerinde ulus devletlerin kurulması sorunu olarak görülen Şark Meselesi (Yerasimos, 1994: 7) müteakip süreçte bölgede kendisini fazlasıyla hissettirmiştir. Fakat Osmanlı yönetiminin güç dengesi politikalarının etkisi ile Batı Trakya bir süre daha İstanbul yönetiminin elinde kalmıştır.

3. GARBÎ TRAKYA HÜKÛMET-İ MUVAKKATESİ VE GARBÎ TRAKYA HÜKÛMET-İ MÜSTAKİLESİ (31 AĞUSTOS-24 EKİM 1913)

Berlin Kongresi sonrasında Batı Trakya’da kısmen barış devri yaşanmış olsa da 8 Ekim 1912’de Balkan Savaşı başlayınca İtalya ile Trablusgarp Savaşı’na son veren 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Antlaşması imzalanmış ve Osmanlı Genelkurmayınca birçok subay Libya’dan İstanbul’a çağrılarak Balkan Savaşlarına iştirak etmiştir. Gerilla Savaşlarında ustalaşmış, İttihat ve Terakki üyesi, aynı zamanda Trablusgarp Savaşı’nda Enver Bey ile yakinen çalışma fırsatını yakalamış Süleyman Askeri de geri dönmesi talimatı verilen subaylar arasındadır (Yiğit, 2016: 358-360).

Yurda dönen bu subaylar Balkan coğrafyasında kalan son vatan topraklarını ülke hudutları içerisinde tutmak için çetin bir mücadeleye başladı. İstanbul merkezli bu hareket bir taraftan İstanbul’dan habersizmiş havası vermeye gayret gösterirken diğer taraftan yerel unsurları teşkilatlandırıyordu. Bununla birlikte Balkan Savaşları bölgenin geleceğine yönelik tedirginliği ve karamsarlığı arttırdı.

Osmanlı Devleti, I. Balkan Savaşında yenilince 30 Mayıs 1913’te Londra Barış Antlaşması’nı onaylayarak Midye-Enez hattını sınır olarak kabul etti. Bir nevi I. Balkan Savaşı’nın devamı niteliğindeki II. Balkan Savaşı başlayınca Osmanlı Devleti 23 Temmuz 1913’te Bulgaristan’dan Edirne’yi geri aldı ve Meriç Nehri’ne kadar olan toprakları kurtardı (Bıyıklıoğlu, 1992: 69). Yunanlılar ve Sırp lar ise Bulgar Ordusu’nu Makedonya’dan çıkardı. Bu sırada Bulgaristan’dan pay almak isteyen Rumenler de savaşa girdiler ve kısa zamanda Bulgar Dobrucası’nı ele geçirdiler.

Savaşın ardından Batı Trakya 10 Ağustos 1913'de Bükreş Antlaşması ile Bulgarlara terk edildi (Bıyıklıoğlu, 1992: 73). II. Balkan Savaşı'nı sona erdiren bu antlaşma ile Yunanistan, Batı Trakya'yı elde etmeyi çok istediği halde Bulgarlara bırakmak zorunda kaldı.

Bükreş Antlaşmasına göre Batı Trakya atık Bulgarların olmuştu ve 70 millik Ege kıyısı Bulgaristan'a bırakılmıştı (Anderson, F.M. and Hershey, A.S., 1918: 440). Böylece Bulgar yönetimi uzun zamandır hayalini kurduğu Ege Denizi'ne ulaşarak burada bir mahreç elde etmiş oldu. Bulgar idaresi bunun yanında Makedonya'nın bir kısmını da ele geçirdi.

Batı Trakya'nın Bulgarlara bırakılması karşısında Yunanistan bu toprakların Osmanlı Devleti'ne verilmesi için açıkça Bab-ı âliye destek verdi. Bu destek, Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'nın 11 Ağustos 1913'te Sadrazama çektiği telgrafta da görülmekteydi. Bu telgrafta Yunanistan'ın Batı Trakya'nın idaresi için Bulgarlardan ziyade Türkleri arzu ettiği belirtilmekteydi (Bayur, 1991: 473). Yunanlıların Batı Trakya'yı Türklere bırakmayı düşünmelerinin altında yatan zahiri sebep bölgede yaşayan Rumları Bulgarların zulmü ve kötü idaresinden korumaktı. Oysa gerçek Yunan niyetinin altında Türklerde kalacak olan bu toprakları ileride daha kolay ele geçirebilecekleri algısının hakim olması yatmaktaydı.

Gerçekten de Bulgarların bölgeye gelişi ile Türkler üzerinde baskı artmış (Osmanlı Belgelerinde, 2009: 110) ve bu baskılar diğer bölge uluslarına da kısa sürede yansımıştır. Yaşanan gelişmeler karşısında Edirne'de tertiplenmiş olan Türk akıncı müfrezelerinin komutanı Eşref Kuşçubaşı, 15 Subay ve 100 seçkin er toplam 116 kişilik bir gönüllü grubu ile 15 Ağustos 1913'te Batı Trakya'ya girerek bölgede yaşayan Türkleri teşkilatlandırmıştır (Bıyıklıoğlu, 1992: 73-74). Bu teşebbüs neticesinde bölge halkının desteğinde Türk müfrezesi kısa zamanda duruma hâkim oldu. Koşukavak, Mestanlı ve Kırcaali'nin işgali ise Osmanlık Başkumandanlık Vekâletince uygun görülmedi ve 19 Ağustos 1913 tarihli bir telgrafla Koşukavak'tan daha ileriye gidilmemesi istendi. Bunun üzerine müfrezeye komutanı 22 Ağustos'ta Enver Bey'le bu durumu görüşmek üzere Ortaköy'de bir araya geldi ve Batı Trakya'nın diğer alanlarının da ele geçirilmesi kararlaştırıldı. Ortaköy Mutabakatından sonra 31 Ağustos'ta Gümülcine, 1 Eylül'de İskeçe ele geçirildi. Bölge halkının gayretleri ile Bulgar topraklarının güney kısmını teşkil eden Rodoplar ile Yunan yönetimindeki Batı Trakya ve Makedonya'nın da bir bölümünü içerecek şekilde Struma Karasu'ya kadar olan arazinin kontrolü sağlandı. Diğer yandan 31 Ağustos 1913'te merkez Gümülcine olmak üzere Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesinin kurulduğu kamuoyu ile paylaşıldı. Kurulan hükümetin başkanı ise Müderris Sâlih Efendi idi (Bıyıklıoğlu, 1992: 75, 76) Bağımsızlık ilânı ile başlayan bu kısa ömürlü devletin hudutları şu şekilde idi: en doğuda Meriç ırmağı, batıda ise Struma Karasu. Hükümetin idaresindeki devletin kuzey güney uzanımındaki derinliği dar bir bölge olmakla birlikte kuzey sınırları olarak 1912 Balkan Savaşlarından önceki Kırcaali-Robçoz hattı kabul edilmişti. Güneyde ise dış dünyaya deniz yolları ile bağlantı kurmasına olanak sağlayacak Ege Denizi diğer sınır hattını oluşturuyordu. (Halaçoğlu, Y. ve Eren, H., 1992: 145).

Her ne kadar tasarlanan ve özenle sınırları tayin edilen bu devletin toprakları küçük bir coğrafyayı kapsıyor olsa da bölgenin jeopolitik önemi dikkate alındığında ve özellikle Bulgarların Ege Denizi'nde bir liman elde etme arzuları ile bölgenin Rusların sıcak denizlere açılabilmesi için gözlerine kestirdiği bir coğrafya üzerinde olduğu bilindiğinden bölgedeki yaşanan gelişmeler sadece Türk ve Yunan taraflarını değil pek çok devletin gözlem sahasında hassas yerini korudu. Şimdilik bu güçler gelişmeleri yakından takip etmeyi tercih etmişlerdi.

Kuşkusuz bu dönemde Osmanlı idaresi de bölgeye yönelik kendi senaryolarını geliştirmek için çalışmalarına ağırlık vermişti. Resmi gayretler yanında sivil toplumu harekete geçirecek ve yerel direniş tohumunu atacak faaliyetler Osmanlı Sarayının düşündüğü hal tarzları arasında idi. Bu maksatla haber alma çalışmalarına ağırlık verilerek Türk askeri liderleri; bölgede teşkilatlanmaya katkı yapmak ve dış politikada olası bir pazarlıkta masada Türk tarafının elini güçlendirmek için görünüşte gayri resmi fakat hakikatte resmi görevlendirmeler ile bölgede vazifelendirildiler.

Bu görevlendirilen subaylar arasında kendisi de Balkan doğumlu olan Süleyman Askeri Bey'in (1883-Prizren) Osmanlıya başkentlik yapmış ve Türkler için oldukça ayrı bir anlamı olan Edirne'nin Bulgarlardan kurtuluşu ve bölgede geçici bir idarenin teşkilinde büyük payı vardır. Süleyman Askeri Bey, Meriç'in diğer yakasına milis kıyafetli, Osmanlı ile bağlantısı yokmuş senaryosu ve Zeynelabidin takma adı ile asi bir subay kimliğiyle geçmiştir.

Bu dönem Kuşçu Eşref'in de Batı Trakya'daki resmi olmayan faaliyetleri dikkate alındığında aktif eylemleri ile dikkat çekmektedir. Osmanlı idaresinin bu dönem Batı Trakya'ya yönelik resmi gayretleri yanında gayri resmi çalışmaları da dikkat çekicidir. Örneğin Osmanlı Ordusunun zahirde resmî görevi Meriç hattı ile sınırlı görünmektedir. Kuşkusuz idarenin bunda mevcut şartları dikkate alarak uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmemek ve devletin varlığını bir süre daha sürdürme politikası yattığı anlaşılmaktadır. Ayrıca resmi kabul gören Meriç hattı yaklaşımın çok ötesine geçen gayri resmi yaklaşımın gerçekleşmesine yönelik Osmanlı idaresinin tutumu oldukça dikkat çekici idi ve gayri resmi hedefleri gerçekleştirmek için İstanbul gizli birlikleri ve önemli şahsiyetleri devreye soktu. Bu maksatla Meriç Nehri hattından sonrası için girişilecek eylemlerde Teşkilat-ı Mahsusa ve milis kuvvetler harekete geçirildi. Neticede Osmanlı Hükümeti'nin Süleyman Askeri, Kuşçu Eşref ve emrindeki unsurlara gizliden sağlanan destek ve yapılan eylemlerinin görmemezlikten gelinmesiyle bu hareket Meriç hattını geçerek bölgeye sızmıştır. (Yiğit, 2016: 367). Dönemin bölgeye yönelik askeri gayretleri değerlendirildiğinde Osmanlı'nın Batı Trakya'da yaptıkları, yerel kuvvetlerin de işin içine sokulduğu günümüz hibrit savaşının bir nevi türevi idi. Osmanlı yönetimi görünüşte işin içinde yoktu ve dünya kamuoyuna bu mesaj verilmek isteniyordu. Osmanlı idaresi bölgede doğrudan çatışan taraf olmadığı izlenimini vermekle birlikte perde arkasında yerel unsurlar ve istihbarat ikilemini gayet başarılı tatbik ederek sonuca ulaşmayı hedefliyordu.

Bunun yanında bölgede kurulan Geçici Hükümet'in lider kadrosu inanmış, yetenekli kimselerdi ve sorunların çözümünde başarı sağlama gayretindeydi. Fakat kısa bir süre sonra uluslararası arenada büyük sorunlar kendisini gösterdi ve bu kadronun mevcut problemleri dış destek almadan aşması oldukça güçtü. Geçici Hükümet'in ilân edilmesinin ardından Büyük Devletler yaşananlar karşısında endişelerini ifade etmiş ve hatta İngiltere, Rusların bu duruma kuvvetli bir tepki vererek mevcut gelişmelerin Osmanlı-Rus Savaşı'na neden olabileceğine vurgu yapmıştır. Büyük Devletlerin ana yaklaşımı, Osmanlı'nın Edirne'yi elinde tutacağı fakat Batı Trakya'nın Bulgaristan'a verileceği bir mutabakat yönündeydi. Diğer bir deyişle bu güçler, Batı Trakya Bağımsız Hükümeti'nin varlığından rahatsızlık duymakta ve bu yapının sonlandırılmasını istemekteydi. Bu durum karşısında başkent İstanbul, Batı Trakya'daki yönetim kadrosuna henüz kurdukları devletten vazgeçmeleri için baskı yapmaya başladı (Fortna, 2017: 172, 173). Kuşkusuz bu baskılar, Batı Trakya kesiminde hayal kırıklığına neden olmakla birlikte bu taleplerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığı da muğlaktı ve bir senaryo olabilme durumu da vardı.

Yunanistan ise Bulgaristan'ın Batı Trakya'da ve diğer bölgelerdeki Ortodoks sakinlerini kontrol etmesinden endişe duyuyordu. Bulgar yayılcılığına mâni olmak için Geçici Hükümet ile iş birliğine başladı (Fortna, 2017: 173). Yunan idaresinin bölge dinamikleri ile iş birliğine girişmesi mevcut statükodan ileri geliyordu.

22 ve 23 Eylül 1913'te Ferecik ve Sofulu'da Türk kaynaklarına göre "şiddetli çarpışma", Bulgar anlatılarında ise "mezalim" olarak yaşanan gelişmeler İstanbul hükümetini daha da endişelendirdi. Yunan basını yaşananları, Eşref'in komutası altındaki birliğin bazı Bulgar köylerine baskınlar gerçekleştirerek 1.000 kadar komitacıyı esir alması şeklinde kamuoyu ile paylaştı. Esir alınan Bulgar komitacıların yoldaşları da belirli bir sayıdaki silahlı köylüyle birlikte Eşref'in kuvvetlerine saldırdı (Fortna, 2017: 174, 175). Yaşananlar, bölge ve Osmanlı için yeni krizlerin adeta işaretiydi.

Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi 25 Eylül 1913'de tam bağımsızlığını ilân etti. Eşref ve arkadaşları 25 Eylül 1913'te İstanbul'a Batı Trakya Bağımsız Hükümeti'nin ilân edildiğini bildirdi (Bıyıklıoğlu, 1992, 79, 80). Artık "geçici" olmayan ve ismi değişen devlet daha cesur bir tutum benimsedi (Fortna, 2017: 176).

Öte yandan Batı Trakya, 10 Ağustos Bükreş Antlaşması'nda kararlaştırıldığı gibi Osmanlı-Bulgaristan arasında 30 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile Bulgarlara bırakıldı (Bilsel, 1998: 193). 29 Eylül'de Osmanlı-Bulgar Antlaşmasının imza edilmesi ise Batı Trakya Geçici Hükümeti'nin elini zayıflattı. Osmanlı yönetimi, Osmanlı savaşçılarını geri dönüp Batı Trakya'yı Bulgaristan'a bırakan Bükreş Antlaşması'nın koşullarını tanımalarını emretti. Eşref, Sami ve Askerî Beyler bu öneriye öfkeyle karşılık verip bir ikilemle karşı karşıya kaldılar (Fortna, 2017: 175).

4 M.Cemil Bilsel 29 Eylül 1923 tarihli antlaşmayı 30 Eylül 1913 olarak belirtmiştir. Fakat antlaşma metninde 29 Eylül 1913 olarak geçmektedir.

Diğer yandan Yunanistan, Osmanlı yönetiminin Bulgaristan ile yakınlaşmasını engellemek amacıyla 2 Ekim 1913’de Batı Trakya Türk Cumhuriyeti’ni tanıdı ve Dedeağaç’ı geri verdi. Fakat Osmanlı Devleti, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti’ni tanımadı. Yeni kurulan bu devletin tüm resmi binalarında, yeşil-beyaz-siyah zemin üzerine hilal ve üç yıldızlı bayrak dalgalanıyordu (Bıyıklıoğlu, 1992, 80-81). Aynı zamanda bu devletin Süleyman Askeri’nin kaleme aldığı bir milli marşı da vardı. Türkçe ve Yunanca olmak üzere iki dilli pasaport uygulamasına geçildi ve posta pulları basıldı. Fakat bunlar devletin devamlılığını sağlayamadı (Fortna, 2017: 182, 168). Bulgarlar ile yapılan İstanbul Anlaşması’nı tatbik için Bahriye Nazırı Cemal Paşa Edirne, Dimetoka, Dedeağaç yolu ile Gümülcine ve Oradan İskeçe’ye gitti. Batı Trakya ziyaretinde bölgenin Bulgarlara teslimi noktasında yöneticilerini ikna etti ve Batı Trakya’nın Bulgarlara teslimi başladı. Cemal Paşa ise bir hafta sonra İstanbul’a geri döndü (Cemal Paşa, 2010: 64). Yaşanan gelişmeler karşısında Hükümet 25 Ekim 1913’te varlığına son verdi ve ilk Türk Cumhuriyeti tarih sahnesinden silindi. Batı Trakya’da Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakillesi varlığını ancak elli yedi gün sürdürebildi (Halaçoğlu ve Eren, 1992: 145).

4. 29 EYLÜL 1913 TARİHLİ İSTANBUL ANTLAŞMASI VE AZINLIK HAKLARI

20 Maddelik ana metin ve eklerden oluşan İstanbul Antlaşması’nın (Erim, 1953: 457–476) 8. maddesi kapsamında Bulgaristan topraklarında Bulgar tebaasından bulunan Müslümanlar, dolayısı ile Batı Trakya Türk azınlık da Bulgar tebaanın haiz olduğu aynı hukuk-ı mülkiye ve siyasîyeye kavuşmuştur. Ayrıca Batı Trakya Türk azınlığın din ve vicdan hürriyeti, ibadetlerini serbestçe yapabilmek hakları da teminat altına alınmıştır.

Aynı madde kapsamında Müslümanların geleneklerine riayet olunacağı ve padişah adına hutbelerin okunmaya devam edeceği de ifade edilmekteydi. Cemaat mallarına dokunulmayacağı da uzlaşılan bir diğer husustu.

Antlaşmaya 2 nolu ek “Müftülere müteallik mukavelename” olup, tüm Bulgaristan dolayısı ile Batı Trakya Türk azınlık için de müftülük haklarına dair düzenlemeleri belirliyordu. Sofya’da bir başmüftü bulunacağı ve müftülerin seçimle belirleneceği ifade edilmekteydi. Antlaşmaya 3 nolu ek ise taraflar arasında maddelere yönelik bir ihtilaf yaşanması durumunda Lahey Mahkemesi’ni işaret ediyordu.

Yine İstanbul Antlaşması ile en geç 25 Ekim 1913 tarihine kadar Batı Trakya’nın teslim edilmesi kararlaştırılmış (Bıyıklıoğlu, 1992: 85) ve Bulgaristan sınırlarına dâhil olan Batı Trakya’da vakıflar, mülkler, okullar ve mezarlıklara ait hakların mahfuz kalacağı şarta bağlanmıştır.

Toplam 5 adet ek içeren 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması’nın önemi, o günün şartlarında Batı Trakya Türk azınlık için pek çok hakkı teminat altına almış olması ve sonraki süreçte yapılacak sözleşmelerde rehberlik etmesidir.

5. 14 KASIM 1913 TARİHLİ ATINA ANTLAŞMASI VE AZINLIKLAR

Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol'ün imzalandığı tarihte Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında Bulgaristan girdiğinden, bu antlaşma ve protokol sadece Yunanistan sınırları içinde kalan Müslüman azınlığın haklarını korumakta olup Batı Trakya için geçerli değildi. Çünkü Batı Trakya daha önce, yani 10 Ağustos 1913 Bükreş ve sonrasındaki 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşmaları ile Bulgarlara bırakılmıştı.

Balkan Savaşları nihayet bulunca Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan ile olduğu gibi Yunanistan ile de bir antlaşma imzaladı. Her ne kadar bu antlaşmada henüz Yunan toprağı olmayan Batı Trakya'yı ve Türklerini ifade eden doğrudan bir hüküm olmasa da antlaşmanın ortaya çıkardığı statü, Yunanistan içerisinde bırakılan Müslüman unsurların haklarını teminat altına almakta ve dolayısı ile sonradan Yunanistan'a bırakılacak Batı Trakya Türklerinin de haklarını güvence altına alıyordu.

I. Dünya Savaşı sonunda Batı Trakya toprakları Bulgaristan'dan alınıp Yunanistan sınırlarına dâhil olunca⁵ "Antlaşmaların Halefiyeti İlkesi" doğrultusunda, 14 Kasım 1913 Atina Antlaşması ve 3 Numaralı Protokol hükümleri Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlık için de işlerlik kazanmış oldu. Bu ilkeye göre bir toprak parçasına yeni sahip olan bir devletin daha önce yapmış olduğu antlaşmalar, ele geçirdiği toprak parçası için de geçerli olacağı kabul edilmekteydi.

14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması ve bu antlaşmaya bağlı olarak imzalanan 3 Nolu Protokol (Eren, 1998: 200-202; Erim, 1953: 477-488; Oran, 1986: 36-37) ile Yunanistan sınırları içinde kalan Müslümanların hakları korunmuş, her iki metin Batı Trakya Türk Müslüman azınlığı için Yunanistan'a yükümlülük getiren uluslararası bir belge olmuştur.

16 maddelik ana metin ve üç protokolden oluşan Atina Antlaşması'nın ana metninin 2. maddesine göre, taraflar arasında daha önce yapılmış ve yürürlükteki antlaşmalar geçerli olacaktır.

Atina Antlaşması'nın 5.maddesinde ise, Yunanistan'a terk edilen topraklarda, Yunanistan'ın bu toprakları işgaline kadar Müslüman azınlığın elde ettiği hakların bundan sonra da geçerli olacağı belirtilmekte idi.

Osmanlı uyrukluğuna sahip Yunanistan'ı terk etmiş olanların, bu ülkedeki gayrimenkullerinin muhafaza edileceğı ve arzu ederlerse gayrimenkullerini başkalarının idare edebileceğı, hiç kimsenin yasal olarak belirlenmiş kamu yararı dışında, uygun ve peşin bir tazminat ödemededen mülkiyetinden mahrum bırakılmayacağı hükümleri de antlaşmanın 6. maddesinde yer almaktaydı.

Antlaşmanın 11. maddesi de Yunanistan'a terk edilen topraklarda kalanların yaşam, mal, din ve geleneklerinin güvence altına alınacağına ve Müslüman azınlığın Yunan kökenli vatandaşlarla eşit haklara sahip olacaklarına vurgu yapmaktaydı. İlaveten Müslümanlar din ve ibadet hususunda serbestiye

5 I. Dünya Savaşı'nın sonunda Müttefiklerin de desteğı ile Yunanistan, 18 Nisan 1920'de başlayan San Remo Konferansı görüşmeleri nihayet bulmadan bölgeyi işgal etmeye koyuldu.

malik olacaklar ve inançlarının gereklerini de alenen yerine getirebileceklerdi. Halife sıfatıyla Padişahın ismi de hutbelerde okunmaya devam edecekti. Yine bu maddeye göre: Müslümanların sahip oldukları nakit ve mallara hiçbir şekilde el konulmayacaktı.

Müslümanların kendi dini liderleri ile aralarındaki ilişkilere müdahale edilmeyecek, bu dini liderler, İstanbul'daki Şeyhülislâmlık makamına bağlı olmaya devam edecek ve Müftüler oradaki Müslümanlar tarafından seçilecekti.

Başmüftü, Yunan sınırları içerisindeki tüm müftülerin tespit ettiği üç adaydan Yunanistan Kralı tarafından atanacaktı. Müftülerin dini konular yanında izdivaç, nafaka ve vakıf yöneticilerinin tayini gibi dünyevi sorunlarla meşgul olacakları da bu madde de ifade edilmekteydi.

12. Maddeye göre ise Yunan yetkililer Müslüman azınlığın vakıf malları hukukuna riayet edecek ve gerekli hassasiyeti göstereceklerdi.

1913 Atina Antlaşması'na ek 3 Numaralı Protokol ise bir kez daha Antlaşmanın 13. maddesinde belirtilen "Müslüman cemaatlerin tüzel kişiliğinin tanındığına" dair vurgu yapmaktaydı.

Özet olarak getirilen bu düzenlemeler ile Yunanistan hudutları içerisinde bırakılan Müslüman Türk azınlığın pek çok hakkının garanti altına alınacağı ifade edilmiş ve bu durum yasal çerçeve ile kayıt altına alınarak kamuoyu ile paylaşılmıştır.

6. I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI-TÜRK İSTİKLÂL HARBİ DÖNEMİ BATI TRAKYA

1913-1918 yılları arasında bölge Bulgar idaresinde kalmakla birlikte bölgedeki Türklerin istiklâl ve İstanbul'a bağlanma mücadelesi güncelliğini korudu. Direniş ateşi bölgede görev yapan Türk unsurlarının önderleri tarafından hep diri tutuldu. Yüzbaşı Fuad (Balkan), Şakir Zümre ve Cevad Beyler Drama'da Bulgar çeteleriyle mücadele etmek ve siyasi olarak örgütlenmeyi tesis için "Garbı Kurtuluş Komitesi" kuruldu.⁶ Bu yönetim varlığını 27 Eylül 1917'ye dek sürdürdü (Oran, 1986: 10).

He ne kadar Batı Trakya, I. Dünya Savaşı yıllarında Bulgar idaresinde kalmasına rağmen bölgede ileri gelen Türk-Müslüman ahali İstanbul ile olan bağını kesmedi ve bir şekilde yeniden İstanbul'a bağlanma gayretlerini devam ettirdi. Bununla birlikte Osmanlı gizli örgütü de bölgeye yönelik çalışmalarını sürdürdü. Diğer taraftan Yunanistan tarafı ise savaş bittikten sonra bölgenin Müttefiklerce kendisine verileceği yönünde bir yaklaşım içerindeydi ve Ege'de olası bir üs, mahreç ile Bulgarlar ile komşu olmaya kesinlikle karşı idiler. Olası böyle bir durum, Yunan Denizi olarak gördükleri Ege'ye yeni bir ortak demekti ve hayalini kurdukları Megali İdea'yı gerçekleştirmenin önünde bir diğer engel olabilirdi.

⁶ Baskın Oran'ın eserinde komitenin kuruluş tarihi sehven (39 Temmuz 1915) yazılmıştır. Bıyıklıoğlu bu komitenin 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasından sonraki bir tarihte Süleyman Askeri Bey tarafından kurulmuş olabileceğine işaret etmekte ve net bir tarih belirtmemektedir (1992: 90). Ayrıca I. Dünya Savaşı sonrası aynı isimle bir başka komitenin de 10 Kasım 1918 günlerinde İstanbul'da kurulduğuna işaret etmektedir (1992: 138).

I. Dünya Savaşı sonunda 29 Eylül 1918'de Bulgarların teslim olmasıyla bağlaşıkların Osmanlı Devleti ile olan bağlantısı kesildi. Yaşanan gelişmeler karşısında Boğazların ve Doğu Trakya'nın Bulgaristan ve Batı Trakya üzerinden tehlikeye düşmesi, Almanya ile diğer bağlaşıkları ağır koşullarla da olsa bir mütareke yapmaya zorladı (Türk İstiklal Harbi I, 1999: 27). Kuşkusuz yaşanan gelişmeler Yunan tarafını memnun etti ve Yunan yetkililer bölgenin Yunanistan'a verilmesine yönelik diplomatik girişimlere hız verdiler.

Bu gelişmeler yaşanırken I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kasım 1918'de tüm Trakya'da yabancı işgaline karşı bir hareket gelişti. Bu hareketin merkezi ise Edirne idi ve 7 Kasım 1918'de Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu (Bıyıklıoğlu, 1992: 327). Cemiyetin gayesi tüm Trakya'nın Osmanlı hudutları içerisinde kalmasını sağlamak idi. Bu teşkilatın faaliyetlerine benzer şekilde Batı Trakya Komitesi de çalışmalarına yön verdi. Bu komitenin temel amacı, bölgenin Bulgar egemenliğinden ötürü siyasi teşkilatlanma ile özgürlük mücadelesini ortaya çıkarabilmektir. Daha sonrasında Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alacak bu Komitenin kuruluşundaki üyelerin tamamı Batı Trakyalıydı. Bu üyeler, bölgenin Bulgar kontrolüne geçmesi karşısında İstanbul'a gelmişlerdi. Komitenin icra ettiği faaliyetler bölgedeki direncin ve mücadelenin zinde kalmasını sağladı. Örgütün İstanbul'daki liderleri ateşkesin ardından Batı Trakya'ya giderek II. Batı Trakya Devleti'nin kurulmasında görev aldılar (Baris, 2013: 36, 37).

İtilâf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanınca bazı Osmanlı ileri gelenleri Wilson Prensipleri ile teselli bulup bu prensiplerin ışığında Doğu Trakya'nın bütününün Türklere bırakılacağına, Batı Trakya'ya bir kısım haklar tanınacağına kanaat getirdi. Oysa bu büyük bir yanılgıydı. Zira Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, 19 Aralık 1916'da Birinci Dünya Savaşı'nın amacının ve barış şartlarının neler olacağına dair sorusuna İtilâf Devletleri, 10 Ocak 1917'de "Türklerin idaresi altında yaşayan uluslar kurtarılacak, Batı uygarlığına yabancı olan Osmanlı İmparatorluğu Avrupa topraklarından atılacaktır" şeklinde cevap verdiler (Türk İstiklal Harbi I, 1999: 52, 55). Bu durum, tüm Anadolu Türklerinin yanında Batı Trakya Türklerinin yok sayılması anlamına gelmekteydi ve savaşın galiplerinin asıl niyetlerini ortaya koymaktaydı.

Ateşkes antlaşmalarından sonra I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren esas antlaşmaların hazırlandığı uluslararası statüdeki Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da açıldı (Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), 1973: 1). Yunanistan tarafını temsilen Venizelos, Yunan iddialarını 3 ve 4 Şubat'ta İtilâf Devleti Temsilcileri'ne anlatmak amacıyla Paris Barış Konferansı huzuruna çıktı (Yavuz, 2016, 278-279). Venizelos gerçekleşen bu toplantılarda karşısında Osmanlı temsilcisinin de bulunmamasından cesaret alarak Anadolu'ya, Rumlara dair oldukça ileri giden düşüncelerini beyan etti ve komşu ülkelerden olası toprak taleplerini dile getirdi. Diğer taraftan Venizelos Paris'te konferans henüz son bulmadan akıllı manevralar ile Türkler için bir başka anlam ifade edilen İzmir'in işgalinin İtalya'ya rağmen gerçekleşmesini sağladı.

Galip devletlerin kendilerinin kurguladığı ve kesin barış antlaşmalarının şekil alması beklenen Paris Barış Konferansı'nda, bölgenin geleceğine yönelik kesin bir karar alınmadı. Bununla birlikte Bulgar topraklarının güneyindeki hudutlarını tespit edecek bir barış antlaşması yapılması ve Batı Trakya için nihai bir karar alınana kadar bölgenin Müttefiklerce işgal edilmesi kararlaştırıldı. Bu kapsamda Neuilly'de 27 Kasım 1919'da bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşma kapsamında Batı Trakya'nın dağlık kuzey kısımları Bulgar idaresine, güney kısımları ise Müttefiklere bırakıldı. Müttefikler adına işgal girişimi ise Fransız kuvvetlerince gerçekleştirildi.

Bu arada Yunanlıların İskeçe'yi işgal edeceği duyumları üzerine Enver Paşa, Garbi Trakya Komitesi'ni Gümülcine'ye gönderdi. Bu komite 1915'te kurulmuş olan⁷ örgütün devamı niteliğindedi ve Yüzbaşı Süleyman Askeri Bey, payitahttaki bölgenin ileri gelenleri ile beraber Batı Trakya'daki gelişmeleri yakından izlemekteydi (Oran, 1986: 11).

Batı Trakya Bulgarlardan 15 Ekim 1919'de alınmış ve müttefikleri temsilen Fransız askerlerinin yönetimine bırakılmıştı. Bölgede, Fransız General Charpy'nin başkanlığında "Müttefiklerarası Batı Trakya Hükümeti" kuruldu ve bu yönetim 23 Mayıs 1920'ye kadar varlığını sürdürdü. Bıyıklıoğlu'na göre Müttefiklerarası Batı Trakya Hükümeti, bölgenin geleceğine yönelik nihai hüküm verilinceye kadar kurgusal bir oluşumdu ve amacı Yunan işgali için uygun yapıyı tesis ederek Venizelos'un siyasetini kolaylaştırmaktı (1992:183, 184, 529).

15 Ekim 1919-23 Mayıs 1920 arasındaki "Müttefiklerarası Trakya Hükümeti" dönemi muğlaktır. Kimi kaynaklar (Batıbey, ? : 40) bu hükümeti, yönetim kademesindeki Türklerin çoğunluğundan dolayı açıkça bir Türk Hükümeti şeklinde ilân etmekte, buna karşılık Bıyıklıoğlu bu hükümetin faaliyetlerine şüpheyle yaklaşmaktadır (Oran, 1986: 11).

Batı Trakya'da bu gelişmeler yaşanırken 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli kamuoyu ile paylaşıldı. Kurulması düşünülen yeni devletin hudutlarına yönelik 6 maddelik bu metnin 3. maddesi bölgeyi ilgilendirmekte idi ve Batı Trakya meselesine dair husus şu şekilde yer almıştı: Batı Trakya'nın hukuکی yapısının tespiti, bölge sakinlerinin hür iradeleri ile beyan edecekleri esasa göre olmalıdır (Soysal, 2000: 15). Misak-ı Milli'de Batı Trakya'nın yer alması bölge için mücadele edenler için sevindirici olmuş ve bu motivasyonla mücadeleye hız vermişlerdir.

Bölgede yaşanan gelişmeler dikkate alındığında Müttefiklerarası yönetimden sonra plebisit ile Türkiye'ye bağlanma ya da bağımsız kalma arzusu son bulmadı ve örgütlenme çabaları devam etti. Bölgenin Yunanlılar tarafından resmî işgâlinin 22 Mayıs 1920'de tamamlanmasından sonra, İttihat ve Terakki'nin çabaları ile yeni bir hükümet kuruldu. Gümülcine'nin Hemitli bucağında Peştereli Tevfik Bey önderliğinde 25 Ma-

---

7 Tevfik Bıyıklıoğlu eserinde bu komitenin kuruluş tarihi olarak 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması sonrasına, yani Yunanlılara, Sırlara karşı Osmanlı-Bulgar müşterek mücadelesindeki sürece işaret etmekte ve kesin bir tarih belirtmemektedir (1992: 90).

yıs 1920’de⁸ kurulan bu hükümet varlığını 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması’nın imzalanmasına dek sürdürmüştür. Bazı kaynaklarda “Batı Trakya Ulusal Hükümeti” bazılarında “Batı Trakya Devlet-i Muvakkatesi” şeklinde ifade edilen bu girişim Türkiye’nin bölgedeki son direnmesidir (Oran, 1986: 13,14). Bu “proto” devlete, Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi de denildi. Bazen de Batı Trakya Türk Cumhuriyeti olarak ifade buldu. 25 Mayıs 1920’de ilân edilen devletin başrolünde, Balkan Savaşları’ndan sonra Batı Trakya’nın yeniden ele geçirilmesinde aktif rol alan Fuat Balkan vardı. Bu girişim zamanla Anadolu’daki seferle meşgul olan Yunan Ordusuna karşı bir gerilla hareketine dönüştü (Fortna, 2017: 186).

Bölge dışındaki direniş hareketinde Batı Trakyalı kökenliler etkin rol oynadılar. Bu kapsamda 25 Nisan 1922’de İstanbul’da Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve İstanbul’da toplanmış olan bölge ileri gelenleri Cemiyet’in çalışmalarını yönlendirmiştir. Zamanla bölge kadar bölge dışından temsilciler de bu harekete iştirak ettiler. Hareket içerisinde yer alan bu kişiler daha öncesinde Fuat Bey’in (Balkan) direniş hareketine destek olmuş ve Türk idaresinin egemenliği için mücadele etmiş kimselerdi (Bıyıklıoğlu, 1992: 141, 142, 185).

7. 10 AĞUSTOS 1920 TARİHLİ YUNAN SEVR’İ VE BÖLGEDEKİ TÜRK AZINLIĞININ HAKLARI

Batı Trakya Türk azınlığın haklarını elde etmesine giden tarihi süreçte 10 Ağustos 1920 tarihli Yunan Sevr’i ayrı bir dönüm taşıdır. Her ne kadar Türkiye’deki algıda sadece Osmanlı Sevr’i tek akla gelen yazılı metin olsa da diğer başka yazılı metinler de tarihteki yerini almıştır. Bu metinlerden birisi de Yunan Sevr’idir.

10 Ağustos 1920’de Osmanlı Devleti’nin ve halkının kaderine etki eden bir değil, tam üç tane Sevr Antlaşması vardır. Bunlar: Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalayan antlaşma, Batı Trakya’yı Yunanistan’a resmen veren Trakya konusundaki antlaşma ve Yunanistan’daki azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak yapılan antlaşma yani “Yunan Sevr’idir (Oran, 1986: 43).

I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa’nın başkenti Paris’in 3 km batısındaki Sevr banliyösünde imzalanan bu antlaşma ile Yunanistan daha önce 1919’da Neuilly Antlaşması ile elde ettiği Batı Trakya’ya bu defa Boğazlar Bölgesi hariç olmak üzere Doğu Trakya’yı da ilave etme şansı bulmuştur. Bu durum, Yunan Devleti’nin “Büyük Ülkü” süne bir adım daha yaklaşması anlamına gelmekteydi.

“Yunanistan’daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma” adını taşıyan ve topraklarını genişleten ülkelere azınlıkları koruma konusunda Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya tarafından kabul ettirilen antlaşmalardan olan bu metin, Milletler Cemiyeti sisteminin en tipik örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yunan Krallığına ilave olacak topraklarda da geçerli olacak antlaşma hükümlerine göre ülke topraklarında yaşayan azınlıklar pek çok haklar elde etmiştir. Sevr’de ifade edilen bu haklar Lozan Antlaşması’nda da yer bulmuştur (Oran, 1986: 43).

8 Bıyıklıoğlu bu tarihi 27 Mayıs 1920 olarak ifade etmiştir (1992: 140).

Yunanistan, 1920 Yunan Sevr'i ile üç tip yükümlülüğün altına girmiştir: Birincisi ülkede yaşayan herkese yaşama hakkı ve özgürlük tanıma. İkincisi, din, dil ve soy azınlıklarına medeni ve siyasi haklardan ayırım yapılmaksızın yararlanmayı teminat altına almak. Üçüncüsü, azınlıkları kendi dilinde eğitim ve vakıfların tanınmasıdır (Eren, 1998: 202-204).

8. LOZAN KONFERANSI'NDA BATI TRAKYA

Türk İstiklal Harbi'nin askerî safhası 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile nihayet bulmuş ve böylece Anadolu ve Doğu Trakya toprakları Yunan esaretinden özgürlüğüne kavuşmuştur. Öte yandan Doğu Trakya topraklarının devamındaki Batı Trakya konusu Lozan Barış Konferansı'nda müzakere masasına havale edilmiştir. On dört maddelik Mudanya Ateşkes Antlaşmasında Türk tarafının barış antlaşması yapılana kadar Doğu Trakya'da asker bulunduramayacağı ve ordu toplamayacağı şartı kararlaştırılmıştır. Bu durum ise Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde Türk tarafının müzakere gücünü sınırlandırmıştır. Sonraki süreçte Yunan birlikleri işgal ettiği yerlerden çekilmiş ve İtilâf Devletleri kontrolündeki bölgelerin Türk birliklerine teslimi otuz gün içinde sonuçlanmıştır. Kasım ayının sonuna kadar da tüm Doğu Trakya Türk topraklarına katılmıştır (Kırmit, 2021: 158). Mevcut bu şartlar altında Türk heyeti barış görüşmelerine katılmak üzere Lozan'a intikal etmiştir.

Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922 tarihinde şehrin merkezindeki Mont Benon Gazinosu'nda başladı (Meray, 2001: 1). Açış konuşmaları ve konferans içtüzüğünün görüşülmesinden sonra Lozan görüşmelerinin ilk çalışma oturumu 21 Kasım 1922 günü Ouchy Şatosu'nda yapıldı ve Türkiye'nin Avrupa sınırı birinci öncelikli konulardan olarak gündeme geldi. 22 Kasım 1922 tarihinde çalışmalarına başlayan sınırlar meselesinin görüşüldüğü Arazi ve Askerlik İşleri Komisyonunun başkanlığını ise İngiliz delegesi Lord Curzon yürüttü (Türk Dış Politikasında 50 Yıl -Lozan, 1973: 10-16).

Görüşmelerde Türk tarafının elinde kendilerine daha önce verilmiş bir yol haritası vardı. Hükümet, İsmet Paşa heyetine yola çıkarken hızlı bir şekilde Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılan on dört maddelik bir talimat vermişti. Bunlar; Doğu sınırı, Irak sınırı, Suriye sınırı, Adalar, Trakya sınırı, Batı Trakya Sınırı (plebisit istenecek), Boğazlar, Kapitülasyonlar, azınlıklar, Osmanlı Borçları, ordu ve donanmaya sınırlama konulmaması, yabancı kuruluşların yasaya uyması, ayrılan ülkeler için Misakı Milli'nin ilgili maddesinin geçerli olması, İslam ve cemaat vakıflarının haklarının eski anlaşmalarla sağlanacak olmasıydı (**Şimşir, 1990: XIV**).

Görüşmeler sırasında daha başlangıçta Türk tarafını baskı altına almak için Lord Curzon siyasi manevra olarak Türklerin zayıf olduğunu düşündüğü konuların ilk ele alınmasını arzuluyordu ve bu gayeyle diplomatik hamlesini sergiledi. Sonuçta Curzon'un çabaları sonuç verdi ve Türkiye'nin Avrupa'daki hudutları hususunu Arazi Komisyonu'na taşıdı (Sonyel, 2003: 304).

Lord Corzon Lozan görüşmelerinin 22 Kasım 1922 tarihli oturumunda Trakya sınırları sorununun görüşülmesine hemen geçilmesini önerdi. Curzon Türk temsilci heyetinden Trakya sınırları hakkındaki düşüncelerini açıklamasını talep etti. İsmet Paşa, Doğu Trakya'ya yönelik 1913 sınırını⁹ ve Batı Trakya için de halkoyuna başvurulmasını istedi. Lord Curzon, Türk Heyeti'nin bu taleplerini daha güçlü dayanaklarla sağlamlaştırmak hususundaki kararını da sordu. Yine Curzon karşı tarafın basit bir açıklaması ile gündeme gelen bu önemli konuda bir karara varamayacağını, Türk tarafının talep ettiği hususların gerekçelerini bilmek istediğini ve bunları coğrafi, siyasi, ırki açıklamalara dayandırmasını istedi (Meray, 2001: 20, 21; Bilsel, 1998: 175).

Türk heyeti ise Lozan'daki görüşmelerde yaşanan gelişmeleri anbean Ankara'yı haberdar ediyordu. 22 Kasım 1922'de Başvekâlete gönderilen telgrafta Lord Curzon ile arasında geçen müzakerelere yer veren İnönü, Batı Trakya hususunda 1913 sınırını ve halkoylamasını talep ettiğini fakat bu talebin gerçekleşmesinin zor olduğunu ama Karaağaç bölgesini kurtarmanın mümkün olabileceğini ifade etti (Şimşir, 1990: 120-121). Başbakanlıktan Lozan'a gönderilen 26-27 Kasım 1922 tarihli telgrafta ise İsmet Paşa'nın bu endişesi yerinde görülmüştür (Şimşir, 1990: 133).

İnönü 23 Kasım 1922'de, Curzon'un daha önceden yapmış olduğu bölgenin Türk aidiyetine dair daha somut verilerle Türk tezinin açıklanması yönündeki talebine istatistiklerle cevap vermiş ve Batı Trakya'da çoğunluğun Türklerden oluştuğunu, eğer Yunanlıların vurguladığı gibi bölgenin ekser çoğunluğu Rumlardan oluşuyorsa Yunanistan'ın bölgede yapılacak olası bir oylamadan endişe duymaması gerektiğini vurgulamıştır (Bilsel, 1998: 182). Lozan Konferansı'nda Batı Trakya'nın nüfus dağılımı uluslar bazında şu şekilde ifade bulmuştur (Meray, 2001: 54-63).

Tablo 1: Batı Trakya'da Nüfus

	Türk	Rum	Bulgar	Yahudi	Ermeni
Gümülcine	59.967	8.834	9.997	1.007	360
Dedeagaç	11.744	4.806	10.227	253	449
Sofulu	18.264	12.909	5.490	-	-
İskeçe	42.671	8.728	552	220	114
Toplam	132.666	35.271	26.266	1.480	923

Kaynak: (Meray, 2001: 54-63).

Batı Trakya Meselesi, 24 Kasım'da icra edilen oturumunda da gündeme gelmiştir. Burada Türk tarafının tezi yine Batı Trakya bölgesi için halkoyuna müracaat edilmesi yönündeydi. Türk tezinin ana dayanağı bölgedeki Türk-Müslüman sayısının ve taşınmaz malların ekser çoğunluğu taşımasıydı.

⁹ Bilsel'in eserinde tarih sehven, "29 Nisan 1913 İstanbul Antlaşması sınırları" şeklinde yazılmıştır. Antlaşma tarihi 29 Eylül 1913'tür.

Bulgar tarafı ise kendilerine Dedeağaç'ın bırakılmasını ve Batı Trakya'ya muhtariyet verilmesini talep etti (Meray, 2001: 29; Bıyıklıoğlu, 1992: 491).

Ertesi günkü oturum ise her iki Trakya için Türk heyeti ile Mtfkler ve Yunanistan arasında büyük bir diplomasi savaşına sahne oldu. Türk heyeti, 25 Kasım'daki oturuma diğer günlerden farklı olarak daha ciddi olarak hazırlanmıştı (Bıyıklıoğlu, 1992: 491). 25 Kasım tarihli oturumda Türk tarafının söylevinde; Venizelos'un 30 Aralık 1918'de mtfklere verdiği muhtırada bölgenin önemli şehirlerine dair ifade ettiği Türk ve Rum sayılarının, Yunan heyetinin de Batı Trakya'da, Türk çoğunluğunu kabul ettiği vurgusu dikkat çekti. Yani Yunan kaynaklarına göre de Türkler bölgede çoğunluğu oluşturmakta idi. Türk tezine göre bölgenin geleceğinin belirlenmesinde Türkler hak ve söz sahibi idi (Bilsel, 1998: 187).

Aynı gün devam eden görüşmelerde Mtfkler adına konuşan Lord Curzon'a göre Türk Heyeti'nin bölgede halk oylamasına gidilmesi yönündeki nerisi Türk nüfusun çoğunluğu oluşturmasından ötürü buraların Türkiye tarafından geri alabilmesine imkân tanıyabilirdi. Bundan dolayı Türk Devleti'nin karşısındaki blok, bu hakkı vermeyi kabul etmedi. Türk tarafı ise ulusların kendi geleceğini tayin prensibine vurgu yapan Wilson Prensipleri'ne işaret etti (Bilsel, 1998:188-189).

Bu görüşmeler cereyan ederken Batı Trakya Türklerinden bir heyet ise Lozan'a gnderilmif ve İsmet Paşa ve Dr. Rıza Nur ile görüşmeler yaparak Batı Trakya meselesi ile ilgili kaygılarını ifade etmişlerdir. İsmet Paşa gelen heyete, ulusal amaçlar istikametinde meselenin çözülmesi yönünde elinden geleni yapacağına dair teminat vermiştir. Bu konuda karamsar bir yaklaşım içinde bulunan Dr. Rıza Nur, Batı Trakya sorununda ileri gidilirse bir savaşın vuku bulabileceği ikazında bulunmuştur. Karşılıklı görüşmelere rağmen Batı Trakya sorunu konferansın ilk safhasında mübadele ve mübadele esasları dışında nihai bir çözüme bağlanamamıştır (Sonyel, 2003: 306).

etin müzakereler sonunda taraflar arasında yapılan görüşmelerde Türk tezinin plebisit veya Türk tarafına bağlanma nerisi kabul görmemiş, 30 Ocak 1923'de Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalanarak Batı Trakya ve İstanbul'daki unsurlar hariç mübadele için yasal zemin hazırlanmıştır. Batı Trakya Türk azınlığının nihai statüsü ise 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanacak olan Lozan Barış Antlaşması'na bırakılmıştır.

9. TÜRK VE RUM NÜFUS MÜBADELESİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME VE PROTOKOL (30 OCAK 1923)

Lozan Konferansı'nın birinci devresi olan 20 Kasım 1922-4 şubat 1923 dönemi içerisinde, 30 Ocak 1923'de, Türkiye ile Yunanistan tarafından 19 maddelik Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalanmıştır. Acımasız savaş yıllarından sonra "İki komşu devlet arasında kanlı bir tarihi kapatmak ve sulh ile yaşamak" için bu bir zorunluluktur (Bilsel, 1998: 294).

Bunca yaşanmış acılardan sonra taraflar; bir an önce dünya siyaset sahnesinde hür ve bağımsız devletler olarak var olmak, geçmişin olumsuz tecrübelerini bir kenara bırakmak, planladıkları siyasal hamleleri yapmak ve sınırlar içerisinde kalan unsurlara daha fazla acılar yaşatmamak adına realist bir tutumla barış antlaşmasına olumlu yaklaşarak pek çok konuda karşılıklı olarak bir uzlaşmaya vardı. Fakat Lozan’da gündeme gelen çok sayıdaki konu başlığından ayrı olarak azınlıklar meselesi oldukça farklı bir anlam taşımaktaydı. Çünkü konunun özünde hayatın en değerli varlığı insan ve onun geleceği vardı. Şimdi bu insanlardan kendilerine danışılmadan yüzyıllardır yaşadıkları mekândan, hatıralardan ayrılması talep edilmekteydi. Bunun esaslarının belirlenmesi ise kuşkusuz oldukça hassas ve ince ayrıntısına kadar düşünülmesi gereken bir konuydu. Kimlerin nüfus değişimine tabi tutulacağı, kimlerin bu değişimden muaf sayılacağı ve bu meselenin ülke coğrafyalarının hangi kesimlerini kapsayacağı veya istisna tutulacağı en önemli gündem maddesi idi. Diğer husus ise doğdukları ülkelerinde bırakılarak azınlık statüsü tanınacakların haklarının neler olacağı ve bu hakların teminatının kimler olacağı idi. Nihayetinde azınlıkların fikri alınmadan tespit edilen hususlarda Lozan görüşmeleri devam ederken 30 Ocak 1923’te nüfus mübadelesine ilişkin bir sözleşme ve protokol imzalanmıştır.

Sözleşme ve Protokol ile ana esasları ortaya konan hususlar Lozan Barış Antlaşması’nın 142.maddesi ile de ana metnin bir parçası, özdeş güçte ve değerinde sayılmıştır. Sözleşme ile Türk hudutları içerisindeki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan hudutlarındaki Müslümanların-Türklerin değişimi kabul edilmiş; fakat İstanbul’da yaşayan Rumlar ile Batı Trakya hudutları **içerisindeki Müslümanlar**-Türkler bu değişime dahil edilmemiştir. Aslında Türkiye onları da içine alacak bir mübadeleyi savunmuş, bu arada İstanbul’daki Rum-Ortodoks (Fener) Patriğini çıkarmak istemiştir. Ancak böyle bir olanak sağlanamamıştır. Bu durumda, İstanbul Rumları karşılığında Batı Trakya’daki Müslümanların-Türklerin yerlerinde kalması kabul edilmiştir (Soysal, 2000: 84).

İlgili sözleşmede (Soysal, 2000: 185-191; Bilsel, 1998: 666-672; Oran, 1986: 45-47) “Batı Trakya” ifadesi 2.maddede yer bulmuştur. Konumuz itibariyle Batı Trakya ile ilgili husus dikkate alınarak 30 Ocak 1923 tarihli Sözleşme ve Protokol’ün ilgili maddesi şu şekildedir:

Madde 2. Birinci Maddede kararlaştırılan değişim İstanbul’da ikamet eden Rumları ve Batı Trakya’da ikamet eden Müslümanları içermeyecektir.

Madde 2’nin Garbî Trakya’nın Müslüman ahalisine dair ifade Fransızca metninde “Les habitants musulmans de la Thrace occidentale” şeklinde ifade bulmuştur (Düstur, 1931: 205). İfadede Türk kelimesi yerine Müslüman kelimesi kullanılmıştır.

Yine aynı maddeye göre “Garbi Trakya’nın Müslüman ahalisi addedilecekler, 10 Ağustos 1913 Bükreş Muahednamesi ile tayin edilen hattı hududun şarkındaki havalide mütemekkin bilcümle Müslümanlardır.” Yani Batı Trakya halkı olarak 1913 Bükreş Antlaşmasının saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar sayılmıştır.

10. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN AZINLIKLARIN KORUNMASINA DAİR 37–45. MADDELERİ KAPSAMINDA BATI TRAKYA TÜRKLERİ

Taraflar arasında değişimin kimleri kapsadığı ve nasıl gerçekleşeceğine yönelik esaslar nüfus mübadelesine ilişkin bir sözleşme ve protokol ile Lozan görüşmelerinin ilk safhasında belirlenmişti. Fakat ülkede azınlık statüsüne kavuşan unsurlara dair yazılı düzenleme sonraki süreçte yani ikinci safhadaki görüşmelerinde Lozan Antlaşmasının ana metni içerisine girdi.

Lozan Antlaşması, sadece Türk Devleti'nin kendi vatandaşlarının uluslararası bir güvenceye kavuşturulduğu bir hukuki metin değildir. Aynı zamanda antlaşmanın 37-45 maddeleri ülke coğrafyaları dışında bırakılan ve azınlık hakları ile teminata kavuşan unsurların da birer güvencesidir. Diğer taraftan taraflar yapacakları düzenlemeler ile azınlıkların haklarını görmezlikten gelemezler.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması 143 maddeden ibaret olup “Siyasi Hükümler” adını taşıyan I. Bölümünün III. Kesimi “Azınlıkların Korunmasına Dair Hükümleri” içermektedir. “Azınlıkların Korunması” başlığı altında Türkiye'deki Müslüman olmayan azınlıklar ile Yunanistan'daki Türk azınlığın statüleri 37- 45. maddeler (Soysal, 2000: 103-106; Bilsel, 1998: 593-595; Eren, 1998: 204-206; Oran, 1986: 48-49, 183-185; Düstur, 1931: 36-42) arasında belirlenmiş ve hakları muhafaza edilmiştir. Buna göre Batı Trakya Türklerinin azınlık olarak elde ettiği kazanımlar şunlardır:

Madde 37: Taraflar (Türkiye-Yunanistan), 38'den 44'e kadar olan maddelerde belirtilen esasları temel yasa olarak kabul edileceğini ve hiçbir yasa veya resmî düzenlemenin bu esaslara ters düşmeyeceğini, bunlardan üstün olamayacağını taahhüt eder. Bu durum, Lozan prensiplerinin iç mevzuattan üstün olduğuna işaret ederek azınlıklara tanınan hakların geriye götürülemeyeceğine vurgu yapar.

Madde 38: Türk ve Yunan hükümetleri doğum, milliyet, dil, soy ya da din ayrımı gözetmeksizin kendi ülkelerindeki tüm unsurların hayat ve özgürlüğünün tam olarak korunmasını garanti eder. Her iki ülkede yaşayanlar, kamu güvenliği ve ahlâka aykırı olmadıkça ister halk arasında ister özel yaşamında her tür din ve inancının gerekliliklerini serbest olarak yerine getirir. Müslüman ve Gayrimüslim azınlık için bütün diğer Türk ve Yunan uyruklular gibi ülke sınırları içerisinde, hükümetlerce ulusal savunma ve kamu düzeninin korunması nedeniyle alınan tedbirlere tabi olarak, dolaşım ve göç etme serbestisi bulunacaktır.

Madde 39: Azınlıklara ait unsurlar, diğer vatandaşların yararlandıkları aynı medeni ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. İlaveten her iki ülkenin tüm vatandaşları din ayırt etmeksizin yasa önünde eşittir.

Din, inanç, ya da mezhep farkı hiçbir azınlık unsurunun medeni ve siyasal haklardan yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından bir engel sayılmayacaktır.

Azınlık mensubu, her türlü faaliyette kendi veya resmî dili özgürce kullanabilecektir. Azınlık vatandaşlarına, yaşadığı ülkenin resmî dilinin varlığı kuşkusuz olmakla birlikte, mahkemede kendi dillerini kullanmalarına yönelik gerekli kolaylıklar tanınacaktır.

Madde 40: Azınlıklar; yasa önünde ve günlük yaşamda diğer vatandaşlarla eşittir ve onlarla aynı muameleye tabi olarak benzer teminata sahiptir. Ayrıca özellikle harcamaları kendilerince yapılmak üzere her türlü yardım, dinsel veya sosyal kurumlar, okul ve buna benzer eğitim ve öğretim kurumları kurmak, yönetmek, denetlemek, buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ibadetlerini serbestçe yapmak konularında eşit haklara sahip olacaklardır.

Madde 41. Kamusal eğitim için Türk ve Yunan hükümetleri, azınlıkların yaşadıkları yerlerde azınlık çocuklarına ilköğretim okullarında kendi dillerinde öğretim alması için gerekli imkânı sunacaktır. Bu esas, hükümetlerin azınlık okullarında kendi dillerinin öğrenilmesinin zorunlu kılınmasına engel olmayacaktır.

Azınlıkların önemli miktarda yaşadıkları yerlerde eğitim, din ya da hayır amaçlı devlet, belediye ya da başka bütçelerden yararlanmaları, bu bütçelerin kullanılmasında adil istifadeleri teminat altına alınacaktır.

Madde 42: Her iki tarafın hükümetleri, azınlıkların aile içi ve kişisel anlaşmazlıklarını kendi âdetlerine göre çözmelerine imkân verecek esasları almayı garanti eder.

Bu hükümler ilgili hükümet temsilcisi ve azınlığın her birinin temsilcilerinin yer aldığı özel komisyonlarca ele alınacaktır. Anlaşmazlık olursa bu anlaşmazlığa muhatap devlet ve Milletler Cemiyeti Konseyi aralarında anlaşarak, Avrupalı hukukçular arasından bir üst hakem atayacaktır.

Taraflar azınlığa ait ibadet yerlerine, mezarlıklara ve din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenmektedir. Ayrıca vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacaktır.

Madde 43: Her iki ülkenin azınlıkları, inançlarının ya da dinsel görüşlerinin ihlâline neden olabilecek davranışta bulunmaya mecbur edilmeyecektir. Yine azınlıklar hafta tatil günlerinde mahkemeye çıkmadıkları ya da herhangi bir yasal işlemi yerine getirmediklerinden dolayı haklarında sınırlamalara tabi tutulmayacaktır.

Diğer taraftan bu madde söz konusu azınlığın, kamu güvenliği nedeniyle ülkedeki diğer vatandaşlara uygulanan mevzuattan farklı bir işleme tabi tutulamayacağına da işaret etmekteydi.

Madde 44: Her iki taraf; antlaşmanın bu kesimindeki yukarıdaki maddelerinin, azınlıklarla ilgili olduğu ölçüde uluslararası toplumu ilgilendirici nitelikte yükümler getirdiğini ve onların Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olduğunu onaylar. Bu hükümler, Milletler Cemiyet Meclisi'nde çoğunluğunun onayı olmadıkça değiştirilemez.

Her iki taraf; antlaşmayı imzalayan devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti üyesi başka bir devlet arasında bu maddelerden kaynaklanan hukuksal ya da uygulama açısından belirecek sorunlarda herhangi bir görüş ayrılığı ortaya çıkacak olursa, bu anlaşmazlığın Milletler Cemiyeti

Sözleşmesi'nin 14. maddesi uyarınca uluslararası bir anlaşmazlık olarak ele alınacağını kabul eder. Azınlıklara dair düzenlemede maddelerin uygulanmasına yönelik herhangi bir sorunla karşılaşılması durumunda Milletler Cemiyeti'nin devreye girmesinin düşünülmüş olması ise oldukça dikkat çekiciydi. Bu durum konunun önemine ve uluslararası boyutuna vurgu yapmaktaydı. Günümüzde ise bu işlevi Milletler Cemiyeti'nin ardılı olan Birleşmiş Milletler görmektedir.

Diğer taraftan Türk ve Yunan Hükümetleri herhangi bir uzlaşmazlığın diğer taraf bunu isterse, Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nca ele alınacağını kabul eder. Divan'ın vereceği hüküm nihai olacak ve bu hüküm Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın 13. maddesi ile aynı denklikte işlem görecektir.

Madde 45: Türkiye'nin azınlıkları için tanıdığı haklar, Yunanistan için de geçerli olacak ve aynı hakları tanıyacaktır. Burada tarafların mütekabiliyet ilkesi dikkat çekmektedir.

SONUÇ

1789 Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik Balkanlarda kolay zemin bulmuş ve Osmanlı Devleti bunun yansımalarını bölgede zamanla görmüştür. Diğer yandan Rusya'nın XIX. yüzyılda Balkan coğrafyasında Slav unsurlara yönelik politikaları diğer Avrupalı devletlerin bölgenin siyasi haritasını değiştirmeye yönelik teşebbüsleri ile birleşince gelinen nokta Osmanlı Devleti'nin sonunu hızlandırmıştır. 1815 Viyana Kongresi sonrası sıklıkla "hasta adam" olarak tarif edilen Osmanlı Devleti, artık Batılı muhataplarına göre Şark Meselesi kapsamında Balkanlardaki Türk ve Müslüman varlığı nedeniyle bu coğrafyadan ivedi atılmalıydı. Bu yaklaşımın bir tezahürü 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile zirveye çıkmış ve yaşanan gelişmeler, Balkanlar özelinde Müslüman ve Türklerin güç kaybına zemin hazırlamıştır.

Fakat Balkanların renkli yapısı ve bu geniş coğrafyadaki her alt bölgenin içerisinde barındırdığı kendine münhasır farklı dinamikler nedeniyle bölge özelindeki gelişmeler değişik minvallerde seyretmiştir. Örneğin Balkanlarda; Yunanistan, Sırbistan, Bosna, Makedonya ve Arnavutluk alt bölgelerindeki bu dönem yaşananlar kendi özel durumları ve barındırdığı farklı etnik yapıları ile farklı gelişmelere neden olmuştur. Bu durumdaki bir diğer örnek ise Bulgaristan'da kalan toprakları saymazsak günümüzde büyük çoğunluğu Yunanistan'da olan Batı Trakya'ya dair yaşananlardır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile 1923 arasındaki dönemde özellikle İstanbul'a yakınlığı ve dolayısıyla etkileşimin fazla olmasından ötürü Batı Trakya'da bağımsızlık veya Osmanlı ile birlikte hareket etme gayretleri diğer Balkan bölgelerine göre daha yüksek çizgide seyretmiştir. Elli beş yıllık bu dönemde Batı Trakya'da siyasi örgütlenme oldukça önemli bir mesafe kaydetmiş ve bölgede üç kez hükümet kurularak uluslararası siyasi konjonktüre göre bağımsızlık veya Anadolu'ya bağlanmak için mücadele edilmiştir. Yine bu dönemde bölgede beliren siyasi ve askeri direniş hareketi ise günümüzde hibrit savaşlarına örnek teşkil etmesi ile de oldukça dikkat çekicidir.

Bölge halkının bağımsızlık, bu mümkün olmazsa başlangıçta İstanbul sonrasında Ankara ile birlikte hareket etme talepleri yanında coğrafi açıdan Batı Trakya, taraflar arasında geniş bir güvenlik koridoru olarak da büyük önem arz etmekteydi. Bölgenin Türk topraklarına bitişik yapısı ve bunun sonucu payitaht ile diğer komşu başkentlerdeki etkileşime açık durumu Batı Trakya'yı daha da önemli kılmaktaydı. Özellikle taraflar arasında ülke güvenliği için tampon bölge olarak ele alınan Batı Trakya, jeopolitik kavramının öne çıkması ile birlikte çok daha kapsamlı bir analiz konusu olarak değerlendirildi.

Tüm bunları içeren Türk tezi Türk İstiklâl Harbi sonunda dillendirilmiş ve Türk tarafı Lozan'da Misak-ı Milli'nin de öngördüğü şekilde çoğunluğu Türk ve Müslümanlardan oluşan Batı Trakya'da halk oylaması yapılmasını istemiştir. Kuşkusuz bölgede Türk nüfusu diğer unsurlara göre fazla idi ve Türk Heyeti bu durumu lehine çevirmeyi hedefliyordu. Türk tarafının bu talebi görüşmeler sırasında uzun tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Ancak böyle bir oylamaya Yunanistan'ın yanaşmaması ve başka kazanımlar elde edebilmek adına iki taraflı azınlık haklarının tanınması karşılığında Türk tarafı bu istekten vazgeçmiştir. Bulgaristan ise uzun zamandır hayalini kurduğu Batı Trakya üzerinden Ege'ye ulaşmak için bir koridor elde etmek böylece Karadeniz ve Ege Denizi'nde varlık bulundurmaya idealine ulaşamayarak tek denizle, Karadeniz ile yetinmek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan Yunanistan ise Batı Trakya'nın kendi toprağı olduğunu uluslararası zeminde dünya kamuoyuna ilân etmiş ve "Megali İdea" "Büyük Ülkü" amacına bir adım daha yaklaşmıştır.

Taraflar arasında öncelikle güvenlik açısından düşünülen Batı Trakya, üzerinde yaşayan halklar itibarıyla de ayrı bir anlam taşımaktadır. Türk tarafı kendi sınırlarına dâhil edilmese de en azından bölge halkının azınlık haklarına kavuşmuş olmasından dolayı kısmen memnundu. Yunanistan ise hayalini kurduğu bir sonraki genişleme senaryosu için İstanbul'da kendisine müzahir unsurları bırakmış olmanın başarı havası içindeydi ve nihayetinde Batı Trakya Yunanistan'ın sınırları içerisinde bırakılmış ve ortaya çıkan statükoyu uluslararası kamuoyu da tasdik etmişti. Bundan sonrasında Yunan yetkililer zamanla bölgede Rum nüfusu arttıracak veya Türklere uyguladıkları politikalar ile göçe zorlayarak demografik yapıyı kendi lehine çevirecektir.

Nihayetinde Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesine karar verilmiş fakat Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları bu mübadeleden istisna tutulmuştur. Lozan Antlaşması ile azınlık haklarına kavuşan Batı Trakya Türkleri her ne kadar yasal bir statüye kavuşmuş olsa da müteakip dönemlerde özellikle antlaşma metinlerinin farklı yorumlanması ile su yüzeyine çıkacak başka sorunlar taraflar arasında yeni gelişmelerin yaşanmasına neden olacaktır. Oysa günümüzde bölgedeki azınlıkların hak ve özgürlüklerine yapılan haksız uygulamalar ve baskıların özünde Yunan yetkililerce Lozan'ın getirdiği yasal statünün göz ardı edilmesi yatmaktadır. Bu nedenle Türk yetkililer her fırsatta Yunan muhataplarına Lozan'dan kaynaklanan yükümlülükleri hatırlatmalı ve uluslararası zeminde hak arayışına yönelik etkin bir diplomasi yürütmelidir.

Western Thrace in the Process Leading to the Lausanne Negotiations and in Lausanne (1877-1878 War-1923)

EXTENDED SUMMARY

Purpose: The goal of this article is the process of the Western Thrace Turkish minority, which has recently come to the agenda with the decision of the Greek Ministry of Education to close 12 more minority schools, citing the insufficient number of students in Western Thrace, and which it has tried to suppress with the increasing systematic assimilation policies towards the region, and the process it has achieved. The aim is to reveal the legal status in the period between 1877-1878 (93 War)-Ottoman Russian War and Lausanne processes. The post-Lausanne period, which is outside the period outlined in the article, requires a separate study since the interaction in international relations has increased and therefore includes too many agenda items. In this study; What are the periodic breaks in the 55-year period (1877-1878 Ottoman Russian War-1923 Lausanne), what was the reaction of the Western Thrace Turkish People in these breaks, how did Istanbul and neighboring capitals react, what status did the people of the region want and what they achieved, legal legislation for minorities The answers to the questions of what is it were sought. The point that necessitates the necessity of this article is to explain the periodic background and legal regulations of the region against the planned and malicious efforts of Greece against the Western Thrace Turkish Minority.

Design and Methodology: In this study, periodical issues were examined in chronological order as much as possible. The publications of the period were scanned and during this search, studies in the field of international relations, especially on written treaty texts, were applied. The biggest challenge encountered while conducting the study was cross-reading the studies in the discipline of history and international relations. Because although the subject of the article seems to be mainly history, it required to be dealt with on the basis of international treaties that gave the region legal status. For this purpose, in order to understand the subject better, it was deemed necessary to give detailed information on the articles of the Treaty of Lausanne regarding minorities and the legal texts before it, in today's terms, since they carry the importance and validity of the treaties concerning the region.

Findings: The structure of Western Thrace, which is left within Greece, adjacent to the lands of Turkey and Bulgaria, and its openness to interaction in its three neighbouring capitals, make the region even more important. Especially, Western Thrace, which is considered as a buffer zone for national security between the parties, requires to be considered as a much more comprehensive analysis subject with the prominence of the concept of geopolitics.

In this article, it was seen that Western Thrace and the “Western Thrace Problem”, which took its name from the region, witnessed many periodic breaks in a short period of 55 years. However, the beginning of the problem regarding the region and its inhabitants goes back to the French Revolution of 1789. Because the nationalism that emerged with the French Revolution of 1789 found easy ground in the multi-colored Balkans and the Ottoman Empire quickly saw its reflections in the region.

According to the Western states, the Ottoman Empire, which was often described as a “sick man” after the 1815 Vienna Congress, had to be expelled from this geography urgently due to the Turkish and Muslim presence in the Balkans within the scope of the oriental issue. A manifestation of this approach came to a head with the 1877-1878 Ottoman-Russian War (93 War), and the developments in the Balkans, in particular, paved the way for the Muslims and Turks to be pushed back from the region.

On the other hand, Russia’s XIX. When the policies towards Slavic elements in the Balkan geography in the 19th century were combined with the attempts of other European States to change the political map of the region, the end seemed to be for the Ottoman Empire. As a result, the Turkish, Bulgarian and Greek peoples became three rival elements in the Balkans after centuries of coexistence.

In the 55-year period, the inhabitants of the region were left within the borders of Greece, although they struggled to stay within the Turkish borders. However, if there was a plebiscite in Western Thrace, that is, if they had the opportunity to be asked, it was obvious that they would vote to join Turkey.

On the other hand, a population exchange was decided between Greece and Turkey in Lausanne, but the Turks of Western Thrace and the Greeks of Istanbul were exempted from this exchange. In addition, the Turkish minority living in the region gained legal rights within the scope of minority rights with the Lausanne Statute. The Turkish minority of Western Thrace is the only minority that the Turkish State left outside the borders of the country after a painful war, by making special agreements and by its own will. This situation imposes an important responsibility on the Republic of Turkey regarding Western Thrace.

Research Limitations: This study covers a period of 55 years and is periodically quite long. Each sub-title in the study can be a separate research topic. This is one of the biggest problems in front of the study. Another difficulty is that there are many international legal texts in the period and they require to be dealt with in terms of international relations discipline.

Implications: Each sub-title in the study has the potential to be a separate study topic. For this reason, it would be appropriate to take a more limited temporal section periodically for Western Thrace. In addition, the researchers’ review of Greek and Bulgarian sources will add different perspectives to the study. In the following period, conducting the study with two or more different researchers from the disciplines of history and international relations will add different perspectives and results.

Originality: This article is an original study in that it reveals the 55-year struggle of the Turkish minority during the 1878-1923 period against the increasing Greek unfair practices in Western Thrace and the legal rights Turkish minority obtained within the scope of Lausanne.

KAYNAKÇA

- Alp, İ. (1995). Batı Trakya Türkleri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XI (33). 613-652. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/55749/759388>
- Anderson, F.M. ve Hershey, A., S. (1918). Handbook For the Diplomatic History of Europe, Asia, And Africa 1870-1914. Washington: Government Printing Office. Erişim adresi: <https://archive.org/details/handbookfordiplo00ande/page/n5/mode/2up>.
- Askeri coğrafya (1992). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Aydemir, Ş.S. (1993). Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938. Cilt III. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydın, M. (2012). “Tophane Konferansı “Doğu Rumeli’ye Veda””. Tarih Dergisi, 53 (2011/1), 115-174. İstanbul. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/102185>.
- Aydınlı, A. (1971). Batı Trakya Faciasının İç Yüzü. İstanbul: Akın Yayınları.
- Bariş, H. (2013). Batı Trakya’daki Müslüman Türk Azınlığın Politizasyonu ve Mobilizasyonu (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=PSvo6MPkAOBK8OQSJKbYEA&no=3tjQjtkVirQVIUII5lmyvg>.
- Baş, H. (2005). Unutulan Batı Trakya Türkleri. İzmir: Umay Yayınları.
- Batıbey, K.Ş. (t.y.). Batı Trakya Türk Devleti, 1919-1920. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Bayur, Y., H. (1991). Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II/II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bıyıklıoğlu, (1992). Trakya’da Millî Mücadele. Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bilsel, M. Cemil (1998). Lozan. Cilt II. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Cemal Paşa (2010). Anılarım 1913-1922. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Cihan, S.S. (1999). “Batı Trakya Türklerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”. Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu (15–16 Aralık 1998). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi.

- Cin, T. (2003). Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü (Başmüftülük ve Müftülükler Sorunu). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Düstur (1931). Üçüncü tertip. Cilt 5. İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası. Erişim adresi: <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf>.
- Eren, H. (1998). "Yunanistan-Batı Trakya Türkleri". Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar, (s.197-230) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları.
- Erim, N. (1953). Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. Cilt I (s.457-476) içinde Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi. Erişim adresi: https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/9-Bulgaristan_baris_andlasmasi.pdf.
- Fortna, B.J. (2017). Kuşçubaşı Eşref-Efsane Teşkilat-I Mahsusa Subayının Hayatı. (S. Uygur, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. ve Eren, H. (1992). "Batı Trakya". TDV İslâm Ansiklopedisi içinde (s.144-147). İstanbul. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bati-trakya>.
- Karaman, M.A. (2016). "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati". Gölen, Z. ve Temizer, A. (Ed.), Balkan Tarihi, Cilt I (s.57-76) içinde. Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları. Erişim adresi: http://www.osmanlimirasi.net/source/Balkan_Tarihi_Cilt_1.pdf.
- Karpat, K. (1992). "Balkanlar". TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt V (s.25-32) içinde. İstanbul.
- Kırmit, Ö. F. (2021). "Lozan'a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1). 145-162. doi: 10.18037/ausbd.902584
- Kuran, A. B. (2000). İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler. 2.Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kurat, A.N. (1972). Türk Kavimleri ve Devletleri. Ankara: TTK Basımevi.
- Meray S. L. (Çev.) (2001). Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler. Takım 1, Cilt I, Kitap 1. 3.Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya (2009). İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 107.
- Oran, B. (1986). Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya sorunu. Ankara: Maya Yayıncılık.

- Özdağ, M. (2001). Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Özgüç, A. (1974). Batı Trakya Türkleri. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Özlem, K. (2009). “Dağılma Döneminin Medarı İftiharları: Rodop Muvakkatesi ve Garbi Trakya Hükümeti Müstakilesi Örnekleri 1”. Balkanlarda Türk Kültürü, 74, 4-6. Erişim adresi: <https://www.balkanlardaturkkulturu.com/wp-content/uploads/2019/02/74.pdf>
- Perin, C. (2000). Nevrekoplu Celal Bey’in Hatıraları-Batı Trakya’nın Bitmeyen Çilesi. İstanbul: Arma Yayınları.
- Sonyel, S.R. (2003). Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika. Cilt 2. 3.Baskı, Ankara: TTK Yayınları.
- Soysal, İ. (2000). Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945). Cilt 1. 3.Baskı. Ankara: TTK Yayınları.
- Stoyanov, T. (2015). Warfare. Julia Valeva, Emil Nankov ve Denver Graninger (Ed.). A Companion to Ancient Thrace (s.426-442) içinde. Erişim adresi: <https://vdoc.pub/download/a-companion-to-ancient-thrace-5bl85n71k7d0>
- Şimşir, B.N. (1970). Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler II. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Şimşir, B.N. (1990). Lozan Telgrafları (1922-1923). Cilt I. Ankara: TTK Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1973). Türk Dış Politikasında 50 Yıl-Lozan (1922-1923). Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1973). Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl-Kurtuluş Savaşımız (1919-1922). Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı (1999). 3.Baskı. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. Yunanistan’daki Türk Varlığı. Erişim adresi <https://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa>
- Türkiye ve Türk Dünyası (1997). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

Yaşar, F.T. (2005). Batı Trakya (Meriç'in Öbür Yakası). İstanbul: İlke Yayıncılık.

Yavuz, R. (2016). Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=40mJfHDYMS91LIWNHC5IUA&no=7mQ4K1LcH1ugyxmolEpr2A>

Yılmazçelik, İ ve Özdem, A. G. (2016). "1812 Bükreş Antlaşması ve Rusya'nın Balkanlar'a Müdahalesi". Z. Gölen ve A. Temizer (Ed.). Balkan tarihi. Cilt 1 (s.289-310) içinde. Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1.

Yerasimos, S. (1994). Milliyetler ve Sınırlar. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Yiğit, Y. (2016). "II. Balkan Savaşı'nda Süleyman Askeri Bey". Z. Gölen ve A. Temizer (Ed.). Balkan tarihi. Cilt 1 (s.355-380) içinde. Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Serdar Cem SEDİROĞLU
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Serdar Cem SEDİROĞLU
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Serdar Cem SEDİROĞLU
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Serdar Cem SEDİROĞLU
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Serdar Cem SEDİROĞLU

Anadolu Selçuklu Devleti'nde İdârî, Ekonomik ve Sosyal Hayat Üzerine Bir İnceleme^{2*}

Derleme/Review Article

Eren İZBUL^{1**}

ÖZET

XIII. yüzyılın ilk yarısı Selçuklu hâkimiyetindeki Anadolu şehirlerinin gerek idârî, gerekse ekonomik anlamda oldukça yüksek bir seviyeye ulaştığı dönemdir. Bu durum, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyâsî ve askerî anlamda gücünün zirvesinde oluşuyla doğrudan bağlantılı olmakla birlikte, şehirlerdeki idarî düzen, ekonomik ve toplumsal yapı dikkat çekicidir. Selçuklu devri Anadolu'sundaki idârî mekanizmanın bir kısmı, yüzyıllar sonra dahi Osmanlı İmparatorluğu'nda varlığını sürdürebilmiştir. Sözü ettiğimiz dönemde diğer dikkat çeken unsur ise bölgenin ekonomik anlamda oldukça gelişmiş olmasıdır. Bu devirde Selçuklu ticareti, Antalya gibi kıyı şehirlerinin fethedilmesi ve güvenliği sağlayan kervansarayların meydana getirilmesi ile doruk noktaya ulaşarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Sözü ettiğimiz bu gelişmeleri Kıbrıs Krallığı ve Venedikler ile imzalanan ticâret sözleşmeleri takip etmiştir. Ticârî ve ekonomik yapının gelişmesiyle birlikte, şehirlerde yeni toplumsal zümrelerin meydana geldiğini görmekteyiz. Bu zümrelerden belki de en önemlisi Ahî yahut Ahî adını verdiğimiz sosyal örgüttür. Ahîlik, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da toplum düzeni ve birliğinin sağlanmasını kendisine görev edinmiş ve varlığını Osmanlı devrine kadar sürdürebilmiştir. Çalışmamızda ilk önce Türkiye Selçuklu Devleti'nin idârî teşkilâtı inceledikten sonra, Anadolu'nun Selçuklu hâkimiyetindeki ekonomik durumu üzerinde durulmuş ve bölgenin toplumsal yapısı hakkında okuyucuya çeşitli bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Selçuklu, İdâre, Ticaret, Ahidnâme, Ahîlik.*

A Review On Administrative, Economic And Social Life In Anatolian Seljuk State

ABSTRACT

The first half of the XIII century was the period when anatolian cities under Seljuk rule reached a very high level both in terms of idî and economically. Although this situation is directly related to the

1 * Bu derleme Trakya Üniversiteler Birliği Tarafından düzenlenen V. Lisansüstü Öğrenci Kongresi'nde Sunulmuş "Anadolu Selçuklu Devleti'nde İdârî, Ekonomik ve Sosyal Hayat Üzerine Bir İnceleme Başlıklı Bildiriden Oluşturulmuştur."

2 ** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

fact that the Anatolian Seljuk State is at the peak of its political and military power, the administrative order in the cities is quite remarkable. In fact, some of the spiritual mechanism in Seljuk anatolia was able to survive in the Ottoman Empire even centuries later. Another notable element in the period we are talking about is the development of the region in an economic sense. As a matter of fact, seljuk trade has gained an international dimension by reaching its peak with the conquest of coastal cities such as Antalya and the occurriion of caravanserais that ensure trade security. So much so that in 1214 and 1216, a covenial agreement was signed between the Seljuk State of Anatolia and the Kingdom of Cyprus. These developments were followed by the ahidnâme with Venice in 1220. With the developing trade and economic structure, we see new social groups forming in cities. Perhaps the most important of these groups are the social organizations we call Ahî or Ahi. Since the XIII century, the group we are talking about has taken it as its duty to ensure social order and unity in Anatolia and has been able to continue its existence until the Ottoman era.

Keywords: *Anatolian Seljuks, Administrative, Trade, Treaty, Ahi.*

* Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetim, ekonomik ve sosyal yapısındaki bazı konuları ele almaya çalıştığımız derlememiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden ilki, “İdârî Düzen” başlıklı kısımdır. Burada Dîvân-i Âli denilen Büyük Dîvân'dan, vezirin görevlerinden, merkez ve eyaletlerdeki devlet memurlarının görevleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan “Ekonomik Yapı” başlıklı kısımda ise, Selçukluların Anadolu'ya gelmesi ve burada yerleşip güçlenmesiyle birlikte Anadolu'da ekonominin canlanması işlenmektedir. Bölümümüzde ilk olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin, gerek Kıbrıs Krallığı, gerekse Venedikliler ile gerçekleştirdikleri ticârî faaliyetler üzerinde durulmuş, daha sonra ise özellikle XIV. yüzyıl kaynaklarımızdan olan İbn Battûta ve El-Ömerî'nin eserlerindeki bilgilere dayanılarak Anadolu'nun Selçuklu hâkimiyetindeki doğal kaynak potansiyeli değerlendirilmiştir. Ayrıca sözünü ettiğimiz bölümde, İlhanlılar dönemine ait Nuhzetü'l-Kulûb ve Risâle-i Felekiyye gibi resmî muhasebe defterlerindeki kayıtlardan yola çıkılarak, Anadolu'daki bazı şehirlerin vergi düzeni hakkında bilgiler sunulmuştur.

Son bölüm olan “Toplumsal Yapı” adlı kısımda ise, gerek Selçuklular, gerek beylikler, gerekse Osmanlılara miras kalan ve Lonca adını alan Ahî teşkilâtı üzerine bazı bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgilerden başlıcaları teşkilâtın kökleri, amaçları, işleyiş fonksiyonları ve hangi coğrafyalara yayıldığı konularda verilen bilgilerdir.

1. İDÂRÎ DÜZEN

1.1. Merkez İdârî Teşkilâtı: Büyük Dîvân, Vezir, Dîvân Defterleri ve Nâibler

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, sultan ve hanedan mensuplarının ikâmet ettiği sarayın içerisinde dev-

let işlerinin idare edildiği bir kısım bulunmaktaydı. Payitaht Konya'daki saray, Alâeddin Tepesi adı verilen bölgede bulunuyordu. Sarayın "Devlethâne" denilen kısmında hükümet işlerinin görüşüldüğü "Büyük Dîvân" vardı (Baykara, 1985: 77). İbn Bibî'den edindiğimiz bilgilere göre sözünü ettiğimiz büyük dîvâna "Divân-ı Âli" denilmekteydi (İbn Bîbi, 1996: 167; Uzunçarşılı, 1988: 87). Bu büyük dîvânda en yetkili kişi "sahib" de denilen vezir olmakla birlikte, sözünü ettiğimiz yönetici her gün Büyük Dîvân'a gelir ve devlet işleriyle bizzat ilgilenirdi (Uzunçarşılı, 1988: 88).

Bunların dışında Büyük Dîvân'da gerçekleştirilen toplantıların ve diğer meselelerin, çeşitli defterlere yazılarak kayıt altına alındığını söyleyebiliriz. Örneğin Antalya'nın ikinci kez alınışından sonra bölgede bir tahrir yaptırılmış ve gelir kaynakları tespit ettirilip "defatir-i divân-ı âli" denilen divan defterlerine işletmiştir (İbn Bîbi, 1996: 167).

Nâib adını verdiğimiz memur, sultan ve hükümet görevlileri seferdeyken şehri onlar adına idâre etmekteydi. Askerî bir görevli olmakla birlikte asıl görevinin yukarıda bahsedildiği üzere sultan ve hükümet başkentte değilken şehrin asâyişini sağlamak idi (Hoyî, 2018: 153; Baykara, 1985: 73).

1.2. Eyâlet İdârî Teşkilâtı

Anadolu Selçuklu Devleti'nin eyâlet idâresindeki en dikkat çeken unsur her şehirde payitahttaki gibi bir dîvânın bulunması ve şehir yönetiminin buradan gerçekleştirilmesidir. Aşağıda bazı görevlilerden bahsederken üzerinde durulacağı gibi bu divana üye olan ve üye olmayan çeşitli memurların şehirlerin yönetiminde söz sahibi olduğu karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1. Vâli

Hoyî'nin eserinden edindiğimiz bilgilere göre Anadolu Selçuklularındaki eyalet şehirlerinin idaresi vâliler tarafından yürütülmekteydi. Askerî bir kimliğinin de olduğunu düşündüğümüz bu memurun görevleri arasında genel olarak reayâ asâyişinin sağlanması, vakıf sahiplerinin icraatlarının denetlenmesi ve teşvik edilmesi gibi hususlar bulunmaktaydı (Hoyî, 2018: 154; Turan, 2014: 170).

1.2.2. Muhtesip (مہتسب)

Selçuklu devri Anadolu'sundaki şehir idaresinde ön plana çıkan diğer bir memur muhtesibdir. Muhtesibin asıl görevi çarşı-pazarlardaki ölçü, tartı, uzunluk birimlerinin kontrolü, fiyatların sabit tutulması ve yine çarşı-pazarlardaki güvenliğin sağlanmasıydı (Hoyî, 2018: 157; Baykara, 1985: 75).

Halkın en önemli besin maddesi olan ekmeğin denetimine devlet tarafından oldukça önem veriliyordu. Bu nedenle Muhtesibin çarşı-pazarlardaki görevi süresince en hassas davrandığı yerler fırınlar olmuştur. Muhtesib, fırınlardaki temizlik, hamur kalitesi, ekmeğin ağırlığı gibi konuları rastgele seçtiği ekmekleri tadararak ve ölçerek denetlemeyi gerçekleştirirdi. Bu denetlemenin sonucu olumsuz ise iş

yeri sahibi meslekten uzaklaştırılır ve ayrıca ağır para cezasına çarptırılırdı (Özgüdenli-Uzunağaç, 2020: 70-71). Muhtesibin çarşı-pazar denetleme dışında vergi toplama görevi de bulunmaktaydı ki bazı durumlarda geçiş (yol) vergisini tahsil ettiğini görmekteyiz. (Hoyî, 2018: 157). Bununla birlikte Claude Cahen, muhtesibin şehirdeki gayrimüslimlerin denetiminden de sorumlu olduğundan bahsetmektedir (Cahen, 1979: 193).

Muhtesip, bu görevleri yerine getirirken elbette tek başına değildi. Onun yardımcılığını üstlenen bir memur daha bulunmaktaydı ki o da Ummal denilen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Baykara, 1985: 76).

Ayrıca şu da belirtilmelidir ki muhtesiblik kurumu, yüzyıllar boyunca devam etmiş ve Anadolu Selçukluları kanalıyla Osmanlı Devleti'ne kadar aktarılmıştır. Çünkü Osmanlıda da kurumun işleyişi hemen hemen Selçuklu dönemindekiyle aynıydı (Ortaylı, 2018,: 53, 88).

1.2.3. İğdişlik (اگدش) ve Nâzırlık (ناظر)

Selçuklu şehir yönetimindeki bir diğer kurum İğdişlik idi. Hoyî'ye göre görevleri arasında dîvan mallarının dağıtımını gözetmek ve reayâdan alınacak vergilerin oranlarını belirlemek gelmektedir (Hoyî, 2018: 156; Baykara, 1985: 75; Turan, 2014: 171). Cl. Cahen'e göre ise İğdişlik kurumunun yukarıda bahsettiğimiz görevleri dışında bir de şehir polisliği görevi bulunmaktaydı (Cahen, 1979: 194). Ancak biz Hoyî'nin eserinde böyle bir bilgiye rastlamadığımızı bildirmek isteriz.

Şehir dîvânında hazır bulunduğunu bildiğimiz Nâzırların en önemli görevi, şehirdeki büyük küçük, önemli önemsiz her malın kaydını tutmak ve bu kayıtları daha sonra şehir dîvânında sunmak idi (Hoyî, 2018, 156; Turan, 2014, 171).

1.2.4. Kâbızlık (قابض)

Gerekli durumlarda şehir dîvânında hazır bulunduğunu bildiğimiz Kâbızlar'ın görevleri arasında geleneksel, kanunla getirilmiş veya sonradan eklenmiş vergilerin ve müsadere gelirlerinin kayıt altına alınması bulunmakta idi. Gerekli görüldüğü zaman dîvâna alınan Kâbızlar, vezirin işaret ve buyruğu ile elindeki kayıtları berat ve maaş erbabına sunmakta, bunu yaparken de dizleri üstüne çökmüş bir vaziyette bulunmaktaydı (Hoyî, 2018: 157; Turan, 2014: 172).

1.2.5. Kadılık

Selçuklu devri Anadolu'sunda şehir yöneticileri arasında belki de en dikkat çekici memur kadılar idi. Çünkü, Türkiye Selçuklularında her kadı her davaya bakamazdı. İhtisas alanına göre askerî meselelerle ilgili davaları “Kadı-i Leşker” görmekte idi (Uzunçarşılı, 1988: 122). Diğer davalar ise normal rütbedeki kadılar tarafından görülürdü. Bunların dışında Türkiye Selçuklularında “Kadıü'l-Kuzât”

denilen bir unvanın varlığı da karşımıza çıkmakla birlikte bu unvan, ülkenin en yüksek kadısı olan Konya kadısına verilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988, 122). Kadılar, ne payitahttaki büyük divanda, ne de eyalet divanlarında bulunuyordu. Bu durum Türkiye Selçuklularında gerek idârî gerekse ekonomik meselelere, şer'î bir görevli olan kadının karışmadığını göstermektedir (Baykara, 1985, 72). Hoyî, bize kadıların aldıkları maaşlar hakkında miktar vermese de usûlünü bildirmektedir. Bu kayıtlara göre Türkiye Selçuklu kadılarının maaşları “otlak iktâ'sı (iktâ'-i otlâkî)” adı verilen gelirlere karşılansınmaktaydı (Hoyî, 2018: 159-160).

1.2.6. Türkiye Selçuklularında Eyâlet Denetimine Bir Örnek

Kaynaklardan anladığımız kadarıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nde eyâlet yöneticileri merkez tarafindan rutin bir şekilde yahut gerekli görüldüğü zaman merkeze çağırılıyor ve yönettikleri bölgeler hakkında kendilerinden malûmat isteniyordu. Örneğin Eflâkî'de karşımıza çıkan bir kayda göre Sultan IV. Rükneddîn Kılıç Arslan'ın veziri Pervâne, sınır beylerinden Muhammed'i, yönettiği bölgeler hakkında bilgi almak için Kayseri'ye çağırmişti (Eflâkî, 2012, 386; Gordlevsky, 2015: 233).

2. EKONOMİK YAPI

2.1. Klâsik Dönemde Selçuklu Ticareti

2.1.1. Selçuklu Ticaretinin Uluslararası Boyutu

Osman Turan, Anadolu'da ticaretin Selçuklu öncesinde yüksek bir seviyede olmadığından ve ticarî potansiyelin ancak Selçuklular ile artış gösterdiğinden bahsetmekle birlikte, bu durumun aniden gerçekleşmediğini, Selçukluların Haçlılar ile mücadelesinden sonra, özellikle XII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'nun ekonomik durumunda artış gözlemlendiğini belirtmektedir. (Turan, 1946: 472). Yine Turan'a göre, Selçuklu ticaretinin bir diğer önemli evresi ise devletin klâsik dönemi olarak kabul edilen I. Gıyaseddîn Keyhüsrev, I. İzzeddîn Keykâvûs ve I. Alâeddîn Keykûbâd devirleridir. Nitekim, sözünü ettiğimiz sultanlar zamanında Selçuklu ticareti uluslararası boyuta ulaşmış ve ayrıca aşağıda bahsedileceği gibi çeşitli ticarî politikalar da benimsenmeye başlanmıştır (Turan, 1946: 473).

Bu dönemde Selçuklu Devleti'nde ekonomik anlamda en önde gelen faaliyet haliyle ticaret olmuştur. Sultanlar, emîrlere ve şehirlerdeki zengin kesimler ticaretin gelişmesinde büyük rol oynamaktaydılar. Ticaretin boyutları o kadar fazlaydı ki payitaht Konya'dan İstanbul'a sürekli olarak tüccarlar gidip gelmekteydi (Turan, 2000: 134).

Selçuklu ticareti kuzey-güney ve doğu-batı ekseninde muazzam bir ağ meydana getirmiştir. Öyle ki, 1133 senesinde, İstanbul-Konya-Tebriiz arasında bir ticaret yolunun bulunduğu ve bu yolda ilerleyen 400 kadar Azerî tüccarın şiddetli hava olayları yüzünden zarar gördüğü bilinmektedir (Turan, 2014-2: 356).

2.1.1.1. Akdeniz Ticareti ve Selçuklular

Selçukluların Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmaya başladığı süreç Sultan I. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in Antalya'yı fethi ile başlamıştır (İbn Bîbi, 1996: 115-121). Şehrin, Selçuklular tarafından fethedilmesiyle birlikte Selçuklu ticaretinde sürükleyici bir rol oynadığı kesindir. Çünkü fetihden çok kısa bir süre sonra Sultan I. İzzeddîn Keykâvûs ile Kıbrıs kralı Hügo arasında çeşitli ticârî anlaşmalar (ahîdnâme) yapılmış ve bu anlaşmaların bazı hükümleri de iki hükümdarın mektuplaşmaları vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır.

Osman Turan'ın neşrettiği bu mektuplardan ilki 1214 tarihli olmakla birlikte, kraldan sultana gönderilmiş cevap niteliğindedir. Mektuptaki hükümlerden en göze çarpanı, Selçuklu tüccarlarının hiçbir engelle maruz kalmaksızın krallığın topraklarına ticaret amaçlı gelebileceği ve Lâtin tüccarların da Selçuklu ülkesinde aynı haklardan yararlanabileceğini beyan eden hükümdür (Turan, 2014: 133).

Bir diğer mektup ise 19 Temmuz 1216 tarihlidir. Bu mektupta da Kral Hügo ile Sultan İzzeddîn arasındaki ticârî sözleşmeden çeşitli hükümler yer almakta ve iki taraf tüccarlarının güvenli bir şekilde ticaret yapabilme keyfiyetinden bahsedilmektedir. Ayrıca söz konusu mektupta iki taraf için de geçerli olacak "*sadece mutad olan resmi vermekle mükellef tutulacaktır*" ifadesi yer almaktadır (Turan, 2014: 135). Yani tüccarlar, eskiden yapılmış anlaşmaya göre vergilendirilecektir. Bunların dışında iki taraf, kendi hâkimiyet sahaları içerisinde karşı tarafın gemi, insan ve mallarına rastlarsa yağmalanmaksızın geri iade edeceklerine de söz vermektedirler (Turan, 2014: 135-137).

Türkiye Selçuklularının Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmaya başladığı süreçte, sadece Kıbrıs Krallığı değil, aynı zamanda Venedikliler ile de ticârî sözleşmeler yapılmıştır. Sözünü ettiğimiz sözleşme Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd devrinde gerçekleşmekle birlikte, iki taraf arasındaki 1220'ye tarihlenen mektuplar, sözleşmede bulunan maddelerden bazılarını içermektedir:

- a) Bunlardan ilki ticarî vergilerle alakalıdır. Venedikli tüccarlar, Sultan Alâeddîn Keykûbâd'ın hâkim olduğu bölgelerde ticaret yaparken % 2 oranında vergi ödeyeceklerdir. Bunlar haricinde Selçuklu Devleti, kıymetli taşlar, inciler, işlenmiş veya ham şekildeki gümüş ile altından gümrük almayacaktır (Turan, 2014: 138).
- b) Selçuklu ülkesindeki Venedikli, Lâtin ve Pizalı tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıklar, kendi mahkemelerinde görülüp karara bağlanacak, ancak hırsızlık ve cinayet gibi hususlar şer'î mahkemelerde görülecektir (Turan, 2014: 138).

2.2. Kervansaraylar ve Ticaret Güvenliği

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaret politikalarında dikkat çeken diğer bir husus ise tüccar ve kervanların güvenliğini sağlayabilmek üzere kervansaray dediğimiz, oldukça güvenli ve konaklayan kişilerin hemen her ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede olan komplekslerin inşasıdır. İlk defa Sultan II. Kılıç

Arslan devrinde inşa edildiğini gördüğümüz bu yapıların büyük çoğunluğu klasik dönemde vücuda getirilmiştir (Cahen, 1979: 167). Yaklaşık 30-40 kilometrelik aralıklarla (menzil) inşa edilen kervansaraylar, genellikle Selçuklu Devleti sultanları yahut vezir gibi yüksek rütbeli bürokratlar tarafından yaptırılmakla ettirilmekle birlikte, (Turan, 1946: 471) pek çoğu vakıf statüsünde idi (Turan, 1946: 480).

Özellikle Antalya, Alaiyye, Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum'dan İran'a kadar giden ticaret yolu oldukça önemliydi ve Selçuklu kervansaraylarının en mühimleri bu ticaret yolu üzerinde bulunuyordu (Turan, 194: 473).

Kervansaraylarda misafirlerin her türlü ihtiyacının karşılandığını söylemiştik. İçerisinde yatakhaneler, hamamlar, kahve odaları, hayvan bakım alanları, depolar, hastaneler, eczaneler, mescitler, ayak-kabıcılar, nalbantlar vs. gibi bölümler bulunmaktaydı (Turan, 1946: 479; Rice, 2015: 146). Buraların ekonomik ve idârî işletimi içinse çeşitli bürolar faaliyet göstermekteydi (Turan, 1946: 479).

Çalışmamızda Selçuklu Türkiye'sindeki bütün kervansaraylardan bahsedemeyeceğimizden öne çıkan birkaç tanesinin ismini zikredeceğiz: Şerefzâh Hanı- Alâi'yye (II. Gıyâseddîn Keyhüsrev), Evdir Han-Alâ'yye (I. İzeddîn Keykâvûs), Susuz Han ve İncir Hanı- Burdur ve Isparta (II. Gıyaseddîn Keyhüsrev), İshaklı Hanı-Akşehir (Sahib Fahreddin Ata), Sultan Hanı-Kayseri (I. Alâeddîn Keykûbâd) (Turan, 1946: 475).

XIV. yüzyıl kaynakları incelendiğinde, bu yapıların Selçuklu klasik dönemiyle sınırlı kalmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin Ebû'l-Fidâ, İbn Said'ten aktararak Sivas ile Kayseri arasındaki yolda 24 adet kervansarayın bulunduğunu kaydeder. Bu bilgi üzerinde durduğumuz düşüncüyü destekler niteliktedir (Ebû'l-Fidâ, 2017: 306).

Burada belirtmemiz gereken diğer bir husus ise Selçuklu topraklarında yol güvenliğinin sağlanması karşılığında devletin bir çeşit vergi almasıdır. "Bedrakân" denilen bu vergi "Bedrakâciyân" adlı bir memur tarafından toplanmaktaydı (Baykara, 1990: 136-138).

2.3. XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda İhracat ve Şehirlerdeki Ticâret Erbabları

Anadolu, 1243 Köseadağ Savaşı ile Moğol (İlhanlı) hâkimiyetine girmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti de Moğollara bağlı bir siyasî yapı olarak ayakta kalabilmiştir (İbn Bîbi, 1996: 64-73). Moğol hâkimiyetiyle birlikte Anadolu'da siyasî birlik hızla parçalanmış, başta İlhanlılara bağlı halde bulunan Selçuklu Sultanlığı dışında pek çok bölgede bağımsız beylikler kurulmuştur. Ancak kaynaklar incelendiğinde, bölgedeki siyasî parçalanma ve çöküşün izlerinin iktisadî alanda kendisini gösteremediği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

El-Ömerî'nin kayıtlarına göre Anadolu, Selçuklular zamanında adetâ bolluk içerisinde idi (El-Ömerî, 2014: 132). Buna bağlı olarak bölgede enflasyonun çok düşük olduğu da kaynaklarımıza yansımıştır.

(El-Ömerî, 2014: 145; Ebü'l-Fidâ, 2017: 304; İbn Battûta, 2015: 275). İbn Battûta Kastamonu (Kastamûnya)'ya uğradığında şehirdeki ucuzluk karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve şehrin dünyada hiçbir yerde görmediği kadar ucuz olduğundan bahsetmiştir (İbn Battûta, 2015: 304).

Anadolu'daki bu yüksek iktisâdî vaziyetin nedenlerine gelecek olursak, burada Selçuklu Devleti'nin ziraat ve hayvancılıkta izlediği yerinde politikalar karşımıza çıkmaktadır. İbn Bîbî'de Ahlât'ın fetihinden hemen sonraki süreç hakkında verilen kayıtlarda, I. Alâeddîn Keykûbâd'ın köylülere ücretsiz toprak, tohum ve hayvan dağıtmasının yanı sıra para yardımı da yaparak onları üretime teşvik ettiği anlaşılmaktadır (İbn Bîbî, 1996: 428).

Anadolu Selçuklu ticaretinde belki de en önemli emtia buğday idi. Özellikle Fransa, İtalya ve İspanya gibi Avrupa ülkeleri, buğday ihtiyaçlarını Rusya ve Romanya ile birlikte Anadolu'dan sağlamak ve halkını bu şekilde doyurmaktaydı (Turan, 2000: 136; Heyd, 2000: 333). Ancak bazı durumlarda bölgede kıtlıklar yaşanabilmekte ve şehirlerde büyük buğday ihtiyacı oluşmaktaydı. İşte bu zamanlarda devlet duruma müdahale etmekte ve dışarıdan buğday getirtmekteydi. Örneğin 1171 senesinde ortaya çıkan kıtlıkta Arap kervanları Anadolu'ya develerle buğday taşımıştı (Özgüdenli-Uzunoğlu, 2020: 85). Buğday üretiminde önde gelen şehirler ise şöyleydi: Konya, Ankara, Eskişehir, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Sivas ve Kayseri (Özgüdenli-Uzunağaç, 2020: 65).

Bunların dışında bölge, Selçuklular döneminde meyve açısından da oldukça bereketli durumdaydı. Kaynaklarımız limon, portakal ve muz haricinde her türlü meyvenin yetiştirildiğini gözler önüne sermektedir (El-Ömerî, 2014: 144). Örneğin Antalya bademi çok lezzetli olduğu için kurutulur ve Mısır'a kadar gönderilerek Kâhire pazarlarında satılırdı (İbn Battûta, 2015: 275). Kayısı da bolca yetişen meyveler arasında zikredilmektedir (Turan, 2000: 136).

Anadolu'daki madencilik faaliyetleri hakkında kaynaklarımızda az ve dağınık kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre Gümüşhane (İbn Battûta, 2015: 287) ve Bayburt önde gelen gümüş maden yataklarının bulunduğu şehirlerdi (El-Ömerî, 2015: 145). Anadolu'da gümüşün yanında Erzincan (Erzencan)'daki madenlerden bakır da çıkarılıyor ve bu bakırdan kap-kaçak yapılarak çevre bölgelere ihraç ediliyordu (İbn Battûta, 2015: 287). Ayrıca Simon de St. Quentin'in aktardığı bilgilere göre Anadolu'da çok sayıda demir madeni de bulunmaktaydı (Quentin, 2006: 50).

Bölgede ithal edilen madenlerden bir diğeri ise şap idi. Özellikle Şebinkarahisar, Trabzon, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi şehirlerden çıkarılan şaplar, Efes ve Milet gibi bölgelere gönderiliyordu (Turan, 2000: 139). Simon de St. Quentin'in kayıtlarından edindiğimiz bilgilere göre yukarıda saydığımız şehirler dışında Anadolu'da şap üretilen diğer bir bölge ise Sivas yahut Kütahya'daki Hisarcık idi (Quentin, 2006: 50; Özcan, 2017: 86). Burası yıllık yaklaşık 500 tonun üzerinde üretim kapasitesine sahipti (Özcan, 2017: 86). Anadolu'daki üretimi yapılan diğer ticaret malzemesi ise kayatuzu idi. Kaynaklarımızdan öğrendiğimize göre Selçuklu döneminde bölgede en az 8 adet kayatuzu ocağı bulunmaktaydı (Quentin, 2006: 50).

Pamuk da Selçuklular devrinde Anadolu'daki ihracat kalemlerinden birisi idi. İbn Battûtâ, "Lâdikî" adıyla bilinen ve dünyada eşi benzeri olmayan bir pamuk türünden bahsetmektedir (İbn Battûtâ, 2015: 279). Ladik dışında pamuk üretilen diğer şehirler de vardı. Erzincan, Muş ve Mardin'de üretilen pamuklar "bukasi" adıyla bilinmekte ve çokça talep edilmekteydi (Turan, 2000: 140).

Öte yandan Selçuklular zamanında önde gelen şehirlerden birisi olan Aksaray'da "Aksarâyî" adıyla bilinen ve başka hiçbir yerde olmayan bir halı üretilmekte, bu halılar Suriye, Irak, Çin, hatta Hindistan'a kadar gönderilmekteydi (İbn Battûtâ, 2015: 284; Ebü'l-Fidâ, 2017: 305; Gordlevsky, 2015: 193). Tekstil ile öne çıkan diğer bir şehir ise Erzincan idi. Burada da kendi adıyla anılan (Erzencânî), oldukça kaliteli kumaşlar dokunur ve ihraç edilirdi (İbn Battûtâ, 2015: 287; Cahen, 1979: 311).

Sözünü ettiğimiz dönem içerisinde köle ticareti de önemli bir gelir kapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gordlevskiy'nin tespitine göre Karadeniz'in Anadolu ve Kırım kıyılarında, Cenevizlerin tekelinde olan bir köle ticareti söz konusuydu ve Cenevizler, buralardan aldıkları köleleri Akdeniz'de satmaktaydılar (Gordlevsky, 2015: 186).

Bölge hayvan ticaretinde de önde gelen yerler arasındaydı. Anadolu'dan Suriye, Irak ve İran'a kadar hayvan ihraç edilmekte, sözünü ettiğimiz ülkeler Anadolu'dan gelen hayvanlarla doymaktaydı (El-Ömerî, 2014: 144-145). Hayvan potansiyeli o kadar yüksekti ki 1226'da bir tüccarın Erzincan'dan Tebrîz'e 20.000 baş hayvan gönderdiği bilinmektedir (Turan, 2000: 137).

Türkiye Selçuklu şehirlerinde ticaret erbabı kişilerin meslekleri hakkında az da olsa bir şeyler söyleyebilmekteyiz. Özellikle Konya ve Sivas gibi büyük şehirler göz önünde tutulduğunda ticaret erbabı diyebileceğimiz meslekler şöyleydi: Bezzâz/ زازب (kumaş tüccarı), Kâzzâz/ زازق (Merçil, 2011, 264-265). Bazergân/ نازر زب, Sevvak (قاوس) (Merçil, 2011: 267). Bir diğer meslek grubu ise ekmek satan kişiler olan hâb-bâz/ زابخ (Özgüdenli-Uzunağaç, 2020: 69).

Şüphesiz ki, Türkiye Selçuklu şehirlerinde sadece Türkler ve Müslümanlar yaşamamakta, onlarla birlikte gayrimüslimler de ikâmet etmekteydi. Bazı durumlarda gayrimüslimlerin Müslümanlardan farklı meslek gruplarında çalıştıkları karşımıza çıkmaktadır. Örneğin klâsik dönem için konuşacak olursak, Konya şehrinde Ermeniler genellikle hizmetçilik ve askerlik ile meşgul oluyordu (Baykara, 1985: 136). Rumların erkekleri uşak, kadınları ise hizmetçi olarak çalışmaktaydı (Baykara, 1985: 136-137). Şehirdeki Yahudiler de genellikle şarap imâli ve meyhanecilik ile uğraşıyordu (Baykara, 1985: 136-137).

2.4. Nuhzetü'l-Kulûb ve Risâle-i Felekiyye'ye Göre Anadolu'dan Alınan Vergiler

XIV. yüzyıl Anadolu'sunun iktisadî yapısı hakkında fikir sahibi olabileceğimiz diğer kaynak tipi ise Moğol muhasebe defterleridir. Bu muhasebe defterlerinden ilki Hamdullâh Mustefî Kazvinî'nin 1339-1340 tarihleri arasında kaleme aldığı Nuhzetü'l-Kulûb adlı eserdir. İkincisi ise el-Mâzenderânî'nin

1363 yılında yazdığı Risâle-i Felekiyye'sidir. Söz konusu kaynaklar gerek Anadolu, gerekse diğer bölgelerden Moğol kasasına giren vergi miktarını ve giderleri içermektedir.

İlk olarak, Nuhzetü'l-Kulûb adlı muhasebe kitabına göz atmakta yarar vardır. Kitabın müellifi Hamdullâh Müstevfî, 1339-1340 senesinde Anadolu'dan alınan toplam vergi miktarını 3.300.000 dinar olarak göstermektedir. (Qazwîn, 1919: 95). Ayrıca bu muhasebe defterinde hangi şehirlerden ne kadar vergi alındığı da belirtilmiştir. Bu noktada belli başlı Anadolu şehirlerinden alınan vergi miktarlarına değinmek yararlı olacaktır:

Erzincan	: 325.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 95)
Erzerum	: 222.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 96)
Keyseri	: 140.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 98)
Niksar	: 187.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 99)
Aksaray	: 51.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 96)

Görüldüğü üzere Nuhzetü'l-Kulûb'a göre, 1339-1340'ta Anadolu'da en az dört şehir Moğol kasasına 100.000 dinarın üzerinde vergi ödemiştir. Ancak, belirtilmesi gereken başka bir nokta ise bu muhasebe kitabında Sivas gibi büyük bir şehir hakkında bilgiye rastlanmamasıdır (Validî, 1931).

Diğer muhasebe kitabı Risâle-i Felekiyye'de ise Nuhzetü'l-Kulûb'da olduğu gibi hangi şehirden ne kadar vergi alındığından bahsedilmez. Sadece Rum diyarı adı altında alınan toplam vergiden ve bu toplam verginin Anadolu'nun hangi bölgelerinden temin edildiği belirtilmektedir. Kaynağa göre 1363 yılında, Ermeniye denilen bölge hariç Anadolu'dan alınan toplam miktar 3.000.000 dinar (300 tümen) idi (Püser, 2013: 251). Rum adı altında vergi alınan bölgeler ise şunlardır: Eymed, Meycingerd, Kiği, Menderes, Dircan, Trabzon, Erzerrum Türkleri, Erzincan, Kemah, Harput, Malatya, Çemişgezek, Divriği, Bayburt, Sivas, Niksar, Kayseriye, Develü, Tokat, Amasya, Merzivan, Osmançık, Enguriye (Ankara), Kenkariye (Çankırı), Aksaray, Konya, Akşehir, Sivrihisar, Karahisar, Karacadağ, Maden, Gümüşbazar. Uç bölgelerde ise Karaman, Hamidoğulları, Donguzlu (Denizli), Umurbeğ, Germiyan, Orhan, Gerece, Bolu, Kastamonu, Egridir ve Sinop vergi tahsil edilen yerler arasındadır (Püser, 2013: 251).

Bu verilere göre 1339-1340 ve 1363 tarihli iki muhasebe defteri karşılaştırıldığında Moğollara ödenen vergi miktarının gözle görülür bir oranda düştüğü karşımıza çıkmaktadır. 1339-1340'da vergi miktarı 3.300.000 dinar iken, 1363'te bu miktar 3.000.000 dinara gerilemiştir. Yani yaklaşık % 9-10'luk bir düşüş söz konusudur.

Diğer bir dikkat çeken husus ise Risâle-i Felekiyye'ye göre Anadolu'da uçların da dâhil olduğu pek çok bölgenin hala Moğollara vergi vermeye devam ediyor olmasıdır. Çünkü bilindiği üzere son İlhanlı hükümdarı Ebû Sait Bahadır Han, 1335 senesinde öldürülmüş ve Hülâgû soyundan gelen bu Moğol

Devleti son bulmuştur (Spuler, 2011: 143). Öyle anlaşılıyor ki Anadolu beylikleri, İlhanlılardan sonra bir süre daha varlığını sürdüren yerel Moğol yöneticilerine vergi verme geleneğini devam ettirmiştir.

3. TOPLUMSAL YAPI

3.1. Ahîler: Kökleri, Sosyal, Dinî ve Siyâsî Boyutları

Ahîlik, özellikle XIII. yüzyıl Anadolu'sunda oldukça etkin bir biçimde varlığını sürdürmüş, siyasî alanda nüfuzu yüksek, toplumsal ve ekonomik boyutlara da sahip çeşitli ahlâk kuralları üzerine şekillenmiş bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahîlik, aslında bir anda meydana gelmiş bir yapı değildir. Bu örgüt, Abbâsîler'de var olduğunu gördüğümüz Fütüvvetçilik'ten oldukça etkilenmiş ve belirli farklılıklar yaratarak Anadolu'nun toplumsal yaşamında etkin hale gelmiştir.

Fütüvve'nin kelime anlamı “eli açık”, “gözü pek”, “yardımsever” ve “olgun kişi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağatay, 1989: 3). Fütüvvetçilik dediğimiz öğretiyse özellikle Bağdad'ta toplumun ahlâkî yapısını korunmakla kendilerini görevlendiren, aralarında hiçbir şekilde meslek koşulu bulunmayan bir yapı olarak gelişme göstermiştir (Çağatay, 1989: 6-7).

Ahîliğe gelecek olursak bu örgüt, Abbâsîler devrinde kurumsallaşmış fütüvvetçilikten etkilenmekle birlikte, ondan farklı bir şekilde, kendisine yeni ilkeler oluşturarak Anadolu'nun toplumsal yaşamında önemli rol oynamış bir yapıdır. İşte bu iki kurumu birbirinden ayıran en temel fark ise meslekî zorunluluk meselesidir. Fütüvvetçilikte herhangi bir meslek veya sanat erbabı olma gerekliliği aranmazken, Ahîlikte durum böyle değildi. Ahîlik kurumunun bir parçası olabilmek için mutlaka bir meslek veya zanaat sahibi olmak gerekmektedir (Çağatay, 1989: 46; Cahen, 1979: 196).

Anadolu Ahîliğinin kökleri meselesine gelecek olursak, Ahîlik üzerine müstakil bir çalışması bulunan Neşet Çağatay, bu kurumun oluşumunu XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğolların Yakındoğu'da gerçekleştirdikleri istilâlara bağlamaktadır. Ona göre, Anadolu Ahîliği, 1220'lerde Moğol istilâsından Anadolu'ya kaçan Hârezmlî sanatkar ve meslek erbapları tarafından oluşturulmuştur. Çağatay'a göre, yeni gelen bu Hârezmlî kitle, Anadolu'nun gerek meslek erbabı, gerekse yerli tüccar kesimine karşı ayakta durabilmek için bir örgüt kurma gereği duymuş ve Ahîlik de bu şekilde meydana gelmiştir. (Çağatay, 1989: 48).

Moğolların baskısından kaçarak Anadolu'ya yerleşen entelektüel, sûfî ve zanaatçı Hârezmlî bir kitlenin olduğu doğrudur. Fakat elimizdeki tarihî kayıtlar, Anadolu'da Ahîliğin Hârezmlî meslek ve zanaat erbapları tarafından kurulduğu meselesini şüpheye düşürmektedir. Nitekim, İbn Bîbî'nin aktardıklarına göre, daha 1196 senesinde Konya gibi büyük şehirlerde Ahî (İhvan) adında bir zümre bulunuyordu. Sultan I. Gıyâsü'd-dîn Keyhûsrev ve kardeşi Tokat meliki Süleyman-şâh arasındaki taht mücadelesinde Süleyman-şâh, Konya'yı kuşatmış ve bu kuşatma sırasında Ahîler, Gıyâsü'd-dîn Keyhûsrev'in yanında şehri iyi bir biçimde savunmakla birlikte bir de Gıyâsü'd-dîn'e bağlı kalacaklarına yemin etmişlerdir (İbn Bîbî, 1996: 52).

Bu hususta gösterilebilecek bir diğerk örnek ise, Sultan I. Alâü'd-dîn Keykûbâd'ın tahta çıkışı sırasında gerçekleşmiştir. Alâü'd-dîn Keykûbâd, Konya tahtına oturmak için yola çıktığı sırada başta Ahîler ve iğtişler olmak üzere bir muhafız birliği ona Konya'nın girişine kadar refakat etmiştir (İbn Bîbî, 1996: 232). Yani öyle gözüküyor ki, tarihî kayıtlara göre Anadolu'da Ahîlik, XIII. yüzyıl ortalarında kurulmamış, XII. yüzyılın sonlarında, belki de daha önceki dönemlerde varlığını sürdürmüştür.

Ahîlik kurumunun Anadolu'daki kökleri meselesi üzerinde kısa bir şekilde durduktan sonra bu kurumun işlevinden bahsetmek yararlı olacaktır. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla Ahîler, bölgede gerek şehir, gerek kasaba, gerekse köy olmak üzere en ücra köşelere kadar yayılmış durumdaydı. İbn Battûta'ya göre bu zümre, memleketin her tarafına yayılmakla birlikte oldukça misafirperver ve aynı zamanda eşkıyalık faaliyetlerine karşı da bir o kadar güçlü mücadele vermekteydi (İbn Battûta, 2015: 275; Gordlevsky, 2015: 170). Yine İbn Battûta sayesinde Ahîlerin dış görünüşleri hakkında az da olsa bilgi sahibiyiz. O, Antalya'da iken kendisini yemeğe davet eden bir Ahî liderinin sırtında yırtık bir hırka ve başında keçeden bir külah olduğundan bahsetmektedir (İbn Battûta, 2015: 276-277).

Sözünü ettiğimiz örgütün çeşitli merasimleri bulunmaktaydı. Örneğin örgüte giriş ritüeli üzerinde durmaya değerdir. Öncelikle gerekli şartları tamamlayan kişinin başı tıraş edilir, tövbe ve tekli verilir, hırka ile şalvar giydirilir ve kuşak kuşandırılırdı. Daha sonra ise helva pişirilerek komşu şehirlere gönderilmekteydi (Çağatay, 1989: 160). Örgüt ayrıca çeşitli ahlâkî prensiplere dayanmakta ve bu prensiplere uygun olmayan kişiler örgüte dahil edilmemekteydi. Ahîlerin hoş görmedikleri davranışlar ise kısaca şunlardı: içki içmek, zina etmek, livata etmek, gammazlık, münafıklık, kibir, haset, kin, yalancılık, hıyanet, namahreme bakmak, ayıp aramak, dedikodu ve hırsızlık (Demirci, 2011: 126-127). Saydığımız bu davranışlarda bulunan kişiler, tereddütsüz bir şekilde örgütten atılıyordu.

Claude Cahen, Ahîliğin dinî temelli bir kurum olmadığını savunmaktadır. Ancak, Anadolu'da neredeyse her gitti bölgede Ahî tekke ve zaviyesinde konuk olmuş İbn Battûta'nın kayıtları bize durumun Cahen'in savunduğunun aksi yönünde geliştiğini göstermektedir. Çünkü Battûta'ya göre, Tonguzlu (Denizli) ve Bursa'da kendi adına verilen ziyafetlerden sonra Kur'ân okunmuş, hatta vaazlar verilmiştir. Bu durum Ahî teşkilâtının dinî yönünün de bulunduğunu kanıtlar niteliktedir (İbn Battûta, 2015: 280; Koca, 2011: 449).

Ahîlerin sosyal ve dinî yönleri dışında siyasî alanda da etkinliklerinin olduğunu görmekteyiz. Çünkü sözünü ettiğimiz örgüt üyeleri Selçuklu Devleti'nin güçlü olduğu devirlerde sultanlara yakın olmuş, hatta devlet meselelerinin görüldüğü toplantılara dahi katılmışlardır (Gordlevsky, 2015: 171). Ancak devlet otoritesinin zayıfladığı Moğol tahakkümü devrinde bu örgütün siyasî anlamda ilk devirlere göre daha etkin olduğu anlaşılmaktadır (Cahen, 1979: 199; Baykara, 1985: 105-106). Hattâ Moğol hâkimiyetindeki Kayseri'de, devlet yöneticisi bulunmadığı zamanlarda şehir yönetimi Ahîler tarafından üstlenilmekte ve Ahîler adetâ "bir hükümdar gibi" hareket etmekteydi (İbn Battûta, 2015: 285). Bazı durumlarda ise Ahîler, hükümdarların gazabına uğramakta ve bertaraf edilmekteydi. Bu durumla ilgili bir kayda Ah-

med Eflâkî'nin eserinde rastlıyoruz. Nitekim Karaman Beyi Yahşî Han, Konya'ya girip Ahî Mustafa ve onun takipçilerini idam ettirmiş ve başlarını Sultan Kapısı'na astırmıştır (Eflâkî, 2012: 623).

Konu hakkında üzerinde pek durulmayan başka bir husus ise Ahî mülkiyetleri meselesidir. Bu örgütün sosyal ve siyasî yönleri ağır bastığı için kaynaklardaki bazı bilgiler diğerleri arasında pek fark edilmemekte yahut üzerinde durulmamaktadır. Oysa kaynaklar dikkatli incelendiğinde bazı Ahîlerin başta toprak olmak üzere çeşitli mülklere sahip kişiler olduğu anlaşılmaktadır. İbn Battûta eserinin Burdur ile ilgili kısmında şu bilgileri verir: "Ahî yiğitleri toplanıp yanlarında kalmamızı istedilerse de hatip buna razı olmadı. İçlerinden birinin bağında bir ziyafet hazırladılar, kurbanlar kestiler." (İbn Battûta, 2015: 277).

Son olarak Ahî teşkilâtının hangi bölgelerde yayıldığı üzerinde durmakta da yarar vardır. Ahîlik, sadece Anadolu'da gelişmemiş, özellikle Karadeniz'in kuzeyinde, Kırım'daki bazı bölgelerde de kendisine takipçiler bulabilmiştir. Kaynakların Azak'ta Ahîlerin varlığından bahsetmesi bu kurumun Kırım Türkleri arasında da mevcut olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (İbn Battûta, 2015: 314).

SONUÇ

Selçuklular, Anadolu'ya yerleştikten kısa bir süre sonra buraya uyum sağlamışlar ve idârî açıdan kendi düzenlerini uygulamaya başlamışlardır. Söz konusu düzende iki önemli teşkilât bulunmaktaydı. Bunlardan ilki merkez idâre teşkilâtı idi. Devlet yönetimi merkezdeki sarayda ve sarayın bir bölümünde bulunan Büyük Dîvân adı verilen mecliste gerçekleştirilmekteydi. Bu meclise vezir başkanlık etmekle birlikte vezir her sabah dîvâna gelir ve devlet meseleleriyle meşgul olurdu. Sultan ve vezirin herhangi bir nedenden dolayı payitahtta bulunmadığı zamanlarda ise devlet yönetimine nâibler başkanlık ederdi. Selçuklu idârî düzenindeki diğer kısım ise eyâlet teşkilâtı idi. Şehirlerde de payitahttaki gibi dîvânlar bulunmakta, bu divanlara valiler başkanlık etmekteydi. Ayrıca, eyâlet teşkilâtındaki önemli memurlardan diğeri ise çarşı ve pazarların denetimini gerçekleştirmekle yükümlü Muhtesib idi. Muhtesib dışında şehirlerde görevli memurlar arasında Kadı, Kâbız ve Nâzır gibi kişiler de bulunmaktaydı. Klâsik dönemde öne çıkan diğer bir husus ise Selçuklu ticaretinin Antalya'nın fethi ile uluslararası bir boyut kazanmış olmasıdır. Çünkü fetihden hemen sonra gerek Kıbrıs Krallığı, gerekse Venedikliler ile önemli ticârî sözleşmeler meydana getirilmiştir. Selçuklu ticaretinin uluslararası bir boyut kazanmasını sağlayan diğer etmen ise devletin üretim konusunda izlediği yerinde politikalarıdır. Nitekim, Sultân I. Alâeddîn Keykûbâd, Ahlat'ın fethinden sonra bölgedeki köylülere ücretsiz toprak, tohum, hayvan vermiş ve ayrıca para yardımıyla bulunarak köylüleri tarıma teşvik etmiştir. Bundan dolayı Anadolu, Selçuklular zamanında bolluk içerisinde bir bölge haline gelmiştir. Diğer bir nokta ise Lonca adı altında Osmanlılara kadar devam etmiş ve toplumsal hayatı düzenlemede büyük rol üstlenmiş Ahî Teşkilâtı'nın varlığıdır. Kökenleri Abbâsîler'deki Fütüvvet Teşkilâtı'na dayanan bu örgüt, yüzyıllar boyunca Anadolu'yu sosyal anlamda düzene sokmuş, hattâ bazı durumlarda siyâsete bile dahil olmuştur.

A Review On Administrative, Economic And Social Life In Anatolian Seljuk State

EXTENDED SUMMARY

After the Seljuks arrived in Anatolia, they settled here in a short time and started the process of nationalization. As a matter of fact, this process did not take long to complete, they established their Iznik-based state in 1075-1080. After the Seljuks established their state in Anatolia, not only political changes occurred in the region, but also various differences emerged in the administrative, economic and social sense, some of which were transferred to the Ottomans through the principalities.

Apart from the political structure, the first of the changes initiated by the Seljuks in Anatolia took place in the administrative area. We can examine the Seljuk order in two main groups: the center and the state. The first of these, the central agency, is headed by the palace and the grand divan. Although the palace was the place where the monarch and his family lived, the grand court was the parliament where all administrative affairs of the Seljuk State were discussed and decided. It should also be noted that the issues discussed and decided in this court, also called the state *divân-i âli*, were recorded in the court books under the name of *defâtir-i divân-i âli*.

If we look at the provincial administrative agency, we see that there are councils where city issues are discussed and decided. The official who presided over the councils was the governor, the most authoritative person in the states. The governors, who we know to have a military side, were generally responsible for public order and foundation affairs. Another civil servant in the states was a great one. The duties of the content were usually to check whether the prices and measures in the bazaars were in accordance with the rules. The most important duties of the *Igdishs* were to take care of the court's property and to determine the proportions of taxes to be taken from the people. Constipation was the title of the official who recorded practices such as tax and confiscation.

Another official in the state agency was *qadi*. The first of the *qadi* divided into three main groups are *qadi* who handle normal cases. The second was the *qadi* who dealt with the military cases, and the third was "*kadiü'l-kuza*"t, the highest *qadi* in the whole country and who continued her duties in Konya.

Another factor that has changed with the settlement of seljuks in Anatolia is the economic structure of the region. As a matter of fact, the region, which declined considerably in terms of trade before the Seljuks, has risen with the Seljuks, especially with the conquest of regions such as Antalya and Alanya, and has become a voice in Mediterranean trade. Proof of this is the trade agreements between the

Seljuk State and the Kingdom of Cyprus, the first in 1214 and the second in 1216. In 1220, we know that an important trade agreement was signed between the Seljuk State and the Venetians.

Another important element in the Seljuk trade is the caravanserais. The main purpose of the construction of these structures, which includes hospitals, pharmacies, baths, warehouses and where all kinds of needs of traders are met, is to ensure that trade is carried out safely in Seljuk country. Some of the caravanserais we mentioned are: Onurzah Khan (II. Gıyaseddin Keyhusrev), Evdir Khan (I. Izeddin Keykavus), Dehydrated Khan (II. Gıyaseddin Keyhusrev), Isaac Khan (Sahib Fahrettin ata), Sultan Inn (I. Alaeddin Keykubad).

Another issue that we can talk about economically in Seljuk anatolia is how much tax is charged to the region. As a matter of fact, two official ledgers from the periods of Ilhanli domination provide us with very important information about how much tax was charged to XIV century Anatolia. The first of these notebooks is Nuhzetu'l-Kulub, prepared by Hamdullah Müstevfi Kazvini, dated to 1339-1340. In the work, 325,000 dinars were taxed from Erzincan, 222,000 from Erzurum, 140,000 from Kayseri, 187,000 from Niksar and 51,000 from Aksaray. In addition, it is recorded that the total tax received from Anatolia is 3.3000.000 dinars.

Another notebook is risale-i Felekiyye, written by Al-Mazenderani, dated to 1363. This book also belongs to the Ilhanli period and provides very important information to historians about the sources of income and taxes of the period. According to Risale-i Felekiyye, the amount of tax collected from Anatolia is 3,000,000 dinars (300 divisions) and the cities we know are taxed as follows: Eymed, Meycingerd, Kighi, Sighr, Menderes, Dircan, Trabzon, Erz er rum, Erzincan, Kemah, Harput, Malatya, Cemisgezdek, Divrik, Bayburt, Sivas, Niksar, Kayseriye, Develu, Tokat, Amasya, Merzivan, Osmancik, Engüriye (Ankara), Kenkariye (Çankırı), Aksaray, Konya, Akşehir, Sivrihisar, Karahisar, Karahisar At the extremes: Karaman, Hamidogulleri, Donguzlu (Denizli), Umurbeğ, GERmiyan, Orhan (Osmanogulleri), Gere de, Kastamonu, Eğridir, Sinop. As noted, according to Nuhzetu'l-Kulub dated 1339-1340, the total amount of tax received from Anatolia was 3,300,000 dinars, while the total amount of tax received from Anatolia was 3,000,000 dinars (3 divisions) according to the account book Risale-i Felekiyye dated to 1363. This shows us that in the second half of the XIV century, the amount of taxes received from Anatolia and entered the coffers of the Illhanians decreased by about 9-10 percent.

Another issue that should be emphasized in Seljuk anatolia is the existence and functioning of the Akhism institution, which is both a social, economic and in some cases a political institution. If we look at the roots of the institution, we see that it first appeared in the Abbasi Caliphate under the name of futuvvet. This institution, which usually spreads in Baghdad, aims to preserve the moral structure of society. It is known that understanding came to Anatolia in the XIII century. According to Neşet Ça-

ğatay, the arrival and settlement of this institution in Anatolia was thanks to Hârezm and Azerbaijani craftsmen and tradesmen who fled the Mongols in the first half of the XIII century. However, when the records in Ibn Bibi, one of the most important sources of the classical period of the Anatolian Seljuk State, are examined, we see the presence of various groups known as Akhi in Anatolia long before the Mongol invasion. As a matter of fact, our source mentions the existence of a social faction called akhi among those who supported Sultan Alaeddin Keykubad during his ascension to the throne.

According to Ibn Battûta, they were all over the country. As a matter of fact, during his trip, he went to many Akhi zaviyes in Anatolia, ate their food and worshipped with them. According to the same work, we have limited knowledge of the appearance of the Akhi. According to the information, the Houthis were wearing a torn cardigan on their back and a cone of felt on their heads. In addition, there were various rules of the Akhism. Some of them are not drinking, not adultery, avoiding gossip, not being arrogant and vengeful, not lying and not stealing.

Claude Cahen argues that the Akhism institution has no deini aspect and is more economically and politically active in his famous work exploring pre-Ottoman Anatolia. However, the records we encountered in Ibn Battuta are contrary to Cahen's views. Because Ibn Battuta reads Ku'ran in Anatolia in Tonguzlu (Denizli), Bursa and other Ahi monotheses he visits and conveys various information about long worship.

The Akhis not only had economic and social aspects, but also had political activities. As a matter of fact, the Akhis stood by and supported the sultans when the Power of the Anatolian Seljuk State was high. However, when the state weakened and began to fall under Mongolian rule, the Akhis began to act politically independently and even managed some cities themselves.

KAYNAKÇA

- Abdullah Püser Muhammed Bin Kiya El-Mâzenderânî. (2013). Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat). (O. Güvemli, C. Toraman, Dü., & İ. Otar, Çev.) İstanbul: İSMMMO.
- Ahmed, Eflâkî. (201 Ariflerin Menkıbeleri. (T. Yazıcı, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Baykara, T. (1985). Türkiye Selçukluları Devrinde Konya. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baykara, T. (1990). Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Claude, C. (1979). Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler. (Y. Moran, Çev.) İstanbul: E Yayınları.
- Çağatay, N. (1989). Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demirci, M. (2011). Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik. (M. H. Gökmen, Dü.) Büyük Selçuklu Devleti'nden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta. (2015). Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garabîbi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Efsâr, İbn Battûta Seyahatnâmesi. (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ebü'l-Fidâ. (2017). Takvimü'l-Büldan, Ebü'l-Fidâ Coğrafyası. (R. Şeşen, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali El-C'afiri Er-Rugadî, İbn Bîbî. (1996). El-Evâmirü'l-Ala'ıye Fi'l Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-Name) (Cilt I). (M. Öztürk, Çev.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gordlevsky, V. A. (2015). Küçük Asya'da Selçuklular. (T. Omorov, Dü., & A. İnan, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hamd-Allah Mustahfi of Qazwîn. (1919). Nuhzat-al-Qulub In 740 (1340). (G. L. Strange, Çev.) London: M.A.A.T. The University Press.
- Hasan b. Abdülmü'min E.-H. (2018). Hasan b. Abdülmü'min El-Hoyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı, Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü'l-Tâlib, Rûsûmu'r-Resâil ve Nücûmu'l-Fezâil. (C. Yakupoğlu, & M. Namiq, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Heyd, W. (2000). Yakın-Doğu Ticaret Tarihi. (E.Z. Karal, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koca, S. (2011). Ahîlerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini. (S. Koca, & İ. Sarı, Dü) Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri.
- Merçil, E. (2011). Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Döneminde Serbest Meslekler. Selçuklular, Makaleler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özgüdenli-Uzunağaç. (2020). Selçuklu Anadolu'sunda Ekmek. Türkler, Moğollar ve İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özcan, A.T. (2017). XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kütahya Şapının Dünya Ticaretindeki Yerine Dair. Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III, Germi-yanoğulları Beyliği. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Rice, T. T. (2015). The Seljuks In Asia Minor, Anadolu Selçuklu Tarihi. (T. K. Taştan, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Simon de Saint Quentin. Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248. (E. Özbayoğlu Çev.) Antalya: DAKTAV.
- Spuler, B. (2011). İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri 1220-1350. (C. Köprülü, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şihabeddin, Fazlullah El-Ömerî. (2014). Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım. (D. A. Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınevi.
- Turan, O. (1946). Selçuk Kervansarayları. Belleten, X(39).
- Turan, O. (2014). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2014). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turan, Ş. (2000). Türkiye-İtalya İlişkileri I. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Selçukîler, Anadolu Selçukîleri, Anadolu Beylikleri, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memlûklerdeki Devlet Teşkilâtına Bir Bakış. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Validi, A. Z. (1931). Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti. THİTM, I, 1-42.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Eren İZBUL
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Eren İZBUL
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Eren İZBUL
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Eren İZBUL
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Eren İZBUL

Yeni Medya Alanında Siyasal İletişim Faktörü “Twitter Platformu”

Araştırma Makalesi/Research Article

Hakan YÜKSEL¹

ÖZET

Politika alanında yeni medyanın etkisi, gelişen teknolojiler bağlamında giderek artmaktadır ve hem siyasi partiler hem de politikacılar internet ortamını etkin bir şekilde kullanmaktadır. Sosyal medya kullanımı da, bu doğrultuda sıklıkla tercih edilen yeni medya alanı olarak dikkat çekmektedir. Nitekim yürütülen çalışmanın üzerinde durduğu husus, yeni medya ve siyaset arasındaki etkileşimi sosyal medya kullanımı açısından ve siyasal iletişim faktörü ekseninde değerlendirmektir. Kavramsal çerçevesi oluşturulurken yeni medya ve siyasal iletişim olgularına vurgu yapan çalışma, araştırma sürecinde ise örneklem olarak belirlenen siyasi parti liderlerinin Twitter platformunu kullanım biçimlerini içerik analizi desteğiyle incelemektedir. Bu çalışma aynı zamanda Türkiye’de siyasi parti liderlerinin yeni medyayı ve Twitter platformlarını etkin düzeyde kullanıp kullanmadığı sorusuna yanıt aramaktadır. Dolayısıyla çalışmada, siyasi aktörlerin Twitter paylaşımlarında siyasal iletişime yer verme düzeylerini belirlemek ve seçmenlere ulaşabilme noktasında bu iletişimi nasıl uyguladığını ortaya çıkarmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Medya, Siyasal İletişim, Twitter*

JEL Kodları: Y90, Z10

Political Communication Factor in the Area of New Media “Twitter Platform”

ABSTRACT

The influence of new media in the field of politics increasing in the context of developing technologies and both political parties and politicians has used the internet effectively. The use of social media draws attention as a frequently preferred new media area in this direction. As a matter of fact, this study evaluates the interaction between new media and politics in the context of social media use and in terms of political communication factor. This study, which examines the concepts of new me-

¹ Öğr. Gör. Dr., Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, Kars, Türkiye, hakanyuksel25@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4560-6685>

dia and political communication in its conceptual framework, examines the Twitter usage patterns of political party leaders through content analysis in the research phase. The study also seeks to answer the question of whether political party leaders in Turkey use the new media and Twitter platforms effectively. Therefore in the study, it is aimed to determine the level of political communication in the Twitter posts of political actors and to reveal how they apply this communication in reaching the voters.

Keywords: *New Media, Political Communication, Twitter*

JEL Kodları: Y90, Z10

* Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Küresel dünyada dijital aygıtların artık hayatın her alanına yerleşmesiyle birlikte teknolojik dönüşüm, hareket niteliğini giderek geliştirmektedir. Hem kişisel hem de kurumsal bağlamda iletişim süreçleri dijitalleşme boyutuna geçiş yapmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu dijital aygıtları aynı zamanda mevcut iletişim safhalarını kapsayan yeni medya olgusu, etkin bir biçimde öne çıkmaktadır. Nitekim eğitimden sağlığa, ekonomiden finansa kadar birçok alan yeni medyayla bütünleşmektedir, iş akışları internet üzerinden yürütülmeye başlanmaktadır. Siyaset alanı da yeni medyanın özellikle iletişim yönü ile ilgilenmektedir ve dolayısıyla siyasi partiler ve siyasi aktörler, yeni medyanın sosyal platformları aracılığıyla seçmenlere doğrudan ulaşmaya çalışmaktadır. Öyle ki; siyaset mecrası ve seçmen arasındaki ilişkiyi çevrimiçi ortamlar üzerinden inşa eden ve böylece siyasal iletişim faktörünü sosyal platformlara indirgeyen mevcut durum, hem Türkiye’de hem de diğer birçok ülkede politikanın yeni medya üzerinden biçimlenmesine yol açmaktadır.

Dolayısıyla siyasi parti liderlerinin basın açıklamalarından ziyade güncel Twitter paylaşımlarının takip edilmeye başlandığı, bu açıklamaların para piyasalarını etkileyebildiği, karşılıklı politik tartışmaların gerçekleştiği ve ayrıca siyasi propagandaların güçlü şekilde icra edildiği bir yeni medya gerçeği belirlemektedir. Seçmenlerin ise politikaya dair güncel olayları birinci ağızdan takip edebildiği ve sosyal medya ağları üzerinden ilgili gelişmelere geri dönüt verebildiği siyasal iletişim süreci gerçekleşmektedir. Öte yandan her ne kadar siyasal iletişim faktörü seçim süreçlerinde daha yaygın etki uyandırır da, yeni medyanın inşa ettiği ağ toplumu sayesinde sürdürülebilir bağlamda siyasal iletişim akışı mevcudiyet kazanmaktadır. Böylece yerel/ulusal/küresel politika gündeminin resmi Twitter hesaplarında yer alan iletilerle belirlendiği medya-siyaset etkileşimi oluşturulmaktadır.

Bu çalışmada ise; yeni medya ve siyaset arasındaki ilişkinin siyasal iletişim yönü üzerinde durularak analiz verilerinin desteğiyle bilimsel sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. İlk olarak; kavramsal çerçevede yeni medyaya, siyasal iletişim faktörüne ve her ikisi arasındaki bağıntıya yer veren

çalışmada ayrıca ulusal ve ulusötesi düzeyde siyasal iletişime dair örnek olaylar öne çıkarılmaktadır. Çalışmanın araştırma aşamasında yöntem olarak tercih edilen içerik analiziylede; örneklem olarak belirlenen ve Cumhuriyet İttifakı-Millet İttifakı bağlamında seçilen Türkiye'deki siyasal liderlerin Twitter kullanım biçimleri irdelenmektedir.

1. YENİ MEDYA KAVRAMI

Geleneksel medyanın tek yönlü iletişim akışını geri planda bırakarak kitleleri medyanın aktif bir parçası konumuna getiren ve bununla birlikte dijital gelişmeler ekseninde her geçen gün değişen ve dönüşen çevrimiçi ortamlar, yeni medya alanı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu çevrimiçi ortamları internet kullanıcılarıyla buluşturan teknolojik araçlar da yeni medyanın uzantılarıdır. Dolayısıyla yeni medya; gerek dijital içerikleriyle gerekse bu içerikleri barındıran dijital aygıtlarıyla öne çıkan etkin bir alan olarak dışa yansımaktadır. Her iki yönüyle geleneksel medya araçlarını ve içeriklerini etkilediği gibi aynı zamanda kendi bünyesine entegre eden yeni medya alanı, literatürde de söz konusu iki nitelik üzerinden değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yeni medya kavramı; bilgisayar ve internet kullanıcılarının engelsiz iletişim modeli elde etmesini sağlayan, edilgen kitle profilini ortadan kaldıran ve iletişim sürecinin geri dönüş aşamasını güçlü biçimde devreye koyan bir tanıma karşılık gelmektedir (Potter, 2002).

Bilgisayarları internet teknolojisiyle bütünleştiren ve çevrimiçi kullanıcıları tek bir ekran üzerinden aynı ağda bir araya getiren bileşen niteliğindeki yeni medya (Van Dijk, 2006), birçok pratikliğiyle kitle açısından tercih sebebi de olmaktadır. Çevrimiçi ortamlardaki görsel, yazınsal ve işitsel verilere hızlı düzeyde erişim kolaylığı getirdiği gibi bu verileri işleyen, depolayan ve dönüştüren bir yeni medya görünümü dikkat çekmektedir (Logan, 2010). Bilişim teknolojilerinin bütünlüğü olarak da kabul edilen yeni medyanın söz konusu nitelikleri güçlü bir şekilde taşıması, habercilik faaliyetlerinin yeni medyadaki boyutunu değiştirmektedir. Böylece yapısal ve biçimsel bağlamda yöndeşen bir yeni medya haberciliği devreye girmektedir (Törenli, 2005). Bu durum haber kadar haberciyi de değişime zorlamaktadır. Öyle ki dijital gelişmelere ayak uydurmak zorunda olan, teknolojik yetilere hâkim olması gereken, güncel haber akışlarını anlık olarak takip etmesi beklenen, sosyal medyayı ve blog sayfaları gibi diğer yeni medya alanlarını gözlem altında tutması önemli olan yeni medya habercisi profiline gereksinim duyulmaktadır.

Bu nedenle radyo ve televizyon mecralarının yaygın etki uyandırdığı 20. yüzyılda geleneksel medya nasıl bir izlenim oluşturduysa, günümüzde de yeni medyanın rolü bu çerçevede göze çarpmaktadır (Balle ve Eymery, 1991). Bu rol bağlamında değişim ve dönüşüm sıklıkla yaşanabilmektedir. Hatta yeni medya araçları insan bedeninin bir uzvu durumuna gelmektedir ve bilgisayarlar, cep telefonları, diğer tüm dijital aygıtlar vb. yaşamın vazgeçilmez alışkanlıkları olarak değerlendirilmektedir (Binark, 2015). Nihayetinde yeni medya kavramına yapılan atıflar ilgili bu gerçeklik ekseninde vuku bulmaktadır ve sosyal ağlar, blog sayfaları, video paylaşım platformları vb. başta olmak üzere (Macnamara,

2010), dijital ortamlardaki çeşitli oyunlar, filmler ve fotoğraflar aynı zamanda birer yeni medya dokümanı olarak incelenmektedir (Dewdney ve Ride, 2006).

2. SİYASAL İLETİŞİM NEDİR?

Tarihsel süreçte siyasal iletişimin söz konusu olduğu birçok örnek durumdan bahsedilse de, modern anlamda siyasal iletişimin ilk yansımaları Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) görülmektedir. Bu yansımalar seçim süreçlerinde doğrudan uygulanan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan ve özellikle halkın nabzını ölçen yoklamalarla, reklam niteliği taşıyan girişimlerle vb. öne çıkan siyasal iletişim faktörü, ABD'de seçim öncesi kampanyaların etkin bir aracı görünümünü elde etmektedir (Topuz, 1991).

Reklam ve tanıtım yönünün yanı sıra propaganda faaliyetlerini, iktidar kurumları arasındaki ilişkileri, kulislere dönen söylentileri, medya araçlarında yer bulan politik tartışmaları ve kamuoyunu etkileyen baskı gruplarının eylemlerini kapsayan siyasal iletişim ağı, geniş bir mecrada hareket alanı bulabilmektedir (Cesur, 1999). Bu hareket alanı içerisinde siyasal iletişimin rolü ise; siyasi iktidarın mevcut gücünü kullanabilmektir ve aynı zamanda devlete ait olan tüm kaynakların otorite bağlamında ve gelir dağılımları ölçeğinde tartışılabilmesi için etkin bir çaba göstermektir (Denton ve Woodward, 1998).

Öte yandan siyasal iletişim faktörü, bu iletişim modelini kullanarak harekete geçen organizasyonların buldukları sınırlar dâhilinde siyasi iktidar sahibi olması için uyguladıkları eylem biçimidir. Zira siyasal iletişimle birlikte; halkın güvenini doğrudan elde ederek, halkın tam desteğini ardında hissederek ve halkı bilgilendirmek için kitle iletişim araçlarını etkin düzeyde kullanarak asli hedefe yönelim sağlanması söz konusudur. Bu hedef doğrultusunda kitleyi etki altına alabilmek için propaganda çeşitlerinden, reklamlardan ve halkla ilişkiler faaliyetlerinden yararlanılmaktadır (Kalender, 2000).

Siyaset bağlamında öne çıkan tartışmaların çeşitli medya araçları üzerinden kitleye aktarılmasını sağlayan ve bununla birlikte siyaseti, medyayı ve halkı aynı eksende buluşturan siyasal iletişim ağı (Wolton, 1991), politik kavramların doğru algılanabilmesi açısından da önemli rol üstlenmektedir. Öyle ki, politikaya olan ilgiyi politik bilgilerle destekleyen ve demokrasiden siyasal katılıma kadar politikaya dair geniş yelpaze içerisine doğrudan kitleleri dâhil eden yaklaşımlar mevcuttur. Dolayısıyla kitlelerle birlikte siyasal toplumsallaşmaya doğru evrilen bir siyasal iletişim faktörü öne çıkmaktadır (Çukurçayır, 2002).

Siyasal iletişim, seçim süreçlerinde devreye giren bir model olmanın ötesine de taşınmaktadır ve artık sosyal hayatın her aşamasında varlık gösterebilmektedir. Bu bağlamda siyasal iletişim; toplumsal ilişkilerin yanı sıra diplomatik temaslara, kalkınma stratejilerine, ulusötesi politik çıkarılara ve hiyerarşik ilişkilere yön verebilen bir aktör kimliğine bürünmektedir (Erdoğan, 1997). Böylece siyasi partilerin, siyasi liderlerin ve seçmenlerin ulusal ve ulusötesi bağlamda yeniden biçimlenerek kendi doğrularını üretebildiği bir dönüşüm süreci gerçekleşmektedir (Aktaş, 1996).

Siyasal iletişim sürecinde yer alan kişi, kurum ve kuruluşlar ise, aynı zamanda siyasal aktör olarak tanımlanmaktadır ve sürecin parçası olarak hareket etmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca örgütsel yapılanmaların yönetim kademeleri, alt grupları ve üye mekanizmaları da siyasal iletişim sürecinin akışında bulunmaktadır ve tüm bu unsurlar iletişim eylemine geçerken ait oldukları organizasyonun prensip ve normlarına göre davranışa geçmektedir (Aziz, 2003). Bu açıdan bakıldığında siyasi organizasyonların seçim öncesi safhada belirledikleri aday profilleri, söz konusu siyasi aktör tanımlamasına uygun biçimde görünüm yansıtmaktadır. Nitekim siyasal iletişim aynı zamanda siyasi adayların ortak görüşler neticesinde belirledikleri hedefe erişebilmeleri için öne çıkan bir iletişim biçimi olarak kabul görmektedir. Bu doğrultuda adayların seçim öncesi seçmen kitleye tanıtılması, rakip konumdaki organizasyonlardan farklılığın ortaya konulması, doğru yürütülen kampanyalarla bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi vb. gibi girişimler siyasal iletişimin gereği olarak ortaya konulmaktadır (Bongrand, 1992).

Her ne kadar siyasal iletişim modeli bazı durumlarda seçmen kitleyi yanıltıcı propaganda faaliyetlerinin parçası olsa da, bu gibi hususlar kurumsal prensiplere uyum sağlanmadığının göstergesi olmaktadır. Zira siyasal iletişimin hedef ağı mevcut kamuoyudur ve bilgilendirici, öğretici ve karar verme noktasında yönlendirici olan eylemler doğruluk temeline dayanmalıdır. Çünkü siyasal iletişim halkın politika ile bütünleştiği bir sürecin yansımasıdır (Kentel, 1991) ve bu süreç esnasında yanıltıcı bilgilerin yer alması siyasi organizasyonlara yönelik güvensizliği doğurduğu gibi medyayı da zor durumda bırakabilmektedir. Bununla birlikte siyasal iletişimin politika alanında şeffaflığı temin eden, yeri geldiğinde kitle iletişim araçları eşliğinde kamu tarafından denetim yapılmasını sağlayan ve diğer taraftan demokratik ikna yöntemleriyle siyasetçinin siyasi tabanı etki altına aldığı bir faktör olarak ön plana çıkması (Oktay, 2002), güven faktörüyle ilişkilidir.

İktidar sahipleri ve halk arasında siyaset merkezli olarak gerçekleşen iletişim süreci niteliğindeki siyasal iletişimin (Doğan, 2017), özellikle demokratik yönetim biçiminin mevcut olduğu toplumlarda birtakım işlevleri bulunmaktadır. Güven eksikliği oluşturan yalan bilgilere engel olmayı ve bu bağlamda kitle iletişim araçlarının doğru haber paylaşımındaki rolünü vurgulamayı içeren söz konusu işlevler şöyledir (Çobanoğlu, 2007):

- Siyasal iletişimle birlikte siyasal katılımın daha yoğun düzeyde olması sağlanabilmektedir.
- Halk tarafından siyasi iradenin denetlenebilmesi siyasal iletişimle mümkündür.
- Siyasal iletişim; siyasi organizasyona ve siyasetçiye destek oluşturulmasının önemli bir adımıdır.
- Haberin ve enformasyonun paylaşılmasında siyasal iletişimin rolü önemlidir.
- Yalan bilgiler içeren propagandalara karşı konulması açısından siyasal iletişim öne çıkmaktadır.
- Halkı inandırma, gündem oluşturma ve toplumun beklentileri bağlamında hareket edebilme noktasında siyasal iletişim devreye girmektedir. Böylece demokrasinin var olduğu yerde siyasal iletişim de bulunmaktadır.

3. YENİ MEDYA VE SİYASAL İLETİŞİM

Siyasi organizasyon içerisinde denklem oluşturan ve rekabetin parçalarını teşkil eden kişi ve kurumların iktidar mücadelesini yansıtan siyasal iletişim süreci (Çankaya, 2015), siyasi tabana her platformda erişebilmek için kitle iletişim araçlarından doğrudan yararlanmaktadır. Bu doğrultuda yazılı, işitsel ve görsel medya araçları özellikle 20. yüzyılda yoğun düzeyde kullanılmaktadır ve halk-siyaset bütünleşmesini sağlayan ana aktörler arasında yer almaktadır. İnternet teknolojisinin gelişmesiyle ve yaygınlaşmasıyla birlikte ise, siyasal iletişim yeni medya araçlarında kullanılmaya başlanmaktadır. Hem dijital aygıtları hem de dijital platformları temsil eden yeni medya ortamında yalnızca siyasi seçmen kitlesi değil aynı zamanda hiyerarşik yapısıyla geniş bir teşkilat ağına sahip olan siyasi organlar etkin olarak öne çıkmaktadır.

Siyasi organizasyonları kamuoyuyla bütünleştiren ve karşılıklı etkileşime dayanan yeni medya ağlarında taleplerden şikâyetlere, memnuniyetlerden problemlere kadar olumlu ve olumsuz tüm bilgilerin paylaşılabilmesi; yeni medya ve siyaset arasındaki bağı güçlendirmektedir. Diğer yandan siyasi partilerin mevcut politikalarını ve planladıkları projeleri internet ağları üzerinden hedef kitleye duyurmasında, yeni medya alanları önemli etmen olarak kabul görmektedir (Gürbüz ve İnal, 2004). Bu nedenle siyasal iletişimin güçlü bir hareket alanı bulduğu ve sosyal medyanın etkisiyle hızlı reaksiyonlarla karşılaştığı söylenebilir.

24 saat aktif haber akışının olduğu ve güncelliğin öne çıktığı yeni medya ortamlarında etkileşimli bir iletişim ağının olması, siyasi partiler açısından halkın desteğini elde edebilmede önemli avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca son ana kadar kararsız kalabilen seçmenlerin düşüncelerine yön verebilmek noktasında sosyal ağların niteliği değer görmektedir (Öztürk, 2014). Nitekim seçim dönemlerinde seçim yasakları başlasa dahi, akıllı telefonlar üzerinden ve WhatsApp gibi paylaşım platformları aracılığıyla dolaylı olarak siyasi propagandalar devam edebilmekte ve bu durum, kararsız seçmenleri yönlendirmek açısından destekleyici olabilmektedir.

Seçim propagandalarının aktif olarak yürütüldüğü dönemlerde ise; siyasi partiler internet teknolojisinden faydalanmaktadır. Siyasal iletişim de bu medya ağı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Öyle ki görsel ve yazılı mesajların web sayfaları aracılığıyla paylaşılması, kliplerin Youtube gibi video paylaşım siteleri ile kitlelere sunulması, Twitter ve Facebook gibi sosyal medya ağlarında seçmen kitleyle çevrimiçi görüşmelerin yapılması ve siyasi reklamların internet ağı üzerinden kitlelere aktarılması mümkündür (Devran, 2011). Dolayısıyla siyasetin aktörleri olarak öne çıkan kişi ve kurumlar, gelişen teknolojiler çerçevesinde yeni medyadan fazlasıyla yararlanmaktadır ve kitleye doğrudan ulaşabilmek için bu ağlar tercih edilmektedir.

Seçim süreçlerinde yeni medyanın siyasal iletişim kampanyalarına doğrudan katkısı bulunmaktadır. Siyasal iletişimin yeni medya ağları üzerinden nasıl inşa edildiğinin örnekleri ise, aşağıdaki içeriklerde yansıtılmaktadır (Bayraktutan vd, 2012):

- Yeni medya alanında politikaya dair nicel ve nitel bilgiler sürekli olarak güncellendiği için, siyasal iletişim kampanyaları doğru ve etkin biçimde yönetilebilmektedir.
- Yeni medyanın hipermetinsellik niteliği ile birlikte, politika alanındaki aktörlerin söylemleri kitle üzerinde yaygın etki bırakabilmektedir.
- Özellikle sosyal medya platformlarında siyasi organizasyonlara dair sanal toplulukların oluşturulabilmesi ve bu topluluklara çevrimiçi olarak bireylerin dâhil edilebilmesi, internet ağlarında sürdürülebilir siyasi propaganda yapılmasını destekleyebilmektedir.
- Yeni medya bağlamında öne çıkan internet medyasında ve kurumsal web sitelerinde siyasi liderlere dair bilgilerin verilmesi, doğru enformasyon akışını güçlendirebilmektedir.
- Sosyal medyada önceden planlanan ve siyasi aktörleri önce çıkaran canlı yayınlarda siyasetçilerle halkın doğrudan iletişime geçmesi, siyasal iletişim kampanyaları açısından olumlu yansımalar sağlayabilmektedir.
- Yalnızca kurumsal ölçekte değil fan sayfası niteliğindeki sosyal medya hesaplarında da siyasi destek talebinde bulunulması mümkün olduğu için, seçim kampanyaları geniş bir hareket alanına yayılabilmektedir.
- Son olarak ise; geleneksel medya araçlarında siyasi partiler ve liderler açısından maliyeti oldukça yüksek olan tanıtım faaliyetlerinin internet ortamında çok daha düşük olması, yönelimi bu alana daha fazla kaydırabilmektedir.

Özellikle genç nüfusun yeni medya alanlarına daha fazla eğilim göstermesi, siyasi partilerin ve liderlerin bu alana önem vermesini sağlayan bir husustur. Dolayısıyla siyasal iletişimin yeni medyada yeniden biçimlenmesi ve dijital teknolojilere eş değer düzeyde ilerlemesi, siyasi propagandaların dönüşüme uğramasına yol açmaktadır. Bu platformlarda kendilerini ve partilerini güçlü düzeyde tanıtabilen siyasi liderler, halkla daha iyi iletişim kurabileceklerini ayrıca dikkate almaktadır. Böylece daha fazla seçmene hitap edebilmek için sosyal medyadan yararlanılmasının ve özellikle genç kitleye anlaşılır bir söylemle erişilmesinin katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir (Toprak vd, 2009).

İktidar sahipleri ise siyasi güçlerini devam ettirebilmek için kitle iletişim araçlarından yararlanırken, muhalefet partileri de iktidara gelebilmek ve bu hedef doğrultusunda politikalarını kitlelere tanıtabilmek için sosyal medya araçlarını tercih etmektedir. Şikâyet ve sorunların paylaşılması bağlamında da kitle iletişim araçlarına başvurulmaktadır (Uztuğ, 2004). Siyasal iletişimin kitlelere erişebilmek açısından yararlandığı reklamcılık sektörünün yeni medya mecralarında daha ucuz ve yaygın olması ise, politika ve yeni medya arasındaki bağı desteklemektedir. Bundan dolayı siyasal iletişim kampanyala-

rında yeni iletişim teknolojilerinden önemli ölçekte faydalanılmaktadır ve yüz yüze iletişimle sınırlı kalan tanıtım çalışmaları yeni medya ağlarıyla beraber geliştirilmektedir (Tarhan ve Fidan, 2016).

Yoğun içeriği ve her an güncellenen haber akışıyla gündemi tüketen yeni medya ortamının aynı zamanda siyasete dair gündem belirleyici bir rol üstlenmesi (Bostancı, 2014), siyasal iletişimin yeni medya ortamındaki görünümünü ayrıca desteklemektedir. Yalnızca siyasetin baş aktörleri değil siyasi gündem oluşturabilecek söylemlere başvuran yan aktörler de, sosyal medya paylaşımları ile bir anda gündemin ilk sırasına yerleşebilmektedir. Örneğin siyasi partileri ve siyasi liderleri zan altında bırakabilecek herhangi bir Twitter paylaşımının bir anda sosyal medyada yankı uyandırması, bu paylaşımına karşı harekete geçilmesine yol açmaktadır. Çünkü siyasi gündem oluşturabilen bir yeni medya gerçeği artık mevcuttur ve siyasetteki aktörlerin bu duruma kayıtsız kalması neredeyse mümkün değildir. Geleneksel medya araçlarının da yeni medyayı ve dolayısıyla sosyal medya ağlarını haber kaynağı olarak alması, söz konusu karşı hareketleri zorunlu duruma getirmektedir.

Bu çerçevede hem medya araçları hem de siyasi organizasyonlar artık halka karşı sorumluluğu bulunan meşru alanlar olarak kabul görmektedir ve kamusal alan sınırları içerisinde toplumu bilgilendiren parametreler olarak değerlendirilmektedir (Damlapınar, 2007). Geleneksel medyadan daha etkin düzeyde yeni medyayı siyasal iletişim bağlamında öne çıkaran başlıca husus ise; birey katılımının etkin olarak sağlanması ve güçlü demokrasi anlayışını destekleyen potansiyel yapının yeni medya alanında mevcut olmasıdır (Timisi, 2003). Dolayısıyla demokrasiyi savunan ve demokrasi çerçevesinde siyaseti şekillendiren ulus devletlerde, katılımcı bir yurttaş modeli sunan yeni medya alanları değer görmeye devam etmektedir. Siyasete dair bazı durumlarda bilgi kirliliğine sebep olabilen ve manipüle edilmeye müsait veri akışları yaşanabilse de, halkın ve siyasi aktörlerin yeni medyaya olan eğilimi artarak sürmektedir.

4. ÖRNEKLERLE SİYASAL İLETİŞİM FAKTÖRÜ

Siyasal iletişimin tarihsel süreçteki ilk örneklerine ABD’de rastlanmaktadır ve bu bağlamda 1960 yılında gerçekleşen bir televizyon programı, siyasal iletişimin kitlesel anlamda ilk görünürlüğünü oluşturmaktadır. Nitekim dönemin ABD başkan adayları Kennedy ve Nixon arasında gerçekleşen tartışma programıyla medyanın siyaset üzerindeki etkisi anlaşılmaktadır. Hatta medya görünürlüğü daha fazla olan Nixon’a göre şanssız görülen Kennedy’nin bu tartışma programının ardından tanınırlık elde etmesi, seçim sürecini yeniden şekillendirmektedir. Dolayısıyla siyasal iletişimin siyasi sonuçları ne düzeyde etkilediğinin somut örnekleri, 1960 yılında gerçekleşen bu televizyon programı ile kanıtlanmaktadır (Tever, 2020).

Sonraki yıllarda ise benzer tartışma programları diğer seçim süreçlerinde de öne çıkmaktadır ve sadece ABD ile sınırlı kalmayıp Avrupa ülkelerinde de görülmeye başlanmaktadır. İnternetin yaygın-

laşmasıyla birlikte ise, sosyal medya platformlarında gerçekleşen canlı yayınlarla medya ve siyaset etkileşimi yeniden sağlanmaktadır. Zira demokrasilerde siyasetin ve iletişim unsurunun birbirinden ayrılamayacağı düşüncesi artık egemen olmaktadır ve hem politikacıların hem de siyasi partilerin seçmen fikrine önem vermesinin iletişim araçlarıyla mümkün olabileceği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede tutarlılık ve güvenilirlikten sapmadan, medyayı doğru kullanarak seçmenlere ulaşmanın demokrasinin bir gereği olduğu değerlendirilmektedir (Thinking Heads, 2020).

Medyanın gündem belirleme yetisi dikkate alındığında da, kamuoyu üzerindeki etkileri ölçen ve bu anlamda siyasal iletişimin araştırma kollarından birini temsil eden gündem belirleme teorisi öne çıkmaktadır (Weaver and Choi, 2017). Bilimsel çalışmalarda sıklıkla üzerinde durulan ve siyasal iletişim süreçlerine yön vermesi bağlamında değinilen gündem belirleme teorisinin, özellikle seçim süreçlerindeki konumu gözlemlenmektedir. Örneğin seçim kampanyalarında kamuoyu desteği oluşturmak için yürütülen reklam ve halkla ilişkiler gibi görünürlük çalışmaları bu açıdan siyasal gündemi inşa edebilmektedir (Robinson, 2019).

Seçim öncesi propaganda dönemlerinde siyasi liderlerin verdikleri demeçler kadar yansıttıkları vücut dili, giydikleri kıyafet, saç ve makyaj tercihleri vb. de siyasal iletişimin üzerinde durduğu faktörler arasındadır. Seçmen tarafından fark edilebilen bu detaylar gündeme yeterince taşınmasa da, bu durum oy tercihlerini etkileyebilmektedir. Çünkü siyasal iletişim, siyaset ve halk arasındaki etkileşimle ilgilenmektedir ve bu etkileşim çeşitli görsellerle, sembollerle, yazılarla, dış görünüş tercihleriyle vb. ön plana çıkmaktadır (Tever, 2020).

Siyasal iletişim faktörünün yerel ve ulusal seçimlerde farklı etkiler oluşturmasına ise, Almanya örneği üzerinden vurgu yapılabilir. Nitekim Almanya’da seçmenler, yerel seçimlerde daha çok kişilerarası iletişimle adaylara yakınlık göstermektedir. Böylece yerel seçimlerde Alman vatandaşların oy verme görünümleri, söz konusu kişilerarası iletişimle şekillenmektedir. Ulusal ölçekli genel seçimlerde ise, daha çok kitle iletişim araçlarının belirleyici olduğu ve bu araçlar üzerinden kamuoyuna ulaşan siyasi parti adaylarının seçmenlerle etkileşim kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Metag, 2016).

Siyasal iletişimin somut örnekleri arasında seçim müzikleri de bulunmaktadır. Siyasi partiler tarafından belirli bir ön çalışma neticesinde belirlenen bu müziklerin parti ve seçmeni ortak paydada buluşturabildiği düşünülmektedir. Dolayısıyla seçim müziklerinin siyasal iletişim kampanyaları için profesyonelce organize edildiği değerlendirilmektedir (Aziz, 2003).

Sinema yapımları da siyasal iletişim biçiminin doğrudan seçmene ulaştığı ve sübliminal mesajlarla bilinçaltında yer edinen bir diğer önemli alandır. Öyle ki devlet kurumlarının, akademik dünyanın, medya araçlarının, düşünce kuruluşlarının ve sivil toplum yapılanmalarının ötesinde propagandanın üretildiği bir popüler kültür söz konusudur. Özellikle Hollywood filmleri bu açıdan adeta başı çekmektedir. ABD’nin sinema perdesi aracılığıyla dünyaya siyasal mesajlar verdiği ve propagandası-

nı güçlü bir biçimde gerçekleştirdiği, aynı zamanda ideolojinin derinden hissedildiği ve yakın tarihte kovboy, Kızılderili, beyaz, siyahî, göçmen vb. gibi hususlar üzerinden senaryoların inşa edildiği bir sinema endüstrisi mevcut durumdadır (Robinson, 2019).

Ayrıca dünyanın birçok yerinde siyasi iradelere mevcut istihbarat birimleri tarafından müdahale eden ve ülke menfaatleri gereği onlarca ülkeyi gerek politik ve askeri gerekse ekonomik bağlamda kontrol altında tutan ABD'nin, CIA (Central Intelligence Agency) aracılığıyla Hollywood filmlerini yeniden şekillendirdiği belirtilmektedir. Söz konusu istihbarat birimiyle film endüstrisinin uzun zamandır yakın ilişkide olduğu ayrıca savunulmaktadır (Schou, 2016). Benzer şekilde Pentagon'un da özellikle büyük bütçeli ve ideolojik mesaj veren yapımlarda Hollywood filmlerine ve bu filmlerin senaryolarına müdahale edebildiği belirtilmektedir (Secker ve Alford, 2019).

Son olarak ise; siyasal iletişim faktörünün seçim kampanyalarında tercih edilen görsellerle nasıl dışa yansıdığı üzerinde durmak gerekir. Bu bağlamda seçim sloganları örnek olarak öne çıkarılabilir ve seçim kampanyası görsellerinin seçmen üzerinde güvenilirlik, samimiyet vb. gibi izlenimler oluşturabileceği söylenebilir. Fakat bu görseller olumlu olduğu kadar olumsuz etkiler de meydana getirebildiği için, seçmenler tarafından birtakım eleştirilere maruz kalılabilmektedir.

Örneğin; 2014 yılında Türkiye'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin mevcut adaylarından Ekmeleddin İhsanoğlu, sonucu halk oylamasıyla belli olan bu seçimlerde slogan olarak “*Ekme İçin Ekmeleddin*” söylemini tercih etmektedir. Seçim sonrasında eleştiriler alabilen bu söylem, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun diğer aday Recep Tayyip Erdoğan'dan yaklaşık 5 milyon 400 bin daha az oy almasının gerekçelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Resim 1: Ekmeleddin İhsanoğlu ve Seçim Sloganı

Kaynak: (Cumhuriyet, 2014)

Bir başka örneğe ise, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tarafından 1 Kasım 2015 seçimleri öncesinde belirlenen “*Sen Bilirsin Türkiye*” adlı slogan üzerinden yer verilebilir. Zira 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde başarısız netice alarak Cumhurbaşkanı olamayan Ekmeleddin İhsanoğlu'ndan sonra, bu

adayı ilgili dönemde destekleyen Devlet Bahçeli'nin söz konusu sloganı kullanmasının seçim sandıklarına yansıdığı söylenebilir. Dolayısıyla dönemin seçim sonuçları MHP ve Bahçeli adına parlak bir görünüm yansıtamamaktadır. Bu durum, siyasal iletişimi etkin kullanmanın ve seçmene ulaşmanın önemli rol teşkil ettiğini göstermektedir.

Resim 2: Devlet Bahçeli ve Seçim Sloganı

Kaynak: (Şehrivan Gazetesi, 2015)

Sonuç olarak, yukarıda değinilen iki ayrı örnekte tercih edilen siyasal iletişim biçimleri, seçmen öze-
linde yeterince karşılık bulamamaktadır. Buna karşın, seçim kampanyalarında öne çıkan ve olumlu
reaksiyon alan siyasal iletişim biçimleri de bulunmaktadır. Dünya ve Türkiye siyasetinden birer örnek
verilecek olursa; ABD'nin 45. Başkanı Donald Trump ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı
Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim kampanyaları ele alınabilir.

Resim 3: Recep Tayyip Erdoğan ve Seçim Sloganı

Kaynak: (Erdoğan, b.t.)

İlk olarak Resim 3'te yer aldığı gibi Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Genel Başkanı ve 12. Cum-
hurbaşkanı Erdoğan'ın 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri için öne çıkan kampanyası ve
sloganına bakıldığında, tabandan karşılık alabilecek bir siyasal iletişim biçiminin uygulandığı söy-

lenebilir. Her ne kadar 2002 yılından beri süregelen seçim başarılarının ve edinilen deneyimin halk ölçeğinde olumlanmasının önemli katkısı olsa da, 2018 seçimlerindeki üstünlüğün arkasında siyasal iletişim çalışmalarının da yer aldığı belirtilebilir.

Resim 4: Donald Trump ve Seçim Sloganı

Kaynak: (NPR, 2015)

8 Kasım 2016’da gerçekleşen başkanlık seçimleri sonucunda ABD’nin 45. Başkanı olan Donald Trump ise, yaklaşık bir buçuk yıl önceden başlattığı seçim çalışmalarında siyasal iletişimi etkili kullanan bir lider olarak kamuoyunda kabul görmektedir. Resim 4’te yer verilen ve ABD’yi tekrar büyük kılmak için harekete geçtiğini belirten sloganıyla Trump, sosyal medyada yankı uyandırarak ilgili dönemde destekçi elde etmeyi başarmaktadır. Siyasal iletişimin medya alanlarında etkin kullanımına örnek olan bu süreç, aynı zamanda yapılacak yeni seçimler için öncü rol oynamaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kavramsal çerçevede siyasal iletişim faktörüne yer veren ve yeni medya sürecini ele aldığından dolayı siyasal iletişimin internet ortamındaki görünümünü inceleyen mevcut çalışmada, araştırma yöntemi olarak içerik analizinden yararlanılmaktadır. Yazılı verilerin değerlendirilmesinde öne çıkan ve nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen içerik analizinin (Silverman, 2001) bu çalışmada kullanılması, örneklem olarak belirlenen ve sonraki başlıklarda değinilecek olan siyasi liderlerin Twitter kullanım biçimlerini güncel verilerle ortaya çıkarmak ve değerlendirmek içindir.

Bu doğrultuda, çalışma kapsamında 1 Ekim - 31 Ekim 2021 tarihleri arası ölçüt alınmaktadır. İlgili tarih aralığının belirlenmesindeki temel neden ise, bu tarihlerden öncesine tekabül eden verilere Twitter üzerinden ulaşılamamış olmasıdır. Nitekim Twitter platformunda geçmişe yönelik paylaşımlara belirli bir süre bağlamında erişilebildiği için, hem bu teknik sebepten dolayı hem de çalışmanın güncelliğini yakalayabilmek açısından bu tarihler arası uygun görülmektedir. Ayrıca çalışmanın merkezinde herhangi bir seçim vb. yer almadığı ve yalnızca siyasi liderlerin Twitter paylaşımları üzerinden hareket edildiği için, spesifik bir tarih belirlenmemektedir.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Teknoloji geliştikçe siyasi organizasyonların medya kullanım biçimleri de giderek dönüşüme uğramış vaziyettedir ve bu anlamda internet ortamından siyasi partiler ve aktörler etkin bir şekilde yararlanmaya başlamış durumdadır. Dolayısıyla yeni medya, siyasetin uğrak alanı konumuna gelmektedir, siyasal iletişim faktörü bu alanda hareket kazanmaktadır. Bu çerçevede siyasal iletişimin yeni medya boyutunu kapsamına alan çalışmanın temel amacı; örneklem olarak ayrıca değinilecek olan siyasi aktörlerin Twitter kullanımlarının hangi düzeyde olduğunu ve hangi içerikler paylaşarak bu platformun tercih edildiğini ortaya koyabilmektir.

5.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Türkiye’de faaliyet yürüten tüm siyasi parti liderleri oluşturmaktadır. Bu evreni temsil etmesi açısından örneklem olarak ise, amaçlı örneklem modelinden yararlanılmaktadır ve ölçüt örnekleme başvurulmaktadır. Örneklem bağlamında alınan ölçüt, siyasi partilerin iki ayrı ittifak altında yer alıyor olmasıdır. Bu nedenle; AKP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener örneklem olarak belirlenmektedir.

5.3. Araştırmanın Problemi ve Önergeleri

Bir önceki başlıkta örneklem olarak aktarılan 4 siyasi parti liderlerinin Twitter platformunu etkin düzeyde kullanıp kullanmadığı sorusu, mevcut çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Analiz sürecinde de bu problem üzerinden hareket edilmektedir. Araştırmanın önergeleri olarak ise şu öngörüler belirlenmektedir:

- Siyasi parti liderleri kendi seçmenine ve kararsız diğer seçmenlere ulaşmak için sosyal medyadan önemli ölçekte yararlanmaktadır.
- Seçmene doğrudan erişebilmenin etkin bir aracı olan Twitter, siyasi parti liderleri tarafından tercih edilmektedir.
- Siyasi liderler, politik icraatlarını anlatmak ve özel/tarihi vb. günleri anmak için Twitter platformunu kullanmaktadır.

6. VERİLERİN ANALİZİ

Analiz sürecinde Cumhuri İttifakı ve Millet İttifakı bağlamında hareket edildiği için, her iki ittifakın siyasi partileri ayrı ayrı incelenmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak Cumhuri İttifakı ortağı ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 1 Ekim-31 Ekim 2021 tarihleri arasındaki Twitter paylaşımları ele alınmaktadır. Mevcut paylaşımlarda yazılı, görsel ve videolu sunum biçimleri ve bununla birlikte Twitter paylaşım kategorileri incelenerek ilgili sosyal medya platformunun nasıl kullanıldığı hususu değerlendirilmektedir.

Resim 5: Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter Hesabı

Kaynak: (Erdoğan, b.t.)

Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter kullanıcı kimliği incelendiğinde; yukarıdaki görselden de anlaşıldığı gibi bu platformu etkin düzeyde kullandığı görülmektedir. Yaklaşık 12 yıldır yer aldığı bu ortamda toplam 18 milyon 85 bin kişi tarafından takip edildiği anlaşılan Erdoğan'ın, diğer taraftan 102 Twitter hesabını takip ettiği gözlemlenmektedir. 2009 yılından beri Twitter mecrasını kullanan ve bu süreç içerisinde siyasetin birçok farklı kademesinde yer alan Recep Tayyip Erdoğan'ın, aynı zamanda toplam 8074 paylaşım yaparak siyasal iletişimi bu sosyal medya platformunda güçlü bir şekilde kullandığı değerlendirilmektedir.

Tablo 1. Recep Tayyip Erdoğan'ın 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Verileri

Twitter Paylaşımları	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Yazılı Paylaşımlar	7	%6,5
Görsel Paylaşımlar	39	%36,4
Videolu Paylaşımlar	61	%57,1

Analizin yapıldığı tarih aralığında toplam 107 paylaşım yaptığı anlaşılan Erdoğan'ın bu paylaşımlarda ağırlıklı olarak videolu içerikler tercih ettiği görülmektedir. Tablo 1'de yer alan verilerin ortaya koyduğu gibi toplam paylaşımların %57,1'ini videolu içerikler meydana getirmektedir. Dolayısıyla Twitter kullanıcılarına bu sunum biçimiyle hitap edilmeye çalışılmaktadır. Görsellerden oluşan paylaşımlar ise %36,4 oranıyla öne çıkmaktadır. Diğer taraftan, videolu ve görsel paylaşımlarda yazılı verilerle ayrıca açıklamalar yapılmaktadır. Son olarak ise sadece yazılı olarak gerçekleştirilen paylaşımların %6,5 olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Tablo 2. Recep Tayyip Erdoğan'ın 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Paylaşım Kategorileri

Paylaşım Kategorileri	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Politik İçerikler	47	%43,9
İcraatlar	21	%19,6
Resmi Ziyaretler	12	%11,2
Özel Günler	12	%11,2
Taziye Mesajları	6	%5,6
Sosyal Farkındalıklar	5	%4,7
Kişisel Paylaşımlar	4	%3,8

Analiz sürecinin bir sonraki aşamasında ise bu defa mevcut paylaşımların içerik kategorileri belirlenmektedir ve toplam 107 paylaşım ayrı ayrı incelenerek tablo üzerinde konulara ayrılmaktadır. Bu çerçevede %43,9 oranıyla politik içerikli paylaşımlar ilk sırada yer almaktadır. Toplam 47 ayrı paylaşımından oluşan bu verilerde; parti siyasetinden ülke gündemine, dış politikadan meclis toplantılarına kadar birçok konu aktarılmaktadır. Ayrıca Türkiye'de artık partili Cumhurbaşkanı modeli söz konusu olduğundan dolayı, tüm politik söylemlerde AKP vurgusu yapılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter hesabında, neredeyse her iki paylaşımından birini politikaya dair içerikler meydana getirmektedir.

Toplam 21 paylaşım ve %19,6 oranla tabloya aktarılan icraat içerikli veriler ise, Erdoğan'ın yaptığı ve yapacağı icraatları sosyal medya üzerinden hedef kitleye sunduğunu göstermektedir. Yurtiçi ve yurtdışı temasları kapsayan resmi ziyaretlere de ayrıca yer ayrıldığı anlaşılmaktadır ve 12 paylaşım, bir aylık periyotta yapılan ziyaretler öne çıkarılmaktadır. Öte yandan Cumhuriyet bayramından Mevlid kandiline, Cuma mesajlarından ölüm yıldönümlerine kadar geniş bir içeriği kapsayan özel gün içerikli mesajlar da Erdoğan'ın Twitter hesabında yer bulmaktadır. Bu bağlamda %11,2 oranla ilgili mesajların internet kullanıcılarıyla paylaşıldığı görülmektedir.

Bir aylık süreç doğrultusunda öne çıkan 107 paylaşım arasında taziye mesajları da bulunmaktadır. Genel olarak yazılı şekilde sunulan bu paylaşımlarda, hayatını kaybeden kişiler için başsağlığı mesajları verilmektedir. Sayı olarak 6, yüzde olarak ise %5,6 olan bu paylaşımlarda özellikle şehitlere dair taziyeler yer bulmaktadır. Erdoğan'ın Twitter sayfasında sosyal farkındalıklara vurgu yapıldığı da gözlemlenmektedir ve toplam paylaşımların %4,7'sini bu içerikler tesis etmektedir. Özellikle Cumhurbaşkanı kimliğiyle sunulan ilgili paylaşımlarda sosyal devlet imajı güçlü bir şekilde vurgulanmaya çalışılmaktadır. Son olarak ise kişisel içerikli sosyal paylaşımların, toplamın %3,8'inde kaldığı anlaşılmaktadır.

Resim 6: Devlet Bahçeli'nin Twitter Hesabı

Kaynak: (Bahçeli, b.t.)

Çalışmanın analiz safhasında resmi Twitter hesabı incelenen siyasi liderler arasında MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli de bulunmaktadır. Aynı zamanda AKP ile Cumhur İttifakı ortağı olan Bahçeli'nin yukarıdaki görselde yer aldığı üzere yaklaşık 11 yıldır Twitter ortamında bulunduğu ve bu süre bağlamında 6382 ileti paylaştığı görülmektedir.

Söz konusu sosyal medya platformunda yaklaşık 5 milyon 435 bin takipçiye sahip olan Devlet Bahçeli'nin buna karşın gerçek veya tüzel kişi olarak hiçbir Twitter kullanıcısını takip etmediği anlaşılmaktadır. Örnekleme yer alan diğer siyasi liderlerin aksine Twitter sayfasında arka plan resmi kullanmayan Bahçeli'nin, görsel ve videolu paylaşım yapmadığı da gözlemlenmektedir. Her ne kadar 1 Ekim-31 Ekim 2021 tarihleri aralığında bu görünüm ortaya çıksa da, analiz dışındaki diğer paylaşımlar dikkate alındığında genel olarak böyle bir yaklaşımın sergilendiği söylenebilir. Dolayısıyla özel günlerde ve taziyelerde mesaj atarak belirli aralıklarla Twitter mecrasını kullanan Bahçeli'nin Erdoğan ve Kılıçdaroğlu kadar aktif paylaşımlar yapmadığını belirtmek mümkündür.

Tablo 3. Devlet Bahçeli'nin 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Verileri

Twitter Paylaşımları	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Yazılı Paylaşımlar	23	%100
Görsel Paylaşımlar	0	%0
Videolu Paylaşımlar	0	%0

Analiz periyodunda sadece 23 paylaşım yapan ve tüm paylaşımları yazılı olarak aktardığı görülen Bahçeli'nin Twitter iletilerine dair içerikler ise, bir sonraki tabloda sunulmaktadır. Bu bağlamda po-

litik içeriklere %34,8 oranında yer veren ve ardından %30,4 oranla tarihi politik bilgiler paylaşan Bahçeli'nin söz konusu tweetleri genel olarak aynı günlerde ve ardı ardına paylaştığı görülmektedir. Zira analiz sürecinde; 1 Ekim, 9 Ekim, 18 Ekim, 25 Ekim ve 28 Ekim olmak üzere yalnızca 5 gün Twitter hesabının kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 4. Devlet Bahçeli'nin 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Paylaşım Kategorileri

Paylaşım Kategorileri	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Politik İçerikler	8	%34,8
Tarihi Politik Bilgiler	7	%30,4
Özel Günler	2	%8,7
Taziye Mesajları	6	%26,1

Resim 7: Kemal Kılıçdaroğlu'nun Twitter Hesabı

Kaynak: (Kılıçdaroğlu, b.t.)

Analiz sürecinin bir diğer örneğini CHP Genel Başkanı ve aynı zamanda Millet İttifakı ortağı Kemal Kılıçdaroğlu oluşturmaktadır. Resim 7'de yer aldığı gibi 2010 yılından beri Twitter platformunda yer alan Kılıçdaroğlu'nun, yaklaşık 7 milyon 815 bin kişi tarafından takip edildiği görülmektedir. “Gençlerin Demokrat Amcası” söylemiyle Twitter etiketini öne çıkaran Kılıçdaroğlu'nun yalnızca 3 hesabı takip etmesi ise dikkat çekmektedir. Son 11 yılda toplam 4783 paylaşım yaptığı gözlemlenen Kılıçdaroğlu'nun, 1 Ekim-31 Ekim tarihleri arasındaki paylaşım verileri ise, aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır.

Tablo 5. Kemal Kılıçdaroğlu'nun 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Verileri

Twitter Paylaşımları	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Yazılı Paylaşımlar	30	%44,1
Görsel Paylaşımlar	7	%10,3
Videolu Paylaşımlar	31	%45,6

İlk olarak Kemal Kılıçdaroğlu'nun resmi Twitter hesabında yer alan paylaşımların sunum biçimleri irdelendiğinde; yazılı ve video içerikli paylaşımların sayı ve oran olarak birbirine çok yakın olduğu gözlemlenmektedir. Tablo 5'te aktarıldığı gibi yazılı olarak sunulan Twitter iletileri %44,1 oranla ve toplam 30 paylaşım ile öne çıkmaktadır. Videolu paylaşımların ise %45,6 ile en çok tercih edilen sunum biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Bir aylık süreçte toplam 68 paylaşım yapan Kılıçdaroğlu'nun görsel içeriklerden oluşan Twitter iletileri de, tüm paylaşımların %10,3'ünde kalmaktadır.

Tablo 6. Kemal Kılıçdaroğlu'nun 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Paylaşım Kategorileri

Paylaşım Kategorileri	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Politik İçerikler	48	%70,6
Resmi Ziyaretler	5	%7,4
Özel Günler	6	%8,8
Taziye Mesajları	7	%10,3
Kişisel Paylaşımlar	2	%2,9

Diğer taraftan Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarında, politik içeriklere daha fazla yer verildiği anlaşılmaktadır. Tablo 6 verilerinin de gösterdiği gibi, Kılıçdaroğlu tarafından yapılan Twitter paylaşımlarının %70,6'sını yani toplam 48 iletilerini politik içerikler oluşturmaktadır. Partisinin grup toplantılarından, evinin mutfağından, çalışma odasından, şahsi ve ortak olarak düzenlenen basın açıklamalarından vb. sosyal medyaya aktarılan politik söylemlerin yer aldığı içeriklerden görüldüğü üzere, Kemal Kılıçdaroğlu'nun Twitter mecrasını aktif bir siyasi iletişim aracı olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 6'da yer alan diğer verilere bakıldığında ise; özel günleri atlamadığı görülen ve genel olarak yazılı paylaşımlar yapan Kılıçdaroğlu'nun, benzer şekilde taziye mesajlarına da hassasiyet gösterdiği görülmektedir. Özellikle yerel düzeyde belediye seçimlerini kazandığı illerde resmi temaslar gerçek-

leştiren Kılıçdaroğlu'nun, bu ziyaretlere dair görsel ve videoları da yine politik mesajlarla takipçilerine sunduğu anlaşılmaktadır. Resmi Twitter hesabında kişisel paylaşımlara az da olsa yer ayıran Kılıçdaroğlu'nun, bu çerçevede iki paylaşım yapması dikkat çekmektedir.

Resim 8: Meral Akşener'in Twitter Hesabı

Kaynak: (Akşener, b.t)

Çalışmada örneklem olarak incelenen son siyasi lider, İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener olmuştur. CHP ile birlikte Millet İttifakı ortağı da olan Akşener'in diğer siyasi liderlere göre Twitter ortamına daha geç katıldığı ve 2012 yılı Mayıs ayından itibaren bu platformda yer aldığı görülmektedir. Resim 8'de yer alan görseldeki bir başka veri ise, Meral Akşener'in yaklaşık 4 milyon 817 bin kişi tarafından takip edildiğidir. Buna karşılık 1144 Twitter hesabını takip eden Akşener'in diğer siyasi liderlerden farklı bir görünüm ortaya koyduğu söylenebilir. Ayrıca Twitter ortamında daha yeni olmasına rağmen 9 yıllık süreçte yaklaşık 12 bin 300 paylaşım yapan Meral Akşener'in ilgili platformu aktif olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Meral Akşener'in 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Verileri

Twitter Paylaşımları	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Yazılı Paylaşımlar	12	%16
Görsel Paylaşımlar	22	%29
Videolu Paylaşımlar	41	%55

Tablo 7'de yer aldığı üzere, bir aylık analiz sürecinde toplam 75 paylaşımın yapıldığı görülmektedir ve bu paylaşımların büyük kısmında videolu içeriklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu videolu

paylaşımların 41 kere gerçekleştiği ve %55 ile öne çıktığı gözlemlenmektedir. Görsel paylaşımlar ise %29 oranla ikinci sırada yer almaktadır. Daha çok taziye mesajlarını içeren ve sadece yazınsal içeriklerden oluşan paylaşımlar da 12 defa yapılmaktadır ve %16 ile tablo içeriğinde yer almaktadır. Paylaşımların kategorilere ayrıldığı bir diğer tabloda, bu defa Twitter iletilerinin hangi konuları içerdiğine değinilmektedir. Bu doğrultuda politik içerikler sıklıkla tercih edilirken özel günler, taziye mesajları, kişisel paylaşımlar ve tebrik iletileri ise diğer paylaşımlar olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 8. Meral Akşener’in 1 Ekim-31 Ekim 2021 Arası Twitter Paylaşım Kategorileri

Paylaşım Kategorileri	Sayısal Veriler	Yüzde Verileri
Politik İçerikler	42	%56
Özel Günler	19	%25,3
Taziye Mesajları	9	%12
Kişisel Paylaşımlar	2	%2,7
Tebrik İletileri	3	%4

Tablo 8’de görüldüğü gibi; Meral Akşener’in Twitter paylaşımlarının yarısından fazlasını politik içerikli mesajlar oluşturmaktadır. Toplamda 42 kez gerçekleşen ve %56’lık oranla dikkat çeken politik mesajlar, Akşener’in Twitter hesabını siyasal propaganda amacıyla kullanabildiğini göstermektedir. Bu paylaşımlarda özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a siyasi anlamda yoğun eleştiriler getirildiği, parlamenter sisteme geri dönülmesi gerektiğine dair ifadelerin öne çıkarıldığı ve halkın sesine yer verilerek geçim sıkıntısı yaşandığına dair söylemler üretildiği görülmektedir.

Paylaşım kategorilerinde özel günlerin yüzde olarak öne çıkması ise, Akşener’in her Cuma günü düzenli olarak dini içerikli paylaşım yapmasıyla ilgilidir. Ayrıca mevcut analiz sürecinde 29 Ekim, Mevlid Kandili vb. günlerin yer alıyor olması, bu gibi paylaşımların sayıca çok olmasını sağlamaktadır. Öte yandan özellikle şehit askerlere yönelik olarak sunulan taziye mesajlarının %12, milli branşlarda başarı elde eden takım ve sporculara dair tebrik iletilerinin %4 ve aile görselleri içeren kişisel paylaşımların %2,7 olarak Meral Akşener’in resmi Twitter hesabında yer aldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yeni medya bağlamında siyasal iletişim faktörünü ele alan ve örneklem olarak belirlenen siyasi liderlerin Twitter platformlarını inceleyen çalışmada, analiz verilerinde de yansıtıldığı gibi birtakım neticeler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, güncelliğinden ve hedef kitleye erişim kolaylığından dolayı tercih edilen Twitter platformunda; Erdoğan, Kılıçdaroğlu ve Akşener günde ortalama 2 ila 3 paylaşım

etkin kullanıcılar olarak değerlendirilmektedir. Bahçeli ise, diğer siyasi liderlerden daha az düzeyde bu platforma eğilim göstermektedir ve analizin gerçekleştiği bir aylık dönemde yalnızca beş ayrı gün yazılı paylaşımlar yaparak dikkat çekmektedir.

Analiz verileri bağlamında Recep Tayyip Erdoğan'ın icraatlar üzerinden söylemler üreterek ve görünürlük elde ederek seçmenlere ulaşabildiği de anlaşılmaktadır. Nitekim bir aylık süreçte irdelenen paylaşımların büyük çoğunluğunu politik içerikler oluşturmaktadır ve 18 milyonu aşkın Twitter takipçisinin bu içerikleri takip etmesi hem sosyal hem de siyasi bir etkileşim ağını öne çıkarmaktadır. Twitter mecrasını siyasal iletişim aracı olarak yeterince etkili kullanmadığı değerlendirilen Devlet Bahçeli'nin de, politik söylemler dışında yalnızca taziyede bulunmak ve özel günleri yâd etmek için yazılı beyanlarda bulunduğu gözlemlenmektedir. Tarihi politik bilgilere resmi hesabında yer verirken politikaya vurgu yapan ve milliyetçi söylemler kullanarak seçmenine açık mesajlar veren Bahçeli'nin bu anlamda siyasi propaganda ürettiği söylenebilir.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun ise, politik paylaşımlarında gençlere yönelik mesajları daha fazla tercih ettiği görülmektedir. Öte yandan “*Geliyor Gelmekte Olan*” etiketini sıklıkla öne çıkararak 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine vurgu yapan ve bu doğrultuda seçmenlere mevcut hükümete dair eleştirilerini aktaran Kılıçdaroğlu'nun paylaşımları, takipçileri tarafından retweet ve beğeni alabilmektedir. Meral Akşener de sosyal medyayı etkin düzeyde kullanan bir siyasi lider olarak öne çıkmaktadır ve Twitter platformunda düzenli paylaşımlar yaptığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra partisinin grup toplantılarındaki mesajları takipçilerine sunan Akşener, her meslekten vatandaşla gerçekleştirdiği görüşmeleri sosyal medya hesabına aktararak sıklıkla politik mesajlar vermektedir.

Öte yandan, siyasi liderlerin gündeme dair kısa değerlendirmelerde bulunabildiği Twitter platformunda, özel günlerin ve taziyeye mesajlarının paylaşılabilirdiği anlaşılmaktadır. Örneklem olarak incelenen tüm siyasi liderler, resmi Twitter hesaplarında bu görünümü ortaya çıkarmaktadır. Seçmen tabanına sosyal ağlar üzerinden kolayca ulaşabilen siyasi liderlerin resmi Twitter hesapları aracılığıyla beyanatlarda bulunması da, karşılıklı etkileşimi güçlendirmektedir. Twitter platformunda retweet yapılarak siyasi söylemlerin geniş kitlelere yayılabilmesi ise, enformasyon karmaşası doğurabilmektedir. Çünkü iddialardan ibaret olan birtakım siyasi söylemlerin internet ortamında kolayca hareket alanı bulabilmesi, özellikle seçim öncesi süreçlerde seçmen kitleyi yanıltabilmektedir. Bu nedenle sahte Twitter hesapları yerine siyasi aktörlerin resmi hesaplarının takip edilmesi önemlidir ve olası enformasyon karmaşasının önüne ancak bu yaklaşımla geçilebilmektedir.

Yeni medyanın teknolojik aygıtlardan sosyal medya hesaplarına kadar geniş bir dijital alana egemen olduğu dikkate alındığında da; özellikle genç seçmenlerin bu alanda siyasal iletişim etkisi altında kaldığı söylenebilir. Bu durumun bilincinde olan siyasi aktörlerin mevcut paylaşımlarında gençleri özellikle öne çıkarması ise, aynı zamanda siyasal iletişimin uygulama biçimiyle ilişkilidir. Nitekim

elindeki cep telefonundan odasındaki bilgisayara kadar kapsamlı bir hareket alanında internete erişen genç kitlenin siyasal iletişimden kaçınması neredeyse mümkün değildir. Bu çerçevede medya araçları var oldukça siyasal iletişimin de var olacağı söylenebilir. Siyasal iletişimin seçmen tabanı ve siyasetçileri buluşturması ise; hem siyasi liderlerin medya kullanım becerileri ile hem de seçmen kitlenin geleneksel ve yeni medya alışkanlıklarıyla ilişkilidir. Öyle ki geleneksel medya araçlarının internet sayfalarını ve sosyal medya hesaplarını haber kaynağı olarak görmesiyle, her iki medya ortamı bütünleşmiş durumdadır ve bu nedenle siyasi liderlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımlar, diğer medya alanlarında karşılık bulabilmektedir. Böylece internet kullanmayan kitlelerin dahi gazetelerden, radyolardan ve televizyon ekranlarından sosyal medya paylaşımlarına şahit olabilmesi mümkündür.

Netice olarak çalışma içeriği ve analiz verileri dikkate alındığında; siyasal iletişimin internet teknolojisiyle birlikte hızlı, etkin ve yaygın bir görünüm elde ettiği söylenebilir. Zira seçmen kitleye ulaşmanın en pratik yolu olan internet teknolojisi sayesinde, siyasetçiler ve seçmenler doğrudan bir araya gelebilmektedir. Fakat analiz sürecinin merkezini teşkil eden Twitter platformunda yapılan incelemeler, iktidar ve muhalefet partilerinin Twitter paylaşım biçimlerinin farklı olduğunu göstermektedir. Nitekim bu platform iktidar partileri/liderleri için icraat açıklama ve geçmiş icraatları öne çıkarma mecrası iken, muhalif partiler/liderler için ise genel olarak iktidarı eleştirme aracı biçiminde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte sosyal farkındalık oluşturan içeriklerden ortak sevinç ve kederleri kapsayan mesajlara kadar birçok gelişmeyi resmi Twitter hesaplarına taşıyan siyasi aktörlerin bu tutumları ise, siyasal iletişimin siyasal propaganda amacı dışında da tercih edilebildiğini göstermektedir.

Political Communication Factor in the Area of New Media “Twitter Platform”

EXTENDED SUMMARY

With the spread of digital devices in all areas of life in the global world, technological transformation has gradually improved the ability to move, and communication processes, both in the personal and corporate context, have transitioned to the digitalization dimension. In this direction, the new media phenomenon, which covers the said digital devices as well as the current communication stages, has come to the fore at an effective level. As a matter of fact, many fields from education to health, from economy to finance have been integrated with the new media and workflows have begun to be carried out over the internet.

On the other hand, although the political communication factor has a more widespread effect in the election processes, thanks to the network society built by the new media, political communication flow has emerged in sustainable context and a media-politics system where the local/national/global policy agenda takes shape with the messages announced from the official Twitter accounts. interaction is established. The scientific world could not remain indifferent to the relevant interaction process, and therefore, in recent years, academic content has been seen in which scientific studies focus on the relationship between new media and politics, examine the new media dimension of political propaganda and political advertisements, and share qualitative findings in line with the results obtained.

In this study, the political communication aspect of the relationship between the new media and politics was emphasized and scientific results were tried to be revealed with the support of the analysis data. Firstly; In the study, which touches on the new media, the political communication factor and the relationship between the two on the conceptual axis, case studies of political communication are also highlighted. With the content analysis, which is preferred as a method, the political leaders' Twitter usage patterns were examined.

The online environments, which leave the one-way communication flow of the traditional media in the background and make the masses an active part of the media, and however, are changing and transforming day by day in the axis of digital developments, are defined as the new media area. In addition, the technological tools that bring these online environments together with internet users are extensions of new media, and therefore new media; It is reflected as an active area that stands out both with its digital content and with its digital devices containing these contents. The new media field,

which not only affects traditional media tools and their contents in both aspects, but also integrates them into its own structure, is evaluated in the literature on these two qualities.

It is necessary to focus on how the political communication factor is reflected by the images preferred in the election campaigns in the field of politics, and therefore, election slogans can be put forward as an example in this context. Because, both in Turkey and around the world, election campaign visuals have a reputation for reliability, sincerity, etc., on voters. It is considered that such impressions can be created. However, since these related visuals can create positive as well as negative effects, they may be subjected to some criticism by the voters.

For example, in the Presidential elections held in Turkey in 2014 and which was determined as a result of the popular vote, this campaign of the candidate who preferred the slogan “Ekmeleddin for Bread” as the election slogan, also received negative feedback from the mass. The current election working method, which was frequently criticized on social media after the election, formed a separate reason why Ekmeleddin İhsanoğlu received approximately 5 million 400 thousand less votes than Recep Tayyip Erdoğan.

Another example can be reached through the slogan “You Know Turkey”, which was determined by the Nationalist Movement Party before the November 1, 2015 elections. Because, after Ekmeleddin İhsanoğlu, who was unsuccessful in the 2014 Presidential elections and could not obtain the administration of the executive, the use of the slogan by Devlet Bahçeli, who supported this candidate in the relevant period, also received negative feedback on social media and the election results did not reflect a bright appearance for the MHP and Bahçeli. This situation reveals that using political communication effectively and reaching voters in this context constitute an important issue.

Content analysis was used as a research method in the current study, which touches on the political communication factor at the conceptual level and examines its appearance in the internet environment since it deals with the new media process. As a matter of fact, the Twitter shares of these political leaders were examined, taking into account the dates between October 1 and October 31, 2021, and the extent to which political communication was emphasized in line with the shares in the current media, which is among the social platforms of the new media, was investigated in detail. While collecting the data, evaluations were made on the tables created by taking both the quantity and quality of the shares as criteria.

First, when Erdoğan’s Twitter user identity is examined, it is seen that he uses this platform effectively, and it draws attention to the detail that he has been followed by a total of 18 million 85 thousand people and followed 102 accounts in this environment where he has been involved for about 12 years. On the other hand, Recep Tayyip Erdoğan, who has been using Twitter regularly since 2009 and has

been involved in many levels of politics during this time, has strongly highlighted political communication on this platform by posting a total of 8074 posts until the current analysis was made.

Another sample of the analysis process is Kemal Kılıçdaroğlu, Chairman of the Republican People's Party and also a partner of the Nation Alliance. It is seen that Kılıçdaroğlu, who has been active on social media and in this context on the Twitter platform since 2010, has been followed by approximately 7 million 815 thousand people and has shared a total of 4783 posts in the last 11 years. It is also noteworthy that Kılıçdaroğlu, who highlights the Twitter hashtag with the rhetoric "Democratic Uncle of the Youth", follows only 3 accounts.

It is seen that Bahçeli, who is an alliance partner with the AKP, has been on Twitter for about 11 years and has shared 6382 messages within this period. It is particularly striking that Devlet Bahçeli, who has around 5 million 435 thousand followers on the said social media platform, does not follow any person or page.

It can be said that Meral Akşener is followed by approximately 4 million 817 thousand people and on the other hand, the political leader who follows 1144 Twitter accounts presents a very different view from other political leaders in this respect. In addition, although he took part in Twitter later than the political party leaders in the sample, it is understood that he shared about 12,300 posts in the 9 year period.

As a result, the reality that politics is not just a field of political competition and therefore a channel that refers to social sensitivities is understood from the Twitter posts that stand out in research analysis. These attitudes of political actors, who carry many developments from content that creates social awareness to messages covering common joys and sorrows on their official Twitter accounts, reveal that political communication is not preferred only for political propaganda.

KAYNAKÇA

- Aktaş, H. (1996). Siyasi İletişim: Kuramsal Bir Çalışma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Akşener, M. [@meral_aksener]. (b.t). Tweetler. [Twitter Profili]. Twitter Retrieved Kasım 7, 2021, from https://twitter.com/meral_aksener.
- Aziz, A. (2003). Siyasi İletişim. Ankara: Nobel.
- Balle, F. ve Eymery, G. (1991). Yeni Medyalar. Çev: Mehmet Selami Şakiroğlu. İstanbul: İletişim.
- Bahçeli, D. [≡dbdevletbahceli]. (b.t). Tweetler. [Twitter Profili]. Twitter Retrieved Kasım 6, 2021, from <https://twitter.com/dbdevletbahceli>.
- Bayraktutan, G, Binark, M, Çomu, T, Doğu, B, İslamoğlu, G, ve Aydemir, A. (2012). Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nicel-Nitel Ara Yüzey İncelemesi. Selçuk İletişim Dergisi. 7(3), 5-29.
- Binark, M. (2015). Yeni medya gençlik ve gündelik yaşam. (01.10.2021). <http://yenimedya.wordpress.com/calismalar/>.
- Bongrand, M. (1992). Politika Pazarlama. Çev: Fatoş Ersoy. İstanbul: İletişim.
- Bostancı, M. (2014). Siyasal İletişim 2.0. Erciyes İletişim Dergisi. 3(3). 84-96.
- Cesur, M. (1999). Televizyonda Siyasal Propaganda ve Refah Partisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Cumhuriyet. (2014). Ekmeleddin İhsanoğlu seçim logosu. (07.10.2021). <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/iste-ekmeleddin-ihsanoglunun-secim-logosu-ve-slogani>.
- Çankaya, E. (2015). Siyasal İletişim. Ankara: İmge.
- Çobanoğlu, Ş. (2007). Suskunluk Sarmalı ve Siyasal İletişim. İstanbul: Fide.
- Çukurçayır, M, A. (2002). Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi: Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset. Konya: Çizgi.
- Damlapınar, Z. (2007). Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı. Ankara: RTÜK Araştırma Geliştirme Daire Başkanlığı.

- Denton, R. ve Woodward, G. (1998). Political Communication in America. New York: Praeger Series.
- Devran, Y. (2011). Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı. Ankara: Başlık.
- Dewdney, A. ve Ride, P. (2006). The New Media Handbook. Oxon: Routledge.
- Doğan, A. (2017). Türkiye’de Siyasal İletişim ve Siyasal Davranış. Ankara: Nobel.
- Erdoğan, R. T. [@RTErdogan]. (b.t). Tweetler. [Twitter Profili]. Twitter Retrieved Kasım 5, 2021, from <https://twitter.com/RTErdogan>.
- Erdoğan, İ. (1997). İletişim Egemenlik ve Mücadeleye Giriş. Ankara: İmge.
- Gürbüz, E. ve İnal, M. E. (2004). Siyasal Pazarlama: Stratejik Bir Yaklaşım. Ankara: Nobel.
- Kalender, A. (2000). Siyasal İletişim Seçme ve İkna Stratejileri. Konya: Çizgi.
- Kentel F. (1991). Demokrasi, Kamuoyu ve Siyasal İletişime Dair. İstanbul: Birikim.
- Kılıçdaroğlu, K. [@kilicdarogluk]. (b.t). Tweetler. [Twitter Profili]. Twitter Retrieved Kasım 6, 2021, from <https://twitter.com/kilicdarogluk>.
- Logan, R. K. (2010). Understanding New Media, Peter Lang. New York: Sage Publication.
- Macnamara, J. (2010). Emergent Media and Public Communication: Understanding the Changing Mediascape, Public Communication Review.
- Metag, J. (2016). Political Communication and Opinion Formation in Germany: A Comparative Study of Local and National Issues. European Journal of Communication. 31(2), 185-203.
- NPR. (2015). Donald Trump is in promises to make America great again. (06.10.2021). <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/06/16/414913035/donald-trump-is-in-promises-to-make-america-great-again>
- Oktay, M. (2002). Politikada Halkla İlişkiler. Konya: Derin.
- Öztürk, İ. D. (2014). Siyasal İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya. 2012 Amerikan Başkanlık Seçimlerinde Twitter Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. Ed: İdil Sayımer. Konya: Literatürk.

- Potter, E. (2002). *Cyber Diplomacy Managing Foreign Policy in the Twenty First Century*, McGill Queen's University Press.
- Robinson, P. (2019). Expanding the field of political communication: Making the case for a fresh perspective through propaganda studies. (07.10.2021). <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fcomm>.
- Sancar, G. A. (2008). *Siyasi Parti İmajının Oluşmasında Medyanın Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Schou, N. (2016). *Spooked: How the CIA Manipulates the Media and Hoodwinks Hollywood*. New York: Skyhorse.
- Secker, T. ve Alford, M. (2019). New Evidence for the Surprisingly Significant Propaganda Role of the Central Intelligence Agency and Department of Defense in the Screen Entertainment Industry. *Crit Sociol.* 45, 347–359.
- Silverman D. (2001). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*, London: Sage Publication.
- Şehriyan Gazetesi. (2015). MHP seçim sloganı. (08.10.2021). <https://www.sehrivangazetesi.com/siyaset/iste-mhpnin-yeni-secim-slogani-sen-bilirsin-turkiye>.
- Tarhan, A. ve Fidan, Z. (2016). *Siyasal İletişimde Sosyal Medyanın Kullanımı: 7 Haziran - 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Twitter Örneği*. Ed: Şükrü Balcı. Konya: Sebat.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost.
- Tever, M. (2020). Dünyadan ve Türkiye'den örnekler: Siyasal iletişim nedir? (08.10.2021). <https://daktilo1984.com/forum/dunyadan-ve-turkiyeden-ornekler-siyasal-iletisim-nedir/>.
- Thinking Heads. (2020). Effective political communication strategies. (07.10.2021). www.thinking-heads.com/en/political-communication-strategies/.
- Topuz, H. (1991). *Siyasal Reklamcılık: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler*. İstanbul: Cem.
- Toprak, A, Yıldırım A, Aygül E, Binark M, Börekçi S. ve Çomu T. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı: Facebook*. İstanbul: Kalkedon.

Törenli, N. (2005). Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı: Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi. Ankara: Bilim ve Sanat.

Twitter. (2018). Medya adamı. (07.10.2021). <https://twitter.com/medyaadami/status/>.

Uztuğ, F. (2004). Siyasal İletişim Yönetimi, MediaCat, İstanbul.

Van Dijk, J. (2006). The Network Society: Social Aspects of New Media. London: Sage Publication.

Verma, N. (2020). Political communication: Reaching out to the masses the right way. (06.10.2021). <https://callhub.io/political-communication/>.

Weaver, D. ve Choi, J. (2017). The Media Agenda: Who Sets It. Oxford: Oxford University Publication.

Wolton, D. (1991). Siyasal İletişim: Bir Model Yaratmak. Çev: H. Tufan ve Ö. Laçiner. İstanbul: Birikim.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / Idea or Notion %100	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Hakan YÜKSEL
Tasarım / Design %100	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Hakan YÜKSEL
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing %100	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Hakan YÜKSEL
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation %100	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Hakan YÜKSEL
Literatür Taraması / Literature Review %100	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Hakan YÜKSEL

Laiklik Bağlamında Başörtülü Kadın Siyasetçinin Ulusal Yazılı Medyada İlk Görünürlüğü¹

Araştırma Makalesi/Research Article

Aslı BEK^{2*} Mustafa KARA^{3**}

ÖZET

Bu araştırmada, laiklik ilkesine bağlı iki farklı ülkede, başörtüsüyle ulusal meclislere ilk kez seçilen iki kadın siyasetçinin, bu ülkelerin ulusal yazılı medyalarında nasıl görüldüklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, örnek olay araştırması şeklinde tasarlanmış, Türkiye’den Merve Kavakcı’nın 1999’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne seçilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri’nden Ilhan Omar’ın 2018’de Senatör seçilmesi ardından bu olayların her iki ülkenin ulusal yazılı medyalarına yansımaları örnek olay öğeleri olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, Merve Kavakcı ve Ilhan Omar olayları araştırmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki, her iki ülkenin ulusal yazılı medyalarında yer alan haberler belge incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Aynı zamanda, günümüz Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grubu bulunan siyasi partilerin önde gelen bazı üyeleriyle görüşmeler yapılarak, Merve Kavakcı ve başörtüsüyle siyaset konularındaki görüşlerine başvurulmuştur. Belge incelemesi ve görüşme yöntemleriyle ulaşılan veriler, belirlenen tema ve kodlara göre organize edilerek içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Kodlamalarda ve bulguların görselleştirilmesinde nitel analizler için geliştirilen, Maxqda Programı’ndan yararlanılmıştır. Sonuçta, Merve Kavakcı olayının Türk ulusal yazılı medyasında ağırlıklı olarak laiklik ilkesine aykırılık, karşı devrimcilik, kışkırtma, Amerikan ajanlığı şeklinde; Ilhan Omar olayının ise, Amerikan ulusal yazılı medyasında ağırlıklı olarak ırk/siyahi, Müslüman kadın ve mülteci kavramları üzerinden görüldüğü anlaşılmıştır. Yine, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, halihazırda siyaset yapan partilerin önde gelen üyelerinin, kadınların başörtüleriyle Mecliste siyaset yapabilmeleri konusuna 1999 Merve Kavakcı olayına göre daha ılımlı yaklaşıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Başörtüsü, kadın, laiklik, medya, siyasal katılım, Türkiye.

JEL Kodları: D-71, D-72

1 Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda tamamlanan “Politik Katılımda Başörtülü Kadının Görünürlüğü: Bir Politik Söylem Analizi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2 * Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, asliguzel@comu.edu.tr, Çanakkale, Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0013-6568>

3 ** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, mustafakara@comu.edu.tr, Çanakkale, Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2012-4815>

First Appearance of Headscarved Female Politician in National Printed Media in Context of Secularism

ABSTRACT

In this research, it is aimed to determine how the two female politicians, who were elected for the first time in national assemblies with headscarves, were seen in the national print media of these countries in two different countries that adhere to the principle of secularism. The research was designed as a case study. Following the election of Merve Kavakçı from Turkey to the Turkish Grand National Assembly in 1999 and the election of Ilhan Omar from the United States as a Senator in 2018, the reflections of these events on the national written media of both countries are handled as case study items. Therefore, the events of Merve Kavakçı and Ilhan Omar constitute the limits of the research. Within the scope of the research, the news in the national written media of both countries was examined by document analysis method. At the same time, some of the prominent members of the political parties that have a group in today's Turkish Grand National Assembly were interviewed and their views on politics with the headscarf and Merve Kavakçı were sought. The data obtained by document analysis and interview methods were organized according to the determined themes and codes and analyzed by content analysis technique. The Maxqda Program, which was developed for qualitative analysis, was used in coding and visualization of the findings. As a result, the Merve Kavakçı incident was seen in the Turkish national print media as a violation of the principle of secularism, counter-revolution, provocation, and American spying. The Ilhan Omar incident was seen in the American national print media mainly through the concepts of race, Muslim women, and refugees. Again, it was determined that the leading members of the political parties in the Turkish Grand National Assembly were more approachable to women's ability to engage in politics with their headscarves compared to the 1999 Merve Kavakçı incident.

Keywords: *Headscarf, woman, secularism, media, political participation, Turkey.*

JEL Codes: *D-71, D-72*

* Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Eğitim, kamu görevine girme, seçme ve seçilme temel insan hakları ve hürriyetleri kapsamında değerlendirilmektedir. Temel haklar ve hürriyetler çoğu devletin anayasasında ya da kanunlarında sayılarak güvence altına alınmışlardır. Buna karşın devletlerin tarihsel ve toplumsal gelişim süreçleri temel hak ve hürriyet anlayışlarını da şekillendirmektedir. Temel haklar ve hürriyet konusunda tabi ve pozitivist hak anlayışlarından söz edilmektedir. Tabi hak anlayışına göre, insan, sırf insan olması dolayısıyla, doğuştan gelen bazı hak ve hürriyetlere sahiptir. Bu haklar devletten önce gelir, insana devlet tarafından verilmiştir, dolayısıyla devlet bunlara dokunmamalıdır. Pozitivist hak anlayışına göre ise hukukun tanımadığı ve korumadığı bir temel hak ve hürriyetin bireylere sağlayabileceği bir güvence yoktur. Temel haklar ve hürriyetler, hukuk kuralları tarafından yaratılmış, hukuk kuralları da devlet tarafından konulmuştur. Temel haklar ve hürriyetler devletten önce ve devletin üstünde değildirler. Temel haklara ve hürriyetlere

bireyler doğuştan sahip değildir; bu haklar onlara devlet tarafından verilmiştir ve gerektiğinde de devlet tarafından sınırlandırılabilirler. Temel haklar ve hürriyetler “negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Negatif statü hakları konut dokunulmazlığı, güvenlik, din hürriyeti, düşünce hürriyeti gibi kişinin devlet tarafından aşamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir. Pozitif statü hakları, çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı gibi bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânı tanıyan haklardır. Aktif statü hakları ise, seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma ve siyasi faaliyette bulunma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, dilekçe hakkı gibi kişilerin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır (Gözler, 2008: 148-150; Gözler: 2018: 109-111).

Seçme ve seçilme, siyasi faaliyette bulunma hakkı aktif statü hakları kapsamında yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, pozitivist hak anlayışı çerçevesinde anayasalarda temel hak ve hürriyetlere yer verilmiş ve bunlar devlet tarafından sınırlandırılmıştır. Devletin temel ilkeleri arasında sayılan ve 1937’de 1924 Anayasası’na eklenen, 1961 ve 1982 anayasalarında da yer alan laiklik ilkesinin katı bir şekilde uygulanması sonucu, din hürriyeti çerçevesinde başörtüsü kullanan kadınlar uzunca bir süre eğitim, siyaset, kamu görevi gibi aktif statü haklarını kullanamamışlardır. Bu kısır döngüyü kırmaya yönelik ilk girişim, 1999 Milletvekili Genel Seçimleri’nde gerçekleşmiştir. Fazilet Partisi (FP)’nden aday gösterilen Merve Kavakcı ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’den aday gösterilen Nesrin Ünal; Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından, seçimlere katılmalarında hukuki herhangi bir sakınca görülmeyle milletvekili seçilmişler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ne girmeye hak kazanmışlardır. Ancak meclis içinden ve dışından baskılar neticesinde, Nesrin Ünal başı açık milletvekili yemin ederken, başını açmak istemeyen Merve Kavakcı, dönemin başbakanı Bülent Ecevit’in meclis kürsüsünden, iktidar vekillerine “bu hanıma haddini bildiriniz” çağrısı üzerine iktidar vekillerinin meclis kürsüsünü işgal etmeleri, hakaretleri ve üstüne yürümleri nedeniyle milletvekili yemini edemeyerek, FP’li vekillerin korumasında meclis genel kurulunu terk etmek zorunda kalmıştır. Bu olay aynı zamanda FP’nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasında önemli bir gerekçe olarak gösterilmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. RG: 05/02/2002-24631). Diğer yandan, başörtülü kadınların üniversiteler ve vergi daireleri dışında, diğer kamusal alanlara girişleri de hükümetçe alınan tedbirlerle engellenmiştir. 1982 Anayasası’nın 13. maddesindeki “temel hak ve hürriyetlerin, ancak kanunla sınırlandırılabilirdiği” hükmüne rağmen (bkz. RG: 09/11/1982-17863), yönetmeliklerle başörtülü kadınlar kamusal alandan dışlanmışlardır. Dönemin önde gelen medya ve sivil toplum kuruluşları hükümete destek vererek ya da sessiz kalarak, başörtülü kadınların kamusal alandan dışlanmalarına katkıda bulunmuşlardır.

Başörtüsüyle siyaset tartışması, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de 2018’de Ilhan Omar’ın Senatör seçilmesi sürecinde de yaşanmıştır. Müslüman ve siyahi bir kadının ulusal meclise seçilmesi, yazılı medyada haber olmasına karşın, laiklik ilkesini zedelediği gerekçesiyle hiçbir siyasi parti mahkeme

kararıyla kapatılmamış, medyada Müslümanların inanç ve değerlerini aşığılayan yayımlar yapılmamıştır. Araştırmada laik değerlere bağılı iki ülke olan ABD ve Türkiye’de, başörtülü siyasetin ulusal yazılı medyalarında ilk kez nasıl görüldüğü karşılaştırılarak, farklı laiklik uygulamalarının başörtülü kadınların siyaset yapma hakları üzerindeki etkisi değerlendirilmek istenmiştir.

Türkiye’de bir döneme damgasını vuran başörtülü siyasetin, ulusal yazılı medyada ilk kez nasıl görüldüğünün ortaya konulması, laiklik ilkesinin en katı şekilde uygulandığı dönemde, çoğunluğun Müslüman olduğu kabul edilen bir ülkede, medyanın halkın inanç ve değerlerinden ne kadar uzaklaştığını göstermesi bakımından araştırılmaya değer görülmüştür. Araştırma nitel örnek olay araştırması şeklinde tasarlanmıştır. Araştırmada a) Başörtülü siyaset Türk ulusal yazılı medyasında ilk kez nasıl görülmüştür? b) Merve Kavakcı ve İlhan Omar olaylarının ABD ve Türkiye ulusal yazılı medyalarında görülmeleri arasında nasıl bir farklılık vardır? c) Günümüzde, TBMM’de siyaset yapan partilerinin önde gelen isimleri, Merve Kavakcı olayını bugün nasıl değerlendirmektedirler? sorularına cevap aranmıştır. Araştırmada ilk olarak literatür özeti başlığı altında, laik devlet sisteminde ve Türkiye’de kadın-siyaset ilişkisi değerlendirilmiştir. İkinci olarak, yöntem başlığı altında araştırmanın veri toplama yöntemi ve analiz tekniği anlatılmıştır. Üçüncü olarak, araştırma bulguları aktarılmış ve kısaca değerlendirilmiştir. Son olarak, araştırma bulguları kuramsal çerçeve bağlamında değerlendirilmiş ve araştırma sonucuna yer verilmiştir.

1. LİTARETÜR ÖZETİ

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak; laiklik kavramı, ardından laik devlet sisteminde kadın ve siyaset ilişkileri açıklanmıştır. İkinci olarak, Türkiye’de laiklik ve başörtülü kadının siyasetteki yeri anlatılmaya çalışılmıştır.

1.1. Laiklik Bağlamında Kadın-Siyaset İlişkisi

Laiklik kavramı çoğu kez sekülerizmle ilişkilendirilmektedir. Günlük dilde kullanımı yaygın olmayan sekülerizm Latince “soeculum” kökenine dayanmakta ve üç anlamı bulunmaktadır. İlki “yüzyıl, çağ”dır. İkinci olarak, Manastıra kapanarak inzivaya çekilen din adamlarının tersine dünya ile etkileşimi devam eden din adamlarını ifade ederken “soeculum” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Üçüncüsü ise, toplumsal hayatı sürdürürken dini referans almaktan uzaklaşmaktır (Ertit, 2014: 106). Bu çalışmada sekülerizm üçüncü anlamıyla kullanılmaktadır. Albayrak (2018), “seküler”i kutsalsızlık, “sekülerleşme”yi süreç ve “sekülerizm”i ise sekülerliği hedefleyen ideoloji olarak tanımlamıştır.

Laisizm ya da laiklik; sekülerizm kavramıyla eşdeğer görülmesine rağmen, bu iki kavram farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Laiklik kavramı da sekülerizm gibi birden fazla anlamı olan bir kavramdır. Bunlardan ilki, devlet-din ayrımı; ikincisi dinlere özgürlük alanı bırakılması, üçüncüsü ise, din ve inanç özgürlüğü olarak ifade edilmektedir (Bezci, 2015: 2-3). Tanımların ortak noktası din ve inanç üzerindeki devlet müdahalesine izin verilmemesidir. Türkiye’de din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması

olarak öğretilen laiklik kavramı, bazı kesimlerce siyasette bu anlamın dışına taşınarak, “din istismarcılığının toplum üzerindeki etkisini kırmak” şeklinde yorumlanmaktadır (Kanadoğlu, 2013: 354).

Laiklik, kimi zaman muhafazakarlık karşıtlığı gibi algılanmaktadır. Bu bağlamda muhafazakarlık, toplumsal normlara, toplumsal normları uygulayan kurumlara ve dönüşüme karşı geldiği düşünülerek, gericilikle ilişkilendirilmektedir. Muhafazakâr kişi tanımlanırken; geçmişe, geleneğe, vatana, aileye ve dine bağlılık özellikleri vurgulanmaktadır (İnce, 2010: 26). Arapça hıfz kökünden gelen muhafazakarlık kelimesi bu dilde saklamak, korumak, akılda tutmak anlamına gelmektedir (Altınıyıldız, 2003: 179). Muhafazakarlığın günlük dilde kullanılan iki farklı tanımı mevcuttur. Bunlardan birincisi değişime, yeniliğe karşı reddetme tepkisidir; ki burada aslında muhafazakarlık kavramı tutuculuk ile karıştırılmaktadır. Muhafazakarlık kavramının ikinci anlamı ise, kişinin akıl ve bilgi bakımından sınırlılığını kabul eden, aile, gelenek, tarih ve din gibi toplumsal değerler üzerine şekillenen, radikal değişimleri reddederek, keskin görüşler karşısında ılımlı değişimi savunan ve bu doğrultuda siyaset yapan siyasi bir fikir geleneğidir (Özipek, 2011: 29). Bu çalışmada, muhafazakarlık ikinci anlamı ile kullanılmaktadır.

Din ve devlet ilişkileri ele alınırken değinilmesi gereken Merkez-Çevre (Center and Periphery) Kuramı Amerikalı Sosyal Bilimci Edward Shils tarafından ortaya atılmıştır. Türkiye’deki siyasi olayları yorumlarken sıkça başvurulan Merkez-Çevre Modeli Şerif Mardin tarafından tekrar yorumlanmıştır. Türkiye’nin ele alınacağı ikinci bölümde Şerif Mardin’in merkez-çevre yorumu inceleneceğinden bu bölümde sadece Edward Shils’in yaklaşımına yer verilmiştir.

Shils’e göre her toplum bir merkez üzerinde kurulmuştur. Burada merkezden kasıt coğrafya ya da meclis gibi somut bir merkez değil, inançlar ve değerler gibi soyut, kültürel bir merkezdir. Merkezi bir “değerler manzumesi” (Yapıcı, 2016: 17) şeklinde ifade edilebilir. Toplumun yöneten sembol, değer ve inançların genelini merkez olarak tanımlayan Shills’e göre toplumların merkezleri dine dayalıdır. Çünkü resmi din olarak belirtilmese ve hatta laik bir devlet olsa bile toplum çoğunluğunun yaşadığı dinin merkez üzerinde etkisi vardır. Merkezin özellikleri ise şöyle sıralanabilir; merkez anlamlı bir bütündür ve parçalara ayrılarak anlamlandırılmaz. Merkez bir eylem alanıdır ve roller merkez üzerinden kurumlar aracılığı ile dağıtılır. Merkezin inanç ve değerleri roller üzerinde somutluk kazanır. Merkezin altında pek çok sistem bulunmaktadır. Ekonomi teşkilatı, siyasi teşkilat, üniversiteler bunlara örnek gösterilebilir. Bu alt sistemlerin otorite mevki tarafından sahiplenilmesi ortak değerlerin benimsenmesine bağlıdır. Tüm alt sistemler birlikte, merkezi otoritenin benimsediği değerler genel olarak, merkezi değer sistemini meydana getirmektedirler. Merkezi değerler sisteminin örgütlenmiş hali toplumun yönetici sınıfına karşılık gelmektedir. Genellikle yönetici sınıfının toplumun elitlerinden oluşması, elitlerin merkezi değerleri koruma ve sahiplenmeleriyle alakalıdır (Shills, 2002: 86).

Laiklik ister din ve devlet işlerinin ayrımı isterse de devletin dine karşı tarafsız durması şeklinde ifade edilsin dünyanın hiçbir ülkesinde tam anlamıyla uygulanabilen bir laiklikten bahsedilemez. Çünkü

devlet toplumdan, toplum da dinden bağımsız düşünülebiyecek kavramlar değildir. Bu nedenle, devletlerin uyguladıkları laiklik biçimleri hukuken benzerlik gösterebilirler dahi uygulama şekilleri toplum yapılarına ve düzenlerine göre farklılık göstermektedir. Dinden bağımsız devlet yönetimi oldukça güç iken, pek çok ülkenin de tam tersi din kaynaklı yönetimleri olduğu görülmektedir. Örneğin, İngiltere ve Danimarka’da Luthercilikle, Yunanistan’da ise Ortodokslukla devlet arasında sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Danimarka’da, 1953 yılında kabul edilen Anayasa ile Lutherci Evanjelik Kilisesi “Milli Kilise” ilan edilmiştir. Kilisenin statüsü kanunla düzenlenmesinin yanı sıra devlet kilise tarafından desteklenmektedir (Bauberot, 2003: 16-17). Almanya’da ise İngiltere, Danimarka ve Yunanistan’ın aksine resmi din/millî kilise bulunmamaktadır. 1949 Alman Anayasası’nda devletin dini olmadığı ilan edilmesine rağmen, Anayasanın Allah ve insanlar gözetilerek hazırlandığı ifade edilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, 2012: 12). Hollanda’da ise, 1789 Fransız İhtilali’ne dek resmi din Kalvenizm iken, sonrasında devlet kilisesi kaldırılmıştır. 1848 Fransız Anayasası’nda “din” başlıklı bir bölüm varken, 1983’te bu bölüm tamamen Anayasa’dan çıkarılmıştır (Bauberot, 2003: 21).

ABD Anayasasında, Kongrenin, herhangi bir dinin kurumsallaşmasını sağlayacak ya da herhangi bir dinin özgürlüğünü kısıtlayacak yasa yapamayacağı belirtilmiştir (The Constitution of the United States of America s. 63). ABD’de, kamusal alanda dini sembollerin kullanılmasında herhangi bir engel söz konusu değildir. Başkan Eisenhower tarafından ABD dolarının üzerine “Tanrıya İnanıyoruz” ifadesinin eklenmesi, başkanların İncil ile yemin etmeleri, kilise ve din adamlarını ziyaret etmeleri devletin dine karşı olumsuz tavır içerisinde olmadığını göstermektedir (Albayrak, 2018: 14-15). Yine, 1993 Dini Özgürlük Restorasyonu Yasası ile okullarda dini sembollerin kullanımına serbestlik tanınmış, Kızılderili ayinlerinde güvenliğin devlet tarafından sağlanması gibi dini yaşamı kolaylaştıran bazı iyileştirmeler dahi yapılmıştır (congress.gov, 2020). İncelenen örnekler arasında Fransa dışındakilerin, din ve devlet işleri arasındaki ilişkilerde daha ılımlı bir tavır sergiledikleri söylenebilir. Ülkelerin, tarihsel ve toplumsal koşullarını dikkate alarak, kendilerine özgü laiklik uygulamaları geliştirdikleri görülmektedir. Laiklik bu ülkelerde toplumsal bir ihtiyacın sonucunda geliştiğinden, laik değerlerin uygulanması konusunda önemli bir dirençle karşılaşılmalıdır denebilir.

Seküler dünya görüşünün gelişiminde, Batının geçirdiği modernleşme sürecinin etkileri de vardır. Modernleşmeyle birlikte, dinin toplumsal hayat üzerindeki etkisi azalmaya, dinin kadın ve erkekler için belirlediği hayat tarzı da yerini modern yaşama bırakmaya başlamıştır. Avrupa’da, din savaşlarının önüne geçmek ve bireysel özgürlükleri korumak gibi gerekçelerle gündeme gelen sekülerizm, modernleşmenin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Seküler teori, dini inançlara mesafeli durmayı savunsa da pratikte Batının dini ve kültürel değerlerini temel almıştır. Sekülerizm, Batıda kadının toplumsal statüsünü geliştiren feminizmin gelişmesine de katkıda bulunmuştur (Sevim, 2005: 7-8). Feminizm, kadınlara erkeklerle eşit haklar talep eden, cinslerin eşitliğine dayanan siyasi bir akımdır (Beaviour, 2010: 29). Ekofeminizm, siyah feminizm, muhafazakâr, hatta ırkçı feminizm türlerinden

söz edilmektedir (Rommelspacher, 1999: 55). 1980'lere kadar liberal, sosyalist ve radikal feministlerin ortak çabası kadınların siyasi cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak üzerine yoğunlaşmıştır (Kartal, 2016: 63). Liberal feministler kadınların oy hakkı için mücadele verirken, radikal feministler ataerkil toplum yapısının kadınlar üzerinde oluşturduğu ortadan kaldırmaya ve kadınların sosyal rollerini değiştirmeye yoğunlaşmışlardır (Eisenstein, 1999: 205). Radikal feministler ırk ve sınıf ayrımı yapmadan siyasi hakların tüm kadınlara tanınmasını talep etmişlerdir. Marksist feministler ise ataerkilliğinin nedenini, erkeğin iş gücüne katılımının kadınlardan yüksek olmasıyla ilişkilendirmişler, kadınların işgücüne daha fazla katılmaları gerektiğini savunmuşlardır (Walby, 1990: 3).

Sekülerizm karşısında, mevcut siyasal ve sosyal yapının korunmasından yana olan muhafazakârlar başta feminizm olmak üzere bu yapıya tehdit olarak gördükleri düşüncelere karşı çıkmışlardır. Muhafazakârlar bakımından mevcut düzenin korunmasında kadınlar önemli bir yere sahiptirler. Geleneksel değerlerin korunması adına, kadının ailedeki konumu muhafaza edilmelidir. Kadın ve erkeğin doğuştan gelen özellikleri, onların toplumsal rollerini ve konumlarını da belirlemektedir. Bu bakımdan "biyoloji kaderdir" ve herkes kaderin kendilerine biçtiği sosyal rolleri yerine getirmelidir (Heywood, 2011: 253). Bu noktada nüfusun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkelerde kadının siyasetteki durumu, kadının siyasetteki yeri hakkında farklı gerçeklikleri ortaya koymaktadır. 2016 yılında İslam İş Birliği Teşkilatı'nın kadını merkeze alan faaliyetlerinde bir aşama kaydedildiği söylenebilir. 13. İslam Zirvesi'nin öncelikli konusu; kadının güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, her alanda kadınların güçlendirilmesi, eşitsizliklerin uygun politikalar aracılığıyla giderilmesi hedeflenmiştir (Yıldırım ve Gül, 2021: 691). Asya Kıtası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri dünyada Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerlerdir. Birleşmiş Milletler'in "Siyasette Kadınlar: 2021" başlıklı raporda, ülke parlamentolarında kadınların oranlarına yer verilmiştir. Kadınların ulusal parlamentolarda temsili hususunda dünya ortalaması %25,6 iken, bu oran Asya Kıta'sında %20,4, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ise %17,8'dir. Aynı raporda yer alan kadın bakan sayılarına göre ülkeler listesinde; Sudan 4 bakan (%20), nüfusun yarısı Müslüman olan Çad 7 bakan (%20), Somali 5 bakan (18,5), Türkmenistan 1 bakan (%3,7) ile yer alırken Suudi Arabistan ve Azerbaycan'da ise hiç kadın bakan bulunmamaktadır (unwomen.org, 2021). Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde, bakan ve milletvekili düzeyindeki kadın siyasetçi oranlarının dünya ortalamalarının biraz altında olduğu görülmektedir. Dünya nüfusunun yarısının kadınlardan oluştuğu düşünüldüğünde, ulusal parlamentolarda kadınların nüfuslarıyla orantılı şekilde temsil edilmedikleri söylenebilir.

1.2. Türkiye'de Laiklik, Başörtülü Kadının Kamusal Alanda ve Siyasette Var Olma Mücadelesi

Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısı, hemen her dönemde, Avrupa ile sınır komşusu olması nedeniyle, Batıdaki gelişmelerden önemli oranda etkilenmektedir. Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş sürecinde Cumhuriyetin kurucu kadroları, Batıyı ileriye taşıdığına inandıkları

değerleri, genç Cumhuriyete aktarma çabasında olmuşlardır. Laiklik ilkesi de bu değerler arasında yer almaktadır. (Lewis, 2007: 104). Ancak Cumhuriyetle birlikte Türkiye’de laiklik, Batıdakinden farklı olarak bürokratik seçkinlerin dini kontrol etme ve dindarları terbiye etme işlevi görmüştür. Öyle ki, sekülerizm, zaman içerisinde yoğun din karşıtı ve pozitivist bir karakter kazanmış, muhalifler tarafından “resmi dinsizlik dogması” olarak nitelendirilmiştir (Heper, 1985: 99).

Cumhuriyet’e geçişle birlikte, ümmet anlayışı yerini millete bırakmış, Türklük vurgusu öne çıkarılmıştır. Teokratik sistemin zıttı olan bu sistemde, dinin devlet alanında herhangi bir etkisi olmamakla birlikte, dini alanlarda devlet politikalarının yoğun etkisine değinilmiştir (Başgil, 2011: 200-201). 1923’te devletin temel ilkeleri arasına giren laiklik, inanç sahibi olanlarla olmayanların bir arada hoşgörüyü yaşamaları şeklindeki tanımından (Yetkin, 2013: 59) farklı uygulanmıştır. “Devlete bağlı din dönemi” olarak ifade edilen bu dönem, Türkiye’de merkez ile çevrenin yer değiştirdikleri 2000’li yıllara dek devam etmiştir (Koçal, 2012: 81). İslam ülkeleri arasında laiklik ilkesini benimseyen tek ülke olan Türkiye’nin sosyal yaşamda Batılı ülkeleri örnek alarak bir takım yenilikler yapılmıştır (Tayhani, 2009: 517).

Laiklik ilkesi, esasında devletin toplumdaki inançlar arasında ayırım gözetmemesi şeklinde bir anlama sahipken, Türkiye’de kişiler laik-antilaik olarak kategorize edilmişlerdir. Esasında, laiklik devletlerin idare sürecinde benimsedikleri bir ilkedir ve kişiler laik olamazlar. Laik olduklarını söyleyenler, laik devlet düzenini savunduklarını ifade etmektedirler. Kişinin inancı, laiklik ilkesini benimsemesine engel değilken, laiklik eşittir inançsızlık tartışmaları uzun süre devam etmiştir (Ateş, 1980: 130-131). Keyder (1987: 121), Türkiye’deki laikleşme çabalarını Batı’daki kilise-devlet ayırımının aksine, bürokratların dini hayatlarının üzerinde kontrol mekanizması haline gelen bir aygıt olarak yorumlamıştır. Cumhuriyetin ilk yirmi yılı, toplumu laiklik ilkesine göre şekillendirmeye yönelik düzenlemelerle geçmiştir. Laiklik ve Kemalizm karşıtlığı ise gericilik olarak adlandırılmış, devlet bu yöndeki akımları etkisiz kılmak için ciddi tedbirler almıştır (Mardin, 2015: 5).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında, laik bir toplumsal düzen sağlamak amacıyla yapılan düzenlemelerin izlenmesi mümkündür. 1921 Anayasası’nda laiklikle ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemekle birlikte, 1923’te yapılan Anayasa değişikliğiyle, 2. maddeye “Türkiye Devletinin dini İslam’dır” ibaresi eklenmiştir (Özdemir, 2007:20-21). Birinci TBMM’deki muhalifler, Meclis dışında bırakıldıktan sonra yapılan 1924 Anayasası’nda, 1928’de yapılan değişiklikle “Devletin Dini İslam’dır” ibaresi Anayasa’dan çıkarılmış, milletvekili yeminindeki “vallahi” kelimesi “namusum üzerine söz veririm” şeklinde değiştirilmiş, din işlerini düzenleme işi TBMM’nin görevleri dışında bırakılmıştır. 1937’de Anayasaya “Türkiye Devleti; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır” ibaresi eklenmiştir. 75. maddede hiç kimsenin din veya mezhebine göre muameleye uğramayacağı belirtilerek, her türlü dini ayin serbest bırakılmıştır (Özkul, 2014: 287). 1961 Ana-

yasası'nın 2. maddesinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin "...laik ve sosyal bir hukuk devleti" olduğu belirtilerek, laiklik ilkesine vurgu yapılmıştır (Özkul, 2014: 288). Aynı Anayasa'nın 12. maddesinde herkesin "...felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit", 19. maddesinde "...dini ayin ve törenlerin serbest" olduğu belirtilmiştir. Gazete ve dergilerle ilgili 22., radyo ve televizyonlarla ilgili 121., siyasi partilerle ilgili 57. maddelerde laikliğe aykırı davranışların kapatılacakları ifade edilmiştir. Milletvekili yeminine 77. madde ile laiklik ilkesine bağlı kalma ifadesi eklenmiştir. 153.maddede "devrim kanunları" koruma altına alınmış, 154. madde ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Genel İdare içinde yer alacağı, ancak görevlerinin özel kanunla belirleneceği ifade edilmiştir (Bkz. RG: 09/07/1961-10859).

1982 Anayasası'nın, 2, 4, 13, 14, 15, 24, 42, 58, 68, 81, 103, 136 ve 174. maddelerinde laiklik ilkesine yer verilmiştir. Örneğin, 2. maddede laiklik Cumhuriyet'in nitelikleri arasında sayılmış, 4. maddede değiştirilmeyecek hükümler içinde yer almıştır. 13. maddede temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının laiklik ilkesine aykırı olamayacağı, 14 ve 15. maddelerde anayasayla tanınan hak ve hürriyetlerin laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmaya yönelik kullanılmayacağı ifade edilmiştir. 24. madde ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına "din, vicdan, ibadet" hürriyetleri tanınmış, 42. maddede eğitim ve öğretimin laiklik ilkesine göre, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda yapılacağı belirtilmiş, 58. madde ile gençlerin laikliğin de içerisinde bulunduğu Atatürk ilke ve inkılapları dışında yetiştirilmesinin engelleneceği ifade edilmiştir (Bkz. RG: 09/11/1982-17863).

Türkiye'de, anayasalarda her ne kadar din ve vicdan hürriyetleri konularında teminatlar bulunsa da bürokratik seçkinler, laik cumhuriyet ilkesi zarar görebilir endişesiyle, özellikle kamusal alanda bu hürriyetlerin uygulanmasının önüne geçmişlerdir. Bu bağlamda, kamusal alanda ilk başörtülü kadın tartışmaları, çok partili döneme geçişle birlikte başlamıştır denebilir. 1950'de Doktor Hümeysra Ökten, görev yaptığı hastanede başörtülü olarak çalışmak isteyince, aldığı tepkiler üzerine görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Cebeci, 2018). 1951'de, önceden sadece erkeklerin öğrenim görebildiği imam hatip liselerine kızların da alınması ile başörtülü öğrenim görme tartışmaları başlamıştır. 1963'te, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki öğrenimini fakülte birincisi derecesiyle başarıyla tamamlayan başörtülü Gülseren Ataseven'in mezuniyet töreninde başörtülü şekilde konuşmasına izin verilmemiştir (Yılmaz, 2018). 1966'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan ilk başörtülü öğrenci Nesibe Bulaycı maruz kaldığı baskılar sonucunda, öğrenimine devam edebilmek için başörtüsünü çıkarmak zorunda kalmıştır (Aksoy, 2005: 144). 1967'de, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde derslere türbanla girmek isteyen Hatice Babacan yapılan baskılara karşın, başını "inancı gereği örttüğü" gerekçesiyle açmamış ve okuldan atılmıştır (Aksoy, 2005: 145; Hürriyet, 2008). 1972'de, Tebliğler Dergisi'nde bayan öğretmenlerin kıyafeti gündeme getirilmiş ve "bayan öğretmenler sade ve ağırbaşlı olacak şekilde süsten ve gösterişten sakınacak, derslerde ve görevde başı açık bulunacak" ifadelerine yer verilmiş, imam hatip okullarına kayıt şartlarına "4,5 x 6 ebadında başı açık ve öğrenciye yakışır du-

rumda yüzden çekilmiş 6 fotoğraf” şartı eklenmiştir (MEB, 1972: 185, 397). 1973’te, avukat Emine Aykenar Ankara Barosu’ndan başörtülü olduğu için ihraç edilmiştir (Şişman, 2019: 179). 1977-78 eğitim döneminde açılan Sakarya Kız İmam-Hatip Okulu yönetimi okula başörtülü devam etmek isteyen 215 öğrenciyi disipline vermiştir. 1978’de, CHP hükümetinin Çalışma Bakanlığı’nca ilk defa resmi olarak kadın memurların başörtüsü örtmeleri yasaklanmış, 1978 tarih ve 52 nolu genelgeyle kamu hizmetinde çalışan bütün kadın memurların başörtü örtmeleri yasaklanmıştır. 1979’da başörtülü ve sakallı fotoğraflarla adayların üniversite seçme sınavına kayıt yaptıramayacakları duyurulmuş, önce Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde, sonra Hacettepe Üniversitesi’nde başörtülü öğrencilerin kampüs içinde de dolaşmaları yasaklanmış, Atatürk Üniversitesi’nden türbanlı veya sakallı fotoğraf ile mezun olmak isteyen öğrencilere diploma verilmeyeceğini duyurulmuştur (Aksoy, 2005: 152-155).

1980’lerden itibaren, yeni liberal anlayışın dünyaya pazarlanması sürecinde, başta ABD ve Fransa olmak üzere Batı’da devletlerin dine bakışlarında yumuşama eğilimi görülmüştür. Benzer eğilim, 1980 Askeri Darbesi sonrası, Batı ile ilişkilerini iyileştirmeye gayret gösteren Türkiye’de de yaşanmıştır (Albayrak; 2015: 186). Bu dönemde, muhafazakâr akımlar güçlenmeye başlamış, sosyal ve siyasal bilimlerin alanında muhafazakarlık üzerine yazılar, konuşmalar ve tartışmaların sayısında artış yaşanmıştır (Özkan, 2016: 2). 1980’lerde her ne kadar bürokratik seçkinlerin dini özgürlükler alanındaki baskıları azalsa da bu alan tamamen boş bırakılmamış, Batıyı örnek alan toplumu modernleştirme çabaları sınırlı/kontrollü modernite şeklinde devam ettirilmiştir (Yetim, 2014: 62). Örneğin, 1981’de, “Millî Eğitim Bakanlığı ile Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelik” yayımlanarak ilk, orta, lise ve dengi okullarda öğrenim gören öğrenciler ve görev yapan öğretmenlere yönelik başörtüsü sınırlaması getirilmiştir (bkz. RG: 07/12/1981-17537). 1982’de Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), kıyafet genelgesiyle, dersanelerde başörtüsü takılmasını yasaklamış, 1984’te ise bu yasağı kaldırmıştır. Aynı yıl başörtüsü taktığı gerekçesiyle okuldan uzaklaştırılan bir kız öğrencinin itirazını değerlendiren Danıştay’ın kız öğrencinin itirazını reddetmesi üzerine tartışmalar yeniden başlamıştır. 1987’de, askeri darbeyle cumhurbaşkanlığına gelen Kenan Evren’in “Türkiye’de irtica tehlikesi var” sözü üzerine YÖK, Danıştay kararına uyararak başörtüsünü tekrar yasaklamıştır (Aktaş, 2006: 91; Toruk, 2011: 486; Danıştay Kararı için bkz. 23 Şubat 1984 tarih ve E.1983/207, K.1984/430 sayılı Akbulut kararı). Durumu protesto etmek isteyen başörtülü öğrenciler ve aileleri cumhurbaşkanı, başbakan ve YÖK Başkanına itiraz telgrafları çekmişler, bazı öğrenciler açlık grevi yapmıştır (Aktaş, 2006: 98-150). 1988’de Özal Hükümeti başörtüsünü serbest bırakan bir kanunu TBMM’den geçirmiş, ancak Anayasa Mahkemesi 1989’da Kanunu anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Bu olay üzerine, 1989 Yerel Seçimleri öncesinde başta İstanbul olmak üzere, birçok ilde geniş katılımlı protesto mitingleri düzenlenmiştir. 1990’da Anavatan Partisi (ANAP) hükümetince, 2547 sayılı Kanunun 17. maddesinde bir düzenleme yapılarak, yükseköğretim kurumlarında başörtüsü serbestisi getirilmiştir. 1994’te Cerrahpaşa, 1996’da Hacettepe üniversitelerinin tıp fakültelerinde başörtü yasağı tekrar

gündeme gelmekle birlikte, 1997’ye dek bazı aykırı uygulamalar olsa da başörtüsü konusunda önemli bir sorun yaşanmamıştır. Ancak aynı yıl, 28 Şubat sürecinde YÖK başkanı atanan Gürüz’ün “başörtülü öğrencilerin üniversitelere alınmaması” talimatıyla, üniversitelerde başörtüsü yasağı yeniden başlamış, yurt çapında eylemler yapılmış ve davalar açılmıştır. 1998’de başörtüsü yasağına uymayan üç bine yakın öğrenci okullarından uzaklaştırılmış, birçoğuna da uyarı ve kınama cezaları verilmiştir. 1999’da başörtüsü yasağı açık öğretim ve ilahiyat fakültelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş, Kıbrıs’ta dahi başörtüsüyle öğrenim yasaklanmıştır. 2001’e gelindiğinde, kamu kurumları ve öğrenim kurumlarında başörtüsü yasağı en katı şekliyle uygulanır hale gelmiştir (Toruk, 2011: 486-487; Şişman, 2019: 181). Böylece, Ak Parti iktidarı öncesi başörtülü kadın ve geç kızların kamusal alandan tamamen dışlandıkları, yok sayıldıkları bir süreç başlamıştır.

Türkiye’de 1990 sonlarında, başörtülü kadınların, TBMM’ye girme girişimleri de engellenmiştir. 1 Mart 1999 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’nun, milletvekili adaylarının başörtülü başvurularının seçilme yeterliliğine aykırı olmadığı yönündeki kararı neticesinde, FP’den 1 ve MHP’den de 1 olmak üzere toplam 2 başörtülü milletvekili adaylık başvurularını yapmışlardır (Şişman, 2019: 184). 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda, FP İstanbul Milletvekili Merve Safa Kavakcı ve MHP Antalya Milletvekili Nesrin Ünal 21. Dönem milletvekilleri olarak seçilmişlerdir (www.star.com.tr, 2021). Mazbatalarını alan milletvekillerinden Ünal TBMM’deki yemin törenine başını açarak girmeyi tercih ederken, Kavakcı başörtüsüyle yemin etmek istemiştir. Dönemin Başbakanı ve Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit’in “Bu hanıma haddini bildiriniz!” çağırısıyla, DSP’li erkek vekiller meclis sıralarına vurarak gürültü çıkarmışlar, kadın vekiller ise meclis kürsüsünü işgal ederek, Kavakcı’nın milletvekilliği yemini etmesine engel olmuşlardır. Meclisteki MHP, ANAP ve DYP (Doğruyol Partisi) vekilleri ise muhafazakâr tabandan beslenmelerine karşın, olaylara sessiz kalmışlardır. Yaşananlar nedeniyle, Kavakcı milletvekili yeminini edemeden meclisten ayrılmak zorunda kalmıştır (Kavakcı, 2014: 70-76; www.star.com.tr, 2021). Sonrasında YSK, milletvekili seçiminden önce izinsiz başka ülke vatandaşlığına geçmesi nedeniyle, milletvekili seçildikten sonra Bakanlar Kurulu Kararı ile vatandaşlıktan çıkarılan ve devamında milletvekili sıfatının kalmadığına karar verilen Kavakcı’nın seçilme yeterliliğini seçimden sonra yitirdiğine işaret ederek karar merciinin TBMM olduğuna hükmetmiştir (Güler, 2020: 39-40; YSK kararı için bkz. www.ysk.gov.tr, 2021).

Başörtülü kadınları kamusal alandan dışlama ve görünmez kılma girişimleri 2000’lerde de devam etmiştir. 2002’de kurulan Ak Parti Hükümetlerinin ilk başbakanı ve sonradan cumhurbaşkanlığı yapan Abdullah Gül, ikinci başbakanı ve halen cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan ile Ak Parti hükümetlerinde görev almış ve almakta olan bakan ve milletvekili eşlerinin başörtülü olmaları bu dönemde laiklik tartışmalarını tırmandırmıştır. Türkiye’deki siyasi ortam, Mayıs 2007’de cumhurbaşkanlığı görev süresi sona erecek olan Ahmet Necdet Sezer’in yerine yenisi seçilmeden

önce başörtüsü ve laiklik tartışmalarıyla fazlasıyla gerilmiştir. Bürokratik seçkinler ve onlarla yol alan CHP, ellerinde kalan son iki kaleden cumhurbaşkanlığını yitireceklerini anlamışlardır. O dönemde, CHP ve bürokratik seçkinlerin kontrolündeki hâkim medya organları başta başbakan Gül, Dışişleri Bakanı Ali Babacan gibi eşleri başörtülü bürokratlarla ilgili haberleri ilk sayfalarına taşıyarak, tabanda safları sıklaştırmaya çalışmışlardır. Örneğin, Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ali Babacan'ın, başörtülü eşiyle bir kafede görüntülenmesi haber yapılarak, Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde “Gül'ün eşinin de çağ dışı kıyafetiyle!” Türkiye'yi temsil edeceği, anlatılmaya çalışılmıştır. Gül'ün eşinin “first lady” olup olamayacağı uzun süre gündemde tutulmuştur (bkz. Gazete Vatan, 2021; www.hurriyet.com.tr, 2021).

Sezer sonrası, devletin en tepedeki üç makamının da “milli görüşçü” olmaması gerektiğini ve cumhurbaşkanının tüm partilerin uzlaşısıyla seçilmesi gerektiğini öne süren CHP “cumhuriyet mitingi” adlı mitingler tertiplemiştir. 27 Nisan 2007'de, yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde 367 krizi yaşanmıştır. Anayasa'nın 102. maddesine göre cumhurbaşkanı seçilebilmek için, ilk iki turda nitelikli çoğunluk (367 oy), sonraki iki turda ise salt çoğunluk (276 oy) aranıyordu. Yargıtay eski başsavcısı Sabih Kanadoğlu, 26 Aralık 2006'da Cumhuriyet'te yayımlanan yazısında, Anayasa'da belirtilen 367'nin sadece karar yeter sayısı değil, aynı zamanda toplantı yeter sayısı olduğunu ortaya atmıştır (www.milliyet.com.tr, 2006). Ak Parti'nin o dönemde mecliste 354 vekili bulunmaktaydı. 27 Nisan'daki ilk tur oylamaya 361 vekil katılmış, Gül 357 oy almıştır. İkinci turda Gül'ün kazanacağı görülünce, CHP 367 için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş, aynı gece siyasi tarihe “27 Nisan e-muhırası” olarak geçen “laiklik” vurgulu bir bildiri gece saat 2320'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına, Genel Kurmay Başkanlığı internet sitesinde yayımlanmıştır. Bildiride, “Atatürkçülüğe, laikliğe ve cumhuriyetin temel ilkelerine sözde değil, özde bağlı” bir cumhurbaşkanı adayı profili çizilmek istenmiştir. Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs'ta verdiği kararla 367 iddiasını kabul ederek birinci tur oylamayı iptal etmiştir. 6 Mayıs'ta yapılan ikinci oylamaya muhalefet partilerinin katılmaması nedeniyle toplantı yeter sayısı olan 367 sağlanamamış ve 11. Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Hükümet erken genel seçim kararı almış ve Anayasa'da bazı değişiklikler içeren bir paket hazırlamıştır. Buna göre, cumhurbaşkanlığı seçiminin iptaline yol açan toplantı yeter sayısı konusu, meclisin tüm işlemlerinde “üçte bir çoğunluk” olarak netleştirilmiştir. Cumhurbaşkanının meclis tarafından değil, halk tarafından iki türlü oylamayla seçilmesi kararlaştırılmış; yedi yıl olan görev süresi beş yıla düşürülerek, iki kez seçilebilmenin önü açılmıştır. Sezer'in değişiklik paketini vetosu, Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusu ve referandum kararı sonuç vermemiş, referandum sonucunda değişiklik paketi %68 oyla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 20 Ağustos'ta yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde MHP'nin oylamalara katılacağını bildirmesi üzerine tekrar 367 krizi yaşanmamış, Gül üçüncü tur oylamada TBMM tarafından cumhurbaşkanı seçilmiştir (Acar ve Çelebi, 2012:17-20). Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, onca tartışmaya karşın Köşk'te artık başörtülü bir “fist lady” bulunmaktadır.

Türkiye’de laiklik ve başörtüsü tartışmaları, 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecindeki olaylarla son bulmamıştır. Cumhurbaşkanlığı makamının da kaptırılması üzerine, 2008’de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından “laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği” gerekçesiyle partinin kapatılması ve Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül dahil 71 kişinin 5 yıl süreyle siyasetten uzaklaştırılmaları istemiyle iddianame hazırlanmış, Anayasa Mahkemesi’nde dava açılmıştır. İddianamede laikliğe aykırı suç teşkil ettiği öne sürülen unsurlardan bazıları “Anayasa ile YÖK kanunlarında değişiklik yapılarak başörtüsünün serbest bırakılmasına ilişkin anayasa değişikliği ile anayasanın laiklik ilkesinin ortadan kaldırılmak istenmesi. Başbakan Erdoğan’ın İspanya’da yaptığı başörtüsünü velev ki siyasi simge olarak taktığını düşünün. Bir siyasi simge olarak takmayı suç kabul edebilir misiniz? şeklindeki demeci. İstanbul Haseki ve Vakıf Gureba hastanelerinde başörtülü doktorların çalışması. Erdoğan’ın “Başörtüsü konusunda söz söyleme hakkı yargının değil ulemanın” açıklaması. Başbakan Erdoğan’ın danışmanı ve İstanbul Milletvekili Egemen Bağış’ın başörtüsü, kamusal alan ve üniversitelerin dışında Meclis’te de geçerli olmalıdır sözleri vd.” şeklindedir. Nihayetinde, Anayasa Mahkemesi Ak Partiyi kapatma kararı almamış, ancak devlet yardımının yarısından yoksun bırakma kararı vermiştir (www.cnnturk.com, 2008). 2008’deki parti kapatma davası sonrası, Ak Parti hükümeti askeri, yargı ve yüksek öğretim bürokrasilerinin siyaset üzerindeki baskısını ortadan kaldırmak üzere 2010’da yeni bir anayasa değişikliği paketi hazırlamıştır. Paket referanduma sunulmuş ve %57,88 evet oyu ile kabul ederek yasalaşmıştır. Anayasa değişikliğiyle, başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Askeri İdare Mahkemesi, YÖK ve Baroların yapısında düzenleme yapılarak Türkiye’deki bürokrasinin siyaset üzerindeki etkisi sınırlandırılmıştır (Resmi Gazete, 2010).

2011’de Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından yayınlanan Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu’ndan başı açık olma şartı kaldırılarak (Şişman, 2019: 199), 1950’lerde başlayan yükseköğretimde başörtü tartışmalarına son verilmiştir. 2013 genel seçimleriyle AK Parti’den başörtülü dört milletvekili TBMM’de göreve başlamışlardır (TBMM, 2021). 2015 ‘de ise, Ayşen Gürcan’ın 63. hükümetin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı yapılmasıyla ilk başörtülü bakan görevine başlamıştır. Albayrak (2015: 195), 2002 Ak Parti hükümetleri dönemiyle birlikte Türkiye’de din-devlet ilişkilerinde yeni bir dönem yaşandığını belirtmiştir. Bu dönem, katı laiklik uygulamalarının yumuşatıldığı, devletin kamusal alanda dinin varlığını kabullendiği, dinle uyumlu bir süreç söz konusudur. Diğer yandan, 2021’de dahi Türkiye’de İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirler başta olmak üzere seküler yaşamın baskın olduğu bazı semtlerde başörtülü kadın ve kızlara karşı sözlü ya da fiili saldırıların yaşanması, muhalefet yanlısı televizyon kanallarındaki açık oturum vb. programlarda başörtüsüne gösterilen tahammülsüzlükler, CHP eski milletvekili Fikri Sağlar’ın Türbanlı bir hâkimin karşısına çıktığım zaman adaleti yerine getireceği konusunda kuşku var” sözleri (bkz. [Haberler, 2021](#); www.sozcu.com.tr, 2021) inancı gereği başörtüsü kullanan kadınların ve

kızların kamusal alanda tam anlamıyla görünür olabilmeleri için kat etmeleri gereken uzunca bir yol olduğunu göstermektedir.

2. YÖNTEM

Bu başlık altında, araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı ve sınırları, deseni ve çalışma grubu, veri toplama yöntemi ve analiz tekniği, geçerliği ve güvenilirliği hakkında bilgiler verilmiştir.

2.1. Amaç ve Önem

Devletin toplumdaki her türlü inanca karşı eşit uzaklıkta olması anlamında laiklik, modern ulus devletlerin değer verdikleri ilkelerdendir. Sömürge ya da yarı-sömürge olmaktan kurtulan, halkının çoğunluğu Müslüman ülkelerde ise dini inançlar devlet kontrolüne alınmaya çalışılmıştır. Türkiye, diğer İslam ülkelerinden ayrı olarak laikliği devletin temel değerleri arasına katmış, en katı şekilde uygulanmasına çalışmıştır. Tek partili dönemde baskılar nedeniyle toplumsal tepkiler sınırlı kalırken, çok partili hayata geçildikten sonra kimi zaman büyük tartışmalar yaşanmıştır. Laiklik tartışmaları, genellikle İslami bir simge olarak görülen ve toplumda kadınlarca yaygın şekilde kullanılan başörtüsü üzerinden yürütülmüştür. Başörtüsü kullanan kadınlar uzun süre kamusal alandan dışlanmışlar, başörtüsüne ilişkin söylem ve eylemler parti kapatma davalarına konu dahi edilmişti. İşte bu noktada araştırmanın amacı, ABD ve Türkiye’de başörtülü kadın siyasetçilerin ulusal meclislere girmelerinin bu iki ülkenin ulusal yazılı medyalarında nasıl görüldüğünün karşılaştırılması olarak incelenmesidir. Yine, günümüz TBMM’indeki önde gelen siyasetçilerin 1999’daki Merve Kavakcı olayına ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma, laiklik ilkesinin katı bir şekilde uygulandığı Türkiye ile özgürlükler ülkesi olarak tanınan ABD’de önde gelen yazılı medya kuruluşlarının, başörtülü kadınların ulusal meclislerdeki temsillerini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymasına bakımdan önemlidir. Aynı zamanda, halen devletin ilkeleri arasında yer almakla birlikte, günümüz TBMM’indeki siyasetçilerin 1999’daki başörtülü yemin etme girişimi hakkındaki görüşlerinde bir değişim olup olmadığını ortaya koymasına bakımdan da önem arz etmektedir.

2.2. Kapsam ve Sınırlar

Araştırma laiklik ilkesinin uygulandığı ABD ve Türkiye’de, başörtüleriyle ulusal meclislere giren ilk kadın siyasetçilerle, bu ülkelerin önde gelen ulusal yazılı medyalarını kapsamaktadır. Bununla birlikte, araştırmada haber, kişi ve zaman sınırlamasına gidilmiştir. “ABD’den Ilhan Omar ve milletvekilliği yeminin ertesi günü 3 Ocak 2019’da ulusal yazılı medyada çıkan konuya ilişkin haberler” ile “Türkiye’den de Merve Kavakcı ve milletvekilliği yemininin ertesi günü 3 Mayıs 1999’da ulusal

yazılı medyada çıkan konuya ilişkin haberler” araştırmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu zamanlar dışında Omar ve Kavakcı hakkında yapılan haberler araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada, 27. Dönem TBMM’de görev yapan milletvekillerinin, 1999’daki Kavakcı olayı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi de istenmiştir. Bununla birlikte, araştırmanın yürütüldüğü dönemde pandemi yasakları yürürlükte olduğundan, çalışma görüşme teklifini kabul eden beş vekil ile sınırlandırılmıştır. Diğer yandan, araştırma başörtülü kadının ulusal yazılı medyada ilk görünürlüğü problemi çerçevesinde iki soruyla sınırlandırılmıştır. Araştırmada, ABD ve Türkiye örneklerinde ulusal meclislere seçilen başörtülü kadınların a) Ulusal yazılı medyalarda ilk görünürlükleri nasıldır? b) Türkiye’de 27. Dönem TBMM’de görev yapan vekiller 1999’daki Kavakcı olayını nasıl değerlendirmektedirler? sorularına cevap aranmıştır.

2.3. Desen ve Çalışma Grubu

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden örnek olay araştırması şeklide tasarlanmıştır. Örnek olay, bir konu veya problemin daha iyi anlaşılabilmesi için bir veya birden fazla olay ya da kişinin kullanıldığı araştırma yöntemidir. “Nasıl” ve “neden” sorularına cevap aranan araştırmalarda örnek olay deseninin kullanması önerilmektedir. Araştırmacılar, söz konusu olaya ilişkin kişi veya olayları, belirli bir süre içerisinde, çeşitli veri toplama yöntemleriyle derinlemesine incelemektedirler (Güler vd., 2015: 301). Çalışılan örnek sayısına göre ise tek ögeli veya çoklu/kolektif ögeli örnek olay araştırmaları tercih edilmektedir. Bu araştırmaya, Ilhan Omar ve Merve Kavakcı olayları konu edildiğinden çoklu örnek olay araştırması tercih edilmiştir. ABD ve Türkiye’de ulusal meclislere başörtüleriyle giren ilk kadın vekillere ilişkin, ulusal yazılı medyada ertesi gün çıkan haberler belirlenen temalar ve kodlar çerçevesinde analiz edilmiştir. Diğer yandan, 1999 yılında gerçekleşen genel seçim ile milletvekili olarak seçilen ancak başörtüsü ile TBMM’de bulunması sebebiyle protesto edilerek, yemin etmesi engellenen Merve Kavakcı’nın olayın bizzat muhatabı olmasının yanı sıra konu ile ilgili ele aldığı eserleri, akademisyen kimliği ve günümüzde başörtülü olarak yürütmekte olduğu büyükelçilik görevi sebebiyle çalışma grubuna dahil edilmiştir. 2010 yılında Siyer Vakfı’nı kuran ve sosyal medya üzerinden siyer dersleri veren Muhammed Emin Yıldırım ile başörtüsünün ele alındığı bu çalışmada Muhammed Emin Yıldırım ile sahip olduğu İslami bilgi birikimi nedeniyle görüşme yapılmıştır. Kavakcı Olayı’nı protesto eden partilerden biri olan CHP’nin başörtüsüne bugünkü bakışını tespit edebilmek amacıyla başörtülü olarak İstanbul İl Başkan Yardımcılığı görevini yürütmekte olan Kevser Celayir ile Çanakkale 27. Dönem Milletvekili Muharrem Erkek çalışmaya dahil edilmişlerdir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin muhalefet partilerinden biri olan İYİ Parti’nin 27. Dönem İstanbul Milletvekili ve TBMM Grup Başkanvekili Yavuz Ağırlioğlu çalışma grubu içerisinde yer almıştır.

2.4. Veri Toplama Yöntemi ve Analiz Tekniği

Araştırma verilerinin toplanmasında doküman incelemesi ve görüşme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı nitel araştırmalarda yazılı ve görsel materyallerin çalışmaya dahil edilmesine doküman incelenmesi denilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Araştırmaya konu edilen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer yöntemlerle birlikte kullanılabilir. Kişisel belge ve dokümanların yanı sıra yazılı basın, periyodik yazılı kaynaklar, magazin, dergi ve kitaplar da doküman incelemesine konu edilebilmektedirler (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-190). Bu kapsamda, 3 Mayıs 1999 tarihli Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Millî Gazete, Sabah ve Star gazetelerindeki Kavakcı haberleri “seküler bakış” ve “muhafazakâr bakış” temaları altında incelenmiştir. Benzer şekilde, 3 Ocak 2019 tarihli The New York Times, The Washington Post, USA Today, Daily News ve CNN’deki Omar haberleri, “İlhan Omar haberleri ve tanıtırken” temaları altında incelenmiştir.

Veri toplamada görüşme yöntemi de kullanılmıştır. Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve cevap almaya dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 129). Görüşmelerde, dikkatlice hazırlanmış ve belirli bir sırayla sunulmuş açık uçlu sorulardan oluşturulan görüşme formları kullanılmıştır (Patton, 1987: 112). Görüşmede katılımcılara toplam 11 soru ve sondalar yöneltilmiştir. İlk soruda çalışmanın birinci bölümünde yer verilen seküler ve muhafazakar kavramlarına dair genel bir tanımlama yaparak, katılımcıların kendilerini genel olarak hangi grupta gördüğü sorulmuştur. Birinci soru katılımcıların kendilerini aile hayatında, sosyal hayatta ve siyasal hayatta hangi grupta tanımladıklarını tespit etmek amacıyla sondalar ile sürdürülmüştür. İkinci soru katılımcıların günlük ve siyasal dilde dini inancı gereği örtünmeyi tercih eden kadınların tesettüründen türban ve başörtüsü ifadelerinden hangisini kullanarak söz ettiklerini tespit etmeye yöneliktir. Üçüncü soru inancı gereği örtünmeyi tercih eden kadınların bu taleplerine insan hakları bağlamında bakışı, dördüncü soru ise başörtüsü ile siyaset yapılmasına bakışı tespit etmeye yöneliktir. Beşinci soruda katılımcının başörtüsü/türbanı siyasal bir simge olarak görüp görmediğini, altıncı soru ise başörtüsünün/türbanın siyasal bir simge amacıyla takılmasına bakışı anlamaya yönelik hazırlanmıştır. 1999 yılında Merve Kavakcı’nın başörtüsü ile TBMM’ye girmesi ile ilgili yapılan haberlere ilişkin hazırlanan yedinci ve sekizinci sorular ile katılımcıların başörtüsünü devrim karşıtlığı ve Kemalist düzene başkaldırı olarak algılayıp algılamadıklarını tespit edilmeye çalışılmıştır. Dokuzuncu soruda katılımcılara Türkiye Cumhuriyeti’nin başörtülü bir cumhurbaşkanı olması halinde ne hissedecekleri ardından, katılımcıların 1999 yılında yaşanan Merve Kavakcı Olayına ilişkin bugünkü fikirleri sorulmuştur. Son soruda ise başörtülü kadınların siyaset yapabilmelerinin güvence altına alınabilmesi için katılımcıların önerileri alınmıştır. 10 Alalık 2020-19 Şubat 2021 tarihleri arasında; siyasetçi, bürokrat, akademisyen, yazar olmak üzere toplam beş kişi ile görüşme yapılmıştır.

2.5. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda, geçerlilik ve güvenilirlik kavramları yerine “trustworthines” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramın da “inandırıcılık, transfer edilebilirlik, değişmezlik ve teyit edilebilirlik” şeklinde dört ana prensibi bulunmaktadır (Güler vd, 2015: 385). Nicel araştırmalardaki iç geçerlilik karşılığında kullanılan “inandırıcılık”, toplanan verilerin doğruluğunu tespit etmektir. İnanırıcılığı sağlamak için, yoğun ve uzun süreli katılımı, “veri/araştırma/teori/metodoloji”nin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamındaki gazete haberlerinin toplanması, kategorize edilmesi ve alt kodlara ayrılması süreçlerinde, görüşmeler için ayrılan sürede araştırmaya yeteri kadar zaman ayrılmaya çalışılmıştır. Doküman incelemesi ve görüşme yöntemleri birlikte kullanılarak, tema ve kodların hazırlanmasında teorik çerçeveden yararlanılarak, haberlerin toplandığı gazeteler ve tarihleri belirtilerek, görüşülen kişilere ilişkin bilgiler verilerek, görüşme dokümanları düzenlendikten sonra görüşülenlerce teyit edilmeleri sağlanarak “inandırıcılık ve teyit edilebilirlik” prensiplerine uygun hareket edilmeye çalışılmıştır. Veri toplama ve analiz süreçlerinde tutarlı bir yol izlenerek ve izlenen yol ayrıntılı şekilde anlatılarak, verilerin nesnel ve tarafsız bir şekilde aktarılmasına özen gösterilmiş, transfer edilebilirlik prensibine uyulmuştur. Değişmezlik prensibine uygun davranmak adına, verilerin toplanması, kodlanması ve analizi süreçlerinde mümkün olduğunca tutarlı davranılmasına özen gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Bulgular bölümünde, ilk olarak araştırmada kullanılan tema ve kod sistemi açıklanmıştır. İkinci olarak, Merve Kavakcı ve İlhan Omar haberlerinin ABD ve Türkiye ulusal medyalarında ele alınış şekilleri belirlenen tema ve kodlar çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Üçüncü olarak, görüşmelere ilişkin bulgular aktarılmış ve değerlendirilmiştir.

3.1. Araştırmada Kullanılan Temalar ve Kodlar

Araştırma kapsamında, literatür taraması, doküman incelemesi, gözlemler ve görüşmeler neticesinde Omar, Kavakcı haberleri ile görüşmeler için ayrı kod sistemlerinin hazırlanması uygun görülmüş ve üç kod sistemi çerçevesinde veriler değerlendirilmiştir.

Tablo 3.1. Gazete Haberleri ve Görüşmelerde Kullanılan Temalar ve Kodlar

İlhan Omar Haberleri	Merve Kavakcı Haberleri	Görüşmeler	
(5) Coşukulu kutlama (3) Halkta umut uyandırma (3) Terörist benzetmesi (2) 181 yıllık başörtü yasağı sona erdi (2) Kur'an-ı KERİM ile yemin etme (2) Farklılıklara açık olmak (1) Yanıtırken... (2) Siyahi kadın (13) Müslüman kadın ifadesi (5) Mülteci olduğunu belirtme (20) İrkini belirtme	(1) Seküler Bakış (5) Türbani aşığılama (1) Karikatürde hayvan dışkına benzetme (1) Karanlığa geçit yok (88) Mecliste türban olmamalı (26) Atatürk ilkelerine karşı (1) Demokrasi karşıtlığı (11) Ajan iddiası (35) Cumhuriyet tehdidi olarak algılanma (1) Perukla girme önerisi (2) Türban eylemisi tabiri (1) Türban kıza tabiri (10) Provokasyon tabiri	(1) Muhafazakar Bakış (1) İnanç hürriyeti gerekliliği (5) Tarih yazacak (2) kadın erkek eşitsizliği olarak görülmesi (3) Yasak olmamalı (2) Tebrik ve Teşekkür (5) Millî iradeye saygısızlık (3) İnsan haklarına aykırı	(1) Kod Sistemi (1) Tanımlama (1) Başörtüsü / Türban Tabiri (1) İnsan Hakları Açısından Başörtüsüne Bakış (1) Başörtülü Siyasete Bakış (1) Başörtüsü /Türban Siyasi Simge Midir? (1) Başörtüsü / Türban Siyasi Simge İse... (1) Başörtüsü / Türban Karşıt Devimcilik Midir? (1) Başörtüsü / Türban Kemalist Düzene Yönelik Başkaldırı Midir? (1) Başörtülü / Türbanlı Cumgurbakkanı olsa ne hissedersiniz? (1) Bugün Merve Kavakcı Olayını Nasıl Görüyorsunuz? (1) Ne Yapılmalı?

Tablo 3.1’deki kod sistemi Maxqda Programı’nın “görsel araçlar” penceresi altındaki “kod haritası” bölümünde “etkinleştirilmiş kodları yapıştır” sekmesi kullanılarak hazırlanmıştır. Gazetelerin web sitelerinden elde edilen İlhan Omar haberleri metin halinde kopyalanarak Maxqda Programı tarafından “İlhan Omar” adı verilen kümenin altına aktarılmıştır. İlhan Omar kümesinde yer alan haberler tek tek incelenerek, metinde öne çıkan vurgular yukarıda da gösterildiği gibi “çoşkulu kutlama”, “farklılıklara açık olma” gibi kodlar ile işaretlenmiştir. Haber metinlerinde İlhan Omar için kullanılan sıfatlar “Tanıtırken...” teması altında “siyahi kadın”, “Müslüman kadın” gibi alt kodlarla ayrıştırılarak İlhan Omar’a bakış tespit edilmeye çalışılmıştır. Tüm belgelerin topluca ele alınacağı haritalarda kodların karışmasını engellemek amacıyla İlhan Omar haberleri ile ilgili tema ve kodlarda yeşil renk kullanılmıştır. Merve Kavakcı ile ilgili haberler dönemin basılı gazetelerinden taratılarak, öncelikle elektronik hale dönüştürülmüş ardından haberler ayrı ayrı kesilerek belge haline getirilmiştir. Merve Kavakcı haberlerinde İlhan Omar haberlerinde olduğu gibi öne çıkan vurgu “türban krizi tabiri”, “ajan iddiası”, “yasak olmamalı” gibi kodlarla işaretlenmiştir. Merve Kavakcı haberlerinde kullanılan alt kodlar “seküler bakış” (mavi) ve “muhafazakar bakış” (kırmızı) olmak üzere iki ana temada gruplandırılarak oluşturulacak haritaların kolay anlaşılır olması amaçlanmıştır. Merve Kavakcı’nın türbanla mecliste olmaması gerektiği vurgusu yapan haberlerde olmama sebebi “Atatürk ilkelerine karşı”, “Demokrasi karşıtlığı” ve “Cumhuriyet tehdidi olarak algılama” gibi alt kodlarla ayrıştırılarak anlamlı ilişkiler elde edilmeye çalışılmıştır.

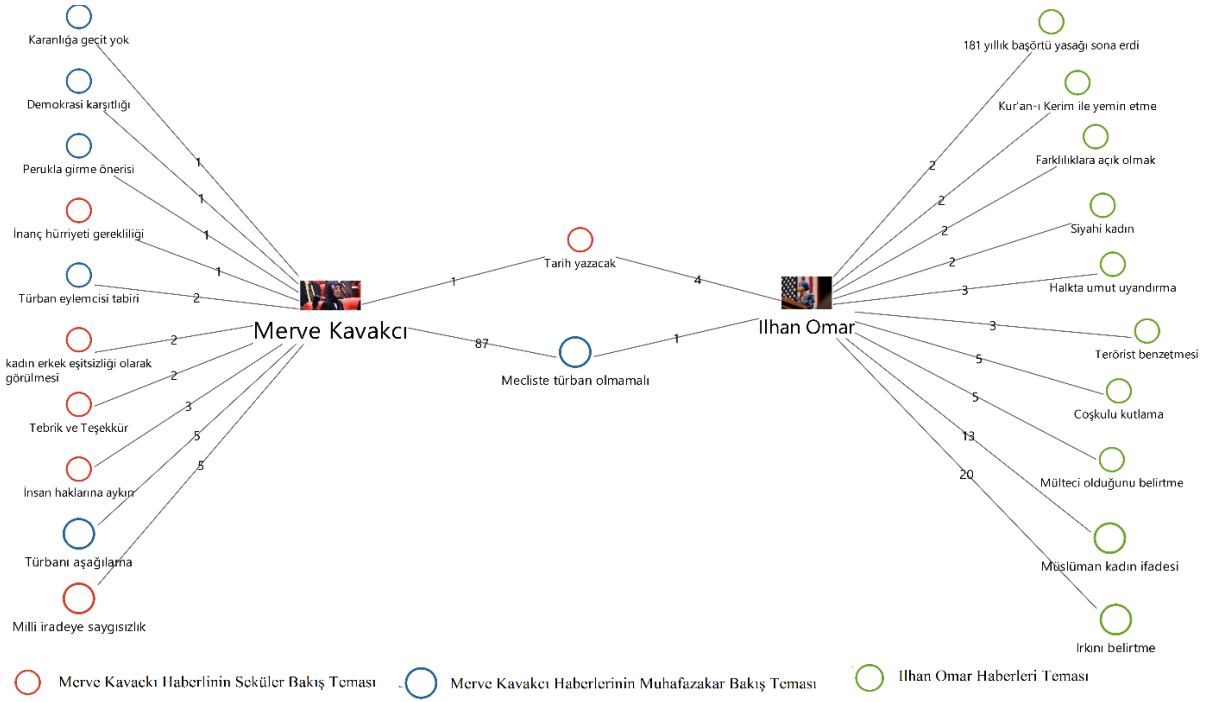
İkinci aşamada yapılan görüşmeler ise belge haline getirilerek, “Görüşmeler” kümesi altında gruplandırılmıştır. Yukarıda yer verilen, katılımcılara yöneltilen sorular birer tema haline getirilerek, katılımcıların vermiş olduğu cevaplar ile alt kodlar oluşturulmuştur. “Tanımla” teması altında katılımcıların cevapları “seküler”, “muhafazakar” ve “seküler/muhafazakar tanımları dışında” olarak alt kodlara ayrılmıştır. Görüşme formunda beş katılımcıya ilişkin görüşme formları ayrı ayrı ve tek bir doküman haline getirilerek, Maxqda programının “Görsel araçlar” menüsü altında yer alan “Belge portresi” sekmesi aracılığıyla görüşmelere ilişkin belge portresi hazırlanmıştır.

3.2. Omar ve Kavakcı Haberlerinin Ulusal Yazılı Medyalarda Ele Alınışı

ABD ve Türkiye ulusal yazılı medyalarındaki Omar ve Kavakcı haberlerinin karşılaştırılmasında, Maxqda Programı’nın *görsel araçlar* penceresi altındaki MaxMaps menüsü içeriindeki *yeni belge modeli* sekmesinde yer alan *iki-vaka modeli* kullanılmıştır.

İki vaka modelinde her iki olayda ortak olan noktalar orta alanda aşağıdan yukarıya doğru azalan tekrarlanma sıklığı ile gösterilmektedir. Şeklin sağında ve solundaki kodlar ise iki olayda farklı olan noktaları yine aşağıdan yukarıya azalan şekilde göstermektedir.

Şekil 3.1. Omar ve Kavakcı Haberlerine İlişkin İki Vaka Modeli

Şekil 3.1’de, ABD ulusal yazılı basınında Omar haberlerinde, onu tanımlarken kullanılan sıfatlar dikkat çekmektedir. Kullanılan sıfatlar tekrarlanma sayısına göre “ırkı-20, Müslüman-13, mülteci-5, siyahi-2” şeklinde sıralanmaktadır. Omar’ın Somali asıllı, Müslüman bir kadın olduğunun haberlerde özellikle vurgulanması ABD’de ırk, İslam ve cinsiyetçi ayrımcılığı yansıtmaktadır. Özellikle, siyahilerin ve Müslümanların karşı karşıya kaldıkları şiddet olayları yazılı ve görsel medyada son yıllarda sıklıkla haber olmaktadır. 2017 yılında siyahi Müslüman Jacob Blake’in, Amerikan polisi tarafından öldürülmesi bu olaylardan sadece biridir (www.time.com). Amerika’da yaşayan Müslümanların maruz kaldıkları şiddeti raporlayan web siteleri bulunmaktadır (www.newamerica.org). Haberlerde, Omar’ın “Kur’an-ı Kerim”le yemin etmesi öne çıkarılmakta, seçilmesiyle taraftarlarının yaptığı kutlamalar “çoşkulu kutlama” şeklinde aktarılmaktadır. Omar’ın seçilmesinin ve mecliste yemin ettirilmesinin pek çok ilki beraberinde getirmesi nedeniyle de Amerikan tarihine geçecek “tarih yazacak” bir olay olduğu belirtilmiştir. Omar’ın ABD Temsilciler Meclisi’ne seçilen ilk mülteci olması da tarihe geçmiştir. Şekil 3.1’de, birçok ilkleri bünyesinde barındıran Omar’ın seçilmesine ilişkin haberlerde, “ırk, cinsiyet, siyahilik, Müslümanlık” gibi unsurlar öne çıkarılırken, açıkça olumsuz haberler yapılmadığı görülmüştür.

Şekil 3.1’de, Türkiye ulusal yazılı basınında, *seküler bakış* teması altında Kavakcı haberlerinde en fazla “mecliste türban olmamalı-87 kez” vurgusunun öne çıkarıldığı görülmüştür. Seküler anlayışı yansıtan basında türbanın meclise girmesi “Cumhuriyet tehditi-35 kez ve Atatürk ilkelerine aykırılık-26 kez” şeklinde verilmiştir. Bu bağlamda, TBMM’ye Kavakcı’nın başörtüsüyle girmesinin seküler anlayışı yansıtan yazılı basın kuruluşlarında, karşıt devrim veya Kemalist rejime başkaldırı olarak algılandığı söylenebilir. Türkiye’deki haberlerde, ABD ulusal yazılı basınındaki Omar haberlerinden farklı olarak Kavakcı’nın, ABD ajanı olduğu-11 kez ve provokasyon yaptığı-10 kez şeklinde “suçlandırılma” dikkat

edilmelidir. Hatta bazı yazılı medya organlarında, Kavakcı'nın ABD'nin ajanı olduğu iddiaları ve başörtülü olmasına ilişkin tüm başörtülü kadınları incitebilecek karikatürlere yer verilmiştir.

Resim 3.1. Türkiye Ulusal Yazılı Basınında Kavakcı Karikatürleri

Kaynak: Soldaki 4 Mayıs 1999 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, Sağdaki 4 Mayıs 1999 tarihli Milliyet Gazetesi

Şekil 3.1'de, Türkiye ulusal yazılı basınında, *muhafazakâr bakış* teması altında Kavakcı haberlerinde en fazla “milli iradeye saygısızlık-5 kez” ve “tarih yazacak- 1 kez” vurgularının öne çıkarıldığı görülmüştür. Seçimlere başörtülü olarak katılan ve başarılı olan Kavakcı'nın TBMM'de milletvekilliği yemini etmesinin engellenmesi milli iradeye saygısızlık şeklinde görülmüştür. Kavakcı'ya “tebrik ve teşekkür-2 kez”, “kadın-erkek eşitsizliği olarak algılama-2 kez”, “insan haklarına aykırılık-1 kez” ve “inanç hürriyeti gerekliliği-1 kez” vurgulanmıştır.

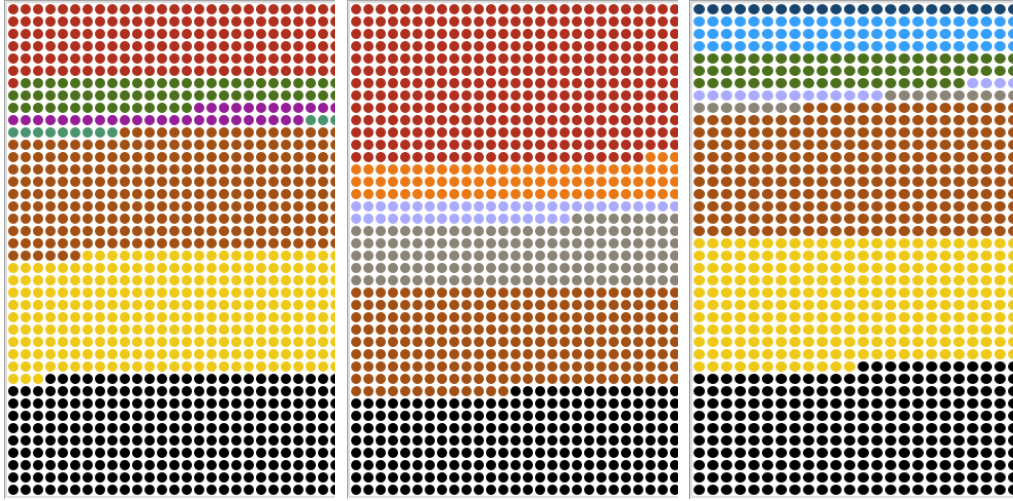
Şekil 3.1'de, Kavakcı ve Omar olaylarında “tarih yazacak-5 kez” ve “mecliste türban olmamalı-88 kez” kodlarının tekrarlandığı görülmektedir. Ortak kodlarda dikkat çeken nokta ise, nüfusunun büyük kısmı Müslüman olmayan ABD'de “mecliste türban olmamalı-1 kez” haberine daha az yer verilirken, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de, seküler anlayışı yansıtan ulusal yazılı medyada, aynı haberin çok daha fazla görülmesi, Türkiye'deki seküler kesimin halkın inançlarına ve değerlerine oldukça yabancılaştıklarını ortaya koymasından bakımdan dikkate değerdir. Omar'ın seçilmesinden memnun olanlara ilişkin haberler “coşkulu kutlama-5 kez”, Kavakcı'nın seçilmesinden memnun olanların haberleri de “tebrik ve teşekkür-2 kez” haberlere konu olmuştur. Omar'ın Kur'an-ı Kerim ile yemin etmesi ABD ulusal yazılı mediasında haberlere yansırken “Kur'an-ı Kerim ile yemin etme-2 kez”, Türkiye ulusal yazılı mediasında, Kavakcı'nın TBMM'ye başörtüsüyle yemin etmeye gelmesi “türban eylemciliği-2 kez” ve “demokrasi karşıtlığı-1 kez” olarak görülmüş, seküler medyada Kavakcı'ya “perukla yemin-1 kez” etmesi önerisi yapılmıştır.

3.3. Görüşme Bulgularının Değerlendirilmesi

Araştırma Covid 19 Pandemisi sürecinde gerçekleştirildiğinden ve sokağa çıkmak sınırlandırıldığından Kavakcı ile birlikte toplam 5 kişiyle görüşülmüştür. Tüm görüşmelerin verileri tek bir Microsoft

Word dosyasında birleştirilmiş ve Maxqda Programı'nın "görsel araçlar" penceresi altındaki "belge portresi" seçeneği kullanılarak analiz edilmiştir. Görüşme sorularının her biri birer tema olarak belirlenmiş, kodlamalar bu temalar bağlamında yapılmıştır.

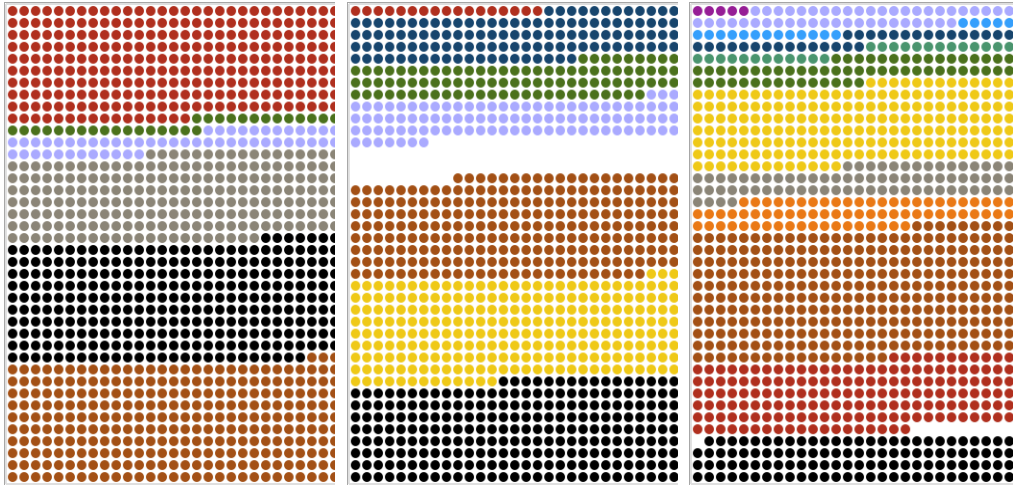
Tablo 3.2.Görüşmelere İlişkin Belge Portreleri

Merve Kavakcı ile yapılan görüşmenin belge portresi

Muhammed Emin Yıldırım ile yapılan görüşmenin belge portresi

Kevser Celayir ile yapılan görüşmenin belge portresi

Yavuz Ali Ağıroğlu ile yapılan görüşmenin belge portresi

Muharrem Erkek ile yapılan görüşmenin belge portresi

Tüm görüşmelerin belge portresi

- Kendisini seküler olarak tanımlıyor.
- Başörtülü Cumhurbaşkanı olmasından memnun olur.
- Muhafazakar ve seküler tanımları dışında tanımlıyor.
- Başörtülü Cumhurbaşkanı için özel bir şey hissetmez.
- Başörtüsü kelimesini kullanıyor.
- Kavakcı'ya yemin ettirilmesi gerekirdi.
- Başörtüsü ve türban kelimeleri dışında
- Bugün gelinen noktada Kavakcı olayı etkili olmuştur.
- Başörtüsü simgedir.
- Lüzumsuz bir tartışmaydı.
- Başörtüsü simge değildir.

Yukarıda yer alan Tablo 3.2’de görüşme yapılış sırasına göre Merve Kavakcı, Muhammed Emin Yıldırım, Kevser Celayir, Yavuz Ağırlioğlu, Muharrem Erkek ile yapılan görüşmelerin belge portrelerine ve tüm görüşmelerin tek belge haline getirilmesi ile oluşan belge portresine yer verilmiştir. Katılımcıların görüşme sırasında vermiş oldukları yanıtların tek görselde anlamlı bir şekilde sunulabilmesi için, katılımcılara yöneltilen “1-Kendinizi nasıl tanımlarsınız?”, “2-Başörtüsü/türban tabirlerinden hangisini kullanmayı tercih edersiniz?”, “5-Başörtüsü/türban siyasi bir simge midir?”, “9-Başörtülü Cumhurbaşkanı olsa ne hissedersiniz?” ve “10-Merve Kavakcı Olayını bugün nasıl yorumluyorsunuz?” sorularının yanıtları farklı renklerle işaretlenmiştir. Buna göre, katılımcıların kendilerini muhafazakar ve seküler tanımları dışında tanımlamayı kabul ettiği, sadece Kevser Celayir sosyal ve siyasi hayatta kendisini seküler olarak tanımlarken aile hayatında muhafazakar olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Sosyal ve siyasi hayatta kendisini muhafazakar ve seküler tanımları dışında tanımlamayı tercih eden isimlerden biri olan Muharrem Erkek’in, aynı partide siyaset yapan Kevser Celayir gibi kendisini aile hayatında muhafazakar olarak tanımladığı görülmektedir. Katılımcılardan kendilerini seküler ve muhafazakâr dışında tanımlayanlar genellikle “Müslüman” oldukları yanıtını vermişlerdir. Kendilerini Müslüman diye tanımlayan kişilerin muhafazakâr grubunda yer almayı tercih etmemeleri muhafazakarlığı İslamiyet ile bağdaştırmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Katılımcılara yöneltilen ikinci soruda, 5 katılımcıdan 4’ü başörtüsü ve türban tabirlerinden ağırlıklı olarak başörtüsü kelimesini kullanmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. İslam dininin vecibeleri üzerine pek çok çalışması bulunan Muhammed Emin Yıldırım aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Ben bu iki tanımı da kabul etmiyorum. Netice itibariyle Allah kadın ve erkek ayırt etmeden tesettür istiyor bizden. Kadının tesettüründe başörtüsü bir parçadır. Tesettürün tamamı başörtüsü değil. Eğer biz kalkar tesettürü başörtüsüne indirirsek aslında meselenin tamamından bir parçasını ele almış oluruz. Dolayısıyla Türkiye’de bu iki tanım üzülererek söylüyorum ki ideolojik baskıyla ortaya çıkmış bir şeydir.

Başörtüsünün siyasi bir simge olup olmadığı sorusuna 5 katılımcıdan 4’ü simge değildir yanıtı verirken, çalışma kapsamında ele alınan Kavakcı Olayı’nın muhatabı olan Merve Kavakcı, “Başörtüsü siyasi bir simge midir?” sorusunda başörtüsünün siyasi simge olması ile ilgili aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Siyasi simge ve ötesidir, daha fazlasıdır. Bir varlık olarak başörtüsünü alıyorsak, simge olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü siyaset hayatın bir parçasıdır ama sadece bir parçasıdır. Herhangi bir şeyin siyasi simge ve sembol olması kadar normal bir şey olamaz diye düşünüyorum. Bunu akademik olarak da bir çalışmada yazdığımı hatırlıyorum. Ecevit’in kasketi, “Nurlu” Süleyman’ın fötr şapkası da siyasi simge ise (ki bu iki insanın benim Meclis’ten dışarı atılmam da çok önemli rol oynayan aktörlerdir) benim başörtüm de onlarınki kadar siyasi simgedir.

Türkiye’de başörtülü Cumhurbaşkanı olması durumunda katılımcıların hislerinin ne yönde olacağı-

na ilişkin soruya verilen yanıtlara bakıldığında, katılımcılardan sadece Merve Kavakcı'nın memnun olacağını belirttiği görülmektedir. Soruya ilk etapta memnun olurum şeklinde cevap veren Merve Kavakcı daha sonra bu yanıtını hislerinin cumhurbaşkanının kim olacağı ile ilgili olacağı şeklinde güncellemiştir. Dahası detay vererek başörtülü ama FETÖ'cü bir cumhurbaşkanının kendisini memnun etmeyeceği vurgusunu yapmıştır. Muharrem Erkek, bu soruya yanıt vermeyi reddederken diğer katılımcıların özel bir şey hissetmeyeceğini belirttiği görülmektedir. Yavuz Ali Ağıroğlu soruyu yanıtlarken aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Ben insanların dindarlığına değil, bu dindarlığın sonuçlarına bakıyorum. Dolayısıyla başörtülü bir Cumhurbaşkanı olsa başörtüsüne değil yine yaptıklarına bakarım... Dindarlığı kendine, dindarlığının sonuçları millete rahmet olmalıdır.

Katılımcıların Kavakcı Olayı ile ilgili görüşlerinin alındığı soruya verilen yanıtlara tüm görüşmelerin belge portresinden bakılacak olursa; belge portresinde ele alınan sorulara verilen yanıtlardan en çok bu soru üzerinde durulduğu ve tüm katılımcıların tek ortak yanıtı olarak "Merve Kavakcı'ya yemin ettirilmesi gerektiği" ve tartışmanın lüzumsuz olduğu vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Merve Kavakcı, Kevser Celayir ve Muharrem Erkek günümüzde gelinen noktada Kavakcı Olayı'nın etkisi olduğunu belirttiği görülmektedir.

Belge Portresinde yer almayan ve katılımcılara yönetilen "Başörtüsü/türban karşıt devrimcilik midir?" ve "Başörtüsü/türban Kemalist rejime başkaldırı mıdır?" sorusuna verilen yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

Merve Kavakcı: *Başörtüsü Allah'ın emridir ve başörtüsü takmak Allah'ın emrine itaat etmektir. Karşı devrim iddiası başörtülü kadınların üzerine giydirilmeye çalışılmıştır. Geçmişte bana da yapılmıştı. Dikkatinizi çekmek isterim o günden bugüne ışınlandığımız zaman herhangi bir regülasyona dayanan yönetmeliğe, kanuna, anayasaya dair bir değişiklik yapılmaksızın bugün milletvekilleri başlarındaki örtüleri ile hizmet verebiliyorlar. Karşı devrim olarak algılanmıyorlar. Demek ki onlar değil, onların algılanışları değişti. Algıyı oluşturan diğerleridir. Çünkü ben o gün nasıl davrandıysam bugün de başörtülü milletvekilleri aynı şekilde davranıyorlar. Ama karşıdaki tepki farklı. Onun için karşı devrim argümanı bize ait bir argüman değil. O sorunun muhatabı da ben değilim diye düşünüyorum.*

Kemalist düzen başını örtmeyi yasaklıyor ise teorik olarak ona bir başkaldırı olarak addedilebilir. Ama altını çizmek isterim: Kemalist düzen, kadının açılmasını, başörtüsüüzleşmesini her anlamda teşvik ederken bunu yazıya dökmemiştir kanunsal olarak. O anlamda haddini bilmiştir, aşırıya kaçmak istememiştir. Uygulamada göstermiştir onun için sonuç itibarıyla o düzende bir çatlak ses oluşturduğu için başörtülü kadını başkaldırı olarak görebilir.

Kevser Celayir: *Bence karşı devrimcilik değildir. Laiklik en genel tanım ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Devleti dinsizleştirmek değil dini devlet siyasetine alet olmaktan kurtarmak-*

tır. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu amaçla kuruluyor. Cumhuriyetin kuruluşunu ve devrim hareketlerini düşününce başörtüsüne karşı var olmadıklarını görürüz. Bu açıdan bakınca karşı devrim devrimine karşı olur. Devrimlerin de başörtüsü ile ilişkisi olmadığından başörtüsünün var olması devrimine karşı, karşı devrim olamaz.

Bence başörtüsü Kemalizme başkaldırı da olamaz. Çünkü İslamiyet 1400 yıl önce doğdu, ondan öncesinde ve farklı kültür ve toplumlarda ya da dinlerde de farklı örtünme şekilleri görülür. Bunların hepsi Kemalizmden çok çok öncedir. O yüzden arada bir bağlantı görmüyorum.

Muhammed Emin Yıldırım: Asla. Böyle bir hesaplaşma olarak algılanması da doğru değil. Bu bir inanç meselesi ise devrim ya da karşı devrim, birilerini yasakladı bizde şimdi bunun karşısında farklı bir şekilde hesaplaşmaya girelim gibi bir anlayış, aslında yine inanılan değerlerin siyasete ya da başka şeylere kurban edilmesi gibi bir anlam doğurur. Asla bu tarz şeyleri tartışma meselesi yapıp, kutuplaşmayı, insanların arasında öfke ve nefreti arttıracak şeyler yapmayı doğru bulmam. Öyle bir şekilde görülmesi taraftarı değilim. Bu bir inanç meselesi ise, bu inancın birilerine mesaj gönderme, başkaldırma ya da başka bir şekilde hesaplaşmanın aleti, işareti olarak gözükmeye tesettürün ruhu ile örtüşmeyen bir şey. Tesettür çok farklı bir şey. Kemalizm ile hesaplaşmak ya da laiklik karşıtı bir mesele olarak algılamak gibi bu tarz yerlere gönderme yapılacak malzemeye dönüştürülmemesi gerekir tesettür meselesinin.

Yavuz Ağralıoğlu: Takan onu karşı devrim olarak yapabilir ama benim için öyle değil. Ben kendimi böyle huzurlu hissediyorum. Allah'a verdiğim sözü böyle iyi tuttuğumu düşünüyorum. Dinime böyle daha hürmetli davrandığımı düşünüyorum diyenler için istediğini yapma alanıdır. Karşı devrim olarak yapan varsa bu onun problemi onun kendi meselesidir.

Muharrem Erkek: Türban tek başına karşı devrimcilik değildir. İnsanın zihnindekiler de önemlidir. İnsanların kılık kıyafetine bakarak değerlendirme yapmak çok doğru değil bence. İnsanların düşüncelerine, eylemlerine, tavrına ve duruşuna bakmak lazım. Merve Kavakçı'nın olduğu dönemde de farklı bir atmosfer vardı. Şu anda öyle bir sorun var mı? Keşke yaşanmasaydı. Bugün birçok milletvekili türbanla da görev yapıyor. Artık başı açık ya da başı kapalı diye bir değerlendirme olmuyor. Benim için kürsüde ne söylediği önemlidir. Düşünceleri, çalışması, ifadeleri, bilgisi, birikimi. Devrim ve karşı devrim kavramları çok derin tartışılması gereken konular. Bu kadar kısa zamanda bu konuları değerlendirmek çok mümkün değil. Önemli olan demokratik hukuk devleti olmak. Laiklik de önemli bence. Ama ben laikliği din ve vicdan hürriyetini güvence altına alan bir laiklik olarak algılıyorum. Mesela din işleri ile devlet işleri konusunda da kutsal din konularının politika ve devlet işlerine karışmaması gerektiğini düşünüyorum. O inanca ve dine de saygısızlıktır. Mesela Diyanet İşleri Başkanlığı siyasi mesajlar vermemelidir. Taraf olmamalı siyasi tartışmalara. Biz bu topraklarda özgürce, mutlu bir şekilde yaşayabiliriz. Muhafazakar demokratlarıyla, sosyal demokratlarıyla,

liberal demokratlarıyla ne olursa olsun. Önemli olan demokrasiyi ve hukuku hayatın merkezine koymak. Her bireyin önündeki engelleri kaldırmamız lazım. Her bireyin hak ve özgürlükleri var.

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan, 1999 yılında Merve Kavakcı’nın demokratik yollarla seçilerek TBMM’de protesto edilmesi sonucunda yemin edememesi ile alevlenen başörtüsü yasakları ancak 2011 yılından sonra eğitimde, 2013 yılından sonra da TBMM’de aşılabilmektedir. Aynı sorunların tekrarlamaması için katılımcılarla yapılan görüşmelerde son soru olan “Türkiye’de kadınların inandıkları gibi yaşayarak siyasi hayattaki yerlerini garanti altına almaları için neler yapılabilir?” sorusuna toplam 11 farklı cevap verilmiştir. Katılımcıların cevapları arasında tüm katılımcıların üzerinde durduğu temel vurgu “Bireyler kendisinden farklı olana saygı duymalı” olmuştur. Toplumda yaşayan bireylerin kendisi ile aynı görüşte, inançta veya hayat tarzında olmayan diğer bireylere saygı duyulması ile sorunun çözülebileceği ifade edilmiştir. Siyasette cinsiyet kotasının uygulanması, devletin kadınları desteklemesi ve başörtülü kadınların haklarının anayasal olarak güvence altına alınması gibi çözüm önerileri sorunun çözümüne kadın özelinde yapılan yönlendirmelerdir. Ayrıca sorunun çözümüne yönelik genel devlet sistemi ile ilgili, hukuk devleti olmak, bağımsız ve tarafsız yargının tesis edilmesi, toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir hukuk sisteminin inşa edilmesi, demokrasi geliştirilmeli önerileri katılımcılar tarafından verilen cevaplar arasındadır. Özellikle Merve Kavakcı olayının yaşandığı dönemde, Merve Kavakcı’nın başörtülü siyasette yer almasına tepki gösteren halka yön veren siyasetçi, bürokrat ve yazar gibi kişilerin olay karşısında verdikleri tepkiden dolayı pişman olduklarını kamuoyu ile paylaşmaları önerisi verilen cevaplar arasında farklı bir bakış açısı oluşturmaktadır. Başörtülü siyasetçilerin ve muhafazakar bakış açısına sahip olan siyasetçilerin üstlendikleri görevlerde başarılı olmaları, başörtülü ve dini hassasiyete sahip siyasetçilere karşı güven oluşturacağı da ifade edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada ilk olarak, laiklik ilkesine bağlı ABD ve Türkiye’de başörtüsüyle ulusal meclislere ilk kez seçilen iki kadın siyasetçinin, bu ülkelerin ulusal yazılı medyalarında nasıl görüldüklerinin tespit edilmesi, ikinci olarak da günümüz Türkiye’inde, TBMM’deki siyasi parti temsilcilerinin başörtüsüyle siyaset konusundaki görüşlerinde bir değişiklik olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel örnek olay araştırması şeklinde tasarlanan araştırmada; a) Başörtülü siyaset Türk ulusal yazılı medyasında ilk kez nasıl görülmüştür? b) Merve Kavakcı ve İlhan Omar olaylarının ABD ve Türkiye ulusal yazılı medyalarında görülmeleri arasında nasıl bir farklılık vardır? c) Günümüz Türkiye’inde, TBMM’deki siyasi parti temsilcileri, Merve Kavakcı olayını nasıl değerlendirmektedirler? sorularına cevap aranmıştır.

İlk soruya ilişkin olarak, 1999’da Kavakcı’nın milletvekili seçilmesiyle başlayıp, TBMM’de milletvekili yemini etmesinin engellendiği süreçte yaşananların, ulusal yazılı medyaya yansımaları

incelendiğinde, hâkim medya kuruluşlarının başörtülü siyaset yapmanın Cumhuriyet'e ve Atatürk İlkelerine aykırı olduğu vurgusu yaptıkları görülmüştür. Aynı zamanda, Kavakcı'ya "ajan, provakator" suçlamaları yöneltilmiştir. Kavakcı nezdinde, FP'ye oy veren kesimlerin de aşağılandıkları ve hakarete maruz kaldıkları anlaşılmıştır.

İkinci soruya ilişkin olarak, Türkiye'de seçilerek TBMM'ye girmeye hak kazanan, inancı gereği başörtüsü kullanan Kavakcı, mensubu olduğu Fazilet Partisi ve bu Partiye oy verenler medya gücünü de ellerinde bulunduran sivil ve askeri bürokrasi tarafından sözlü, yazılı linçe ve tehditlere maruz kalmışlardır. ABD'de Omar'a ilişkin ulusal yazılı medyadaki haberler ise daha çok onun mülteci, Müslüman ve siyahi kimliği hakkındadır. Halkının önemli bir kesimi Müslüman olmayan ABD'de, ulusal yazılı medyanın Omar'a, Partisi'ne ve onlara oy veren kesimlere karşı tahrik edici bir dil kullanmaktan kaçındıkları söylenebilir.

Üçüncü soruya ilişkin olarak, görüşmeye katılanlardan kendilerini seküler şeklinde tanımlayanların, başörtülü siyaset konusuna daha ılımlı baktıkları söylenebilir. Türkiye'de vesayetçi anlayışın etkisini yitirmesinde Kavakcı olayının etkisine özellikle vurgu yapılmıştır. Görüşmeciler sorunun tam anlamıyla çözümü noktasında, uzlaşmacı ve toplumun her kesimini kapsayan yeni bir anayasa ile demokratik ve hukuk devletinin güçlendirilmesi gerektiğine değinilmiştir. Devletin kadınların güçlendirilmesine ilişkin desteklerinin artırılması ve siyasette cinsiyet kotası uygulamasının da başörtülü siyaset sorununun çözümüne katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir. Görüşülen ve kendilerini seküler tanımlayan siyasetçilerin, Kavakcı olayında, 1999'da TBMM'de sergilenen tavrın doğru olmadığı yönündeki beyanları ise çalışmaya başlarken öngörülmeleyen bir cevap olmuştur.

Kuramsal bağlamda değerlendirildiğinde, laikliğin genelde, devletin dini olmayacağı anlayışından hareketle, tüm dinlere ve inançlara eşit mesafede durması şeklinde algılandığı görülmektedir. Devletlerin, insanların huzuru ve mutluluğu için var oldukları düşünüldüğünde, vatandaşların inandıkları ya da inanmadıkları gibi huzur içinde yaşayabilmeleri bakımından devletin yurttaşlarının dinlerine ve inançlarına müdahalede bulunması kabul edilemez. Batılı devletler, 30 Yıl Savaşları gibi 16. yüzyılın sonlarına kadar süren din ve mezhep savaşları sonrasında, laiklik ilkesini geliştirerek, bir arada yaşamanın yolunu bulmuşlardır. Diğer fikirler gibi laiklik düşüncesi de Türkiye'ye Batı'dan aktarılmıştır. Ancak Türkiye'de laiklik, devletin tüm din ve inançlara eşit mesafede bulunması şeklinde uygulanmamıştır. Cumhuriyeti kuran, askeri ve sivil bürokrasiyi ele geçirerek merkeze yerleşen kadro, Türkiye'de geri kalmışlığın faturasını Müslümanlara çıkartmıştır. Laiklik ilkesi, modernleşme veya Batılılaşma bağlamında, Türk halkını İslam'dan ve geleneklerinden koparma aracına dönüştürülmüştür. Önce Tek Parti dönemi, sonrasında ise her on yılda bir tekrarlanan askeri darbelerle İslamcı veya muhafazakar yönü ile öne çıkan kadroların merkeze yerleşmelerine izin verilmemiştir. Bu durum, merkezin sunduğu imkanlardan dışlanan çevrenin birbirlerine, inançlarına

ve geleneklerine daha fazla sarılmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla, 1999 Kavakçı olayını “merkez-çevre kuramı” bağlamında değerlendirmek mümkündür. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde açtığı Batılı tarzdaki okullarda yetişen, sonrasında askeri ve sivil bürokrasiye hakim olan kadrolar Cumhuriyeti kurduktan sonra, onu yaşatabilmek adına, laiklik ilkesine sarılarak toplumun dini ve gelenekleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Kavakçı’nın başörtüsüyle TBMM’ye girmesi üzerine merkez medyasıyla, askeri ve sivil bürokrasisiyle harekete geçmiş, merkezdeki konumunu bir süre daha korumayı başarmıştır.

Yöntem bağlamında değerlendirildiğinde, bir döneme damgasını vuran ve zaman zaman gündeme gelen başörtülü siyaset konusunun nitel bir araştırma kapsamında, olayın baş aktörü Kavakçı ve TBMM’de grubu bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden siyasetçilerle görüşülerek toplanması araştırmanın güçlü yönleridir. Buna karşın, Kavakçı ve Omar’ın ulusal meclislerde temsiline ilişkin haberlerde yalnızca ertesi günkü gazetelerde yer alan haberlere yer verilmesi, diğer ülkelerdeki örneklerle yer verilmemesi araştırmanın zayıf yönleridir. Yine araştırmanın Covid-19 pandemisi sürecinde yapılması nedeniyle görüşülmek istenen herkese ulaşılması da mümkün olmamıştır. Araştırmanın, ABD ve Türkiye dışındaki ülkelerdeki örnekleri ve haberleri kapsayacak şekilde geliştirilmesi potansiyeli bulunmaktadır.

Sonuçta, Türkiye özelinde laikliğin Batılı anlamda devletin tüm din ve inançlara mesafeli durması şeklinde algılanmadığı, toplumu Batılı bir topluma dönüştürmede bir baskı aracı haline dönüştürüldüğü söylenebilir. Askeri ve sivil bürokrasi, merkezdeki konumu ve eline geçirdiği laiklik sopasıyla halkı terbiye etmeye çalışmış, bu konuda uzunca bir süre başarılı olmuştur. Başörtüsüyle, seçilerek ulusal meclise girilmesi laiklik ilkesine bağlı ABD ve Türkiye’de farklı tepkilerle karşılanmıştır. Halkının çoğunluğu Müslüman olmayan ABD’de bu durum ilgi çekici bulunup, Omar’ın dini, rengi ve mülteci olmasına vurgu yapılmışken, ulusal yazılı medyada kişilik haklarına ve temsil ettiği siyasi duruşa karşı haberlere rastlanmamıştır. Türkiye’de ise, Kavakçı’nın başörtüsüyle seçilip, TBMM’ye yemin etmek üzere girmesi ulusal bir sorun haline getirilmiştir. Günümüzde, TBMM’de siyaset yapan ve kendilerini seküler olarak tanımlayanların başörtüsüyle siyaset meselesine daha ılımlı baktıkları görülmektedir. Bu durum merkez ve çevrenin yer değiştirmesiyle birlikte, aynı olaya karşı gösterilen refleksin benzer şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Kavakçı olayı, tarihin hiçbir döneminde sömürgeleştirilemeyen Türkiye’de bir dönem merkezi güç ve iktidarı elinde bulunduran bürokrasi ve medyanın, mensubu oldukları milletin dinine ve geleneklerine ne kadar yabancılaştıklarını göstermesi bakımından ibret verici bir süreç olarak değerlendirilebilir.

First Appearance of Headscarved Female Politician in National Printed Media in Context of Secularism

EXTENDED SUMMARY

In this research, it is aimed to determine how the two female politicians, who were elected for the first time in national assemblies with headscarves, were perceived in the national print media of these countries in two different countries that adhere to the principle of secularism. The research was designed as a case study. Following the election of Merve Kavakcı from Turkey to the Turkish Grand National Assembly in 1999 and the election of Ilhan Omar from the United States as a Senator in 2018, the reflections of these events on the national written media of both countries are handled as case study items. Revealing how the headscarved politics, which left its mark on a period in Turkey, appeared for the first time in the national print media was deemed worthy of investigation to show how far the media moved away from the beliefs and values of the people in a country where the principle of secularism was applied in the strictest way, in a country where the majority was Muslim. The research was designed as a qualitative case study. The questions of a) How was the headscarved politics seen for the first time in the Turkish national print media? b) What is the difference between the events of Merve Kavakcı and Ilhan Omar being seen in the national media of the USA and Turkey? c) How do the leading figures of the political parties in the Grand National Assembly of Turkey evaluate the Merve Kavakcı event today? were sought in the research.

Regarding the first question, when the reflections of what happened in the process that started with Kavakcı's election as a parliamentarian in 1999 and were prevented from taking the parliamentary oath in the Grand National Assembly of Turkey, on the national print media, it was seen that the dominant media organizations emphasized that wearing a headscarf in politics is against the Republic and Atatürk's Principles. At the same time, charges of "agent, provocateur" were brought against Kavakcı. Along with Kavakcı, it was understood that those who voted for the Fazilet Party were also humiliated and insulted.

Regarding the second question, Kavakcı, who was elected in Turkey and entitled to enter the Turkish Grand National Assembly and wears a headscarf because of her belief, was subjected to verbal and written lynchings and threats by the civil and military bureaucracy, who also had the power of the media. The news about Omar in the national print media in the USA is mostly about her refugee, Muslim, and black identity. It can be said that in the USA, where a significant part of its population is not Muslim, the national print media refrains from using provocative language against Omar, her party, and those who voted for them.

Regarding the third question, it can be said that those who define themselves as secular among the interviewees have a more moderate view of the headscarved politics. Emphasis was placed on the effect of the Kavakcı incident on the loss of the influence of the tutelary approach in Turkey. The interviewees emphasized the need to strengthen the democratic state with a new constitution that is conciliatory and covers all segments of the society to fully resolve the problem. It has been stated that increasing the state's support for women's empowerment and implementing a gender quota in politics may also contribute to the solution of the headscarved politics problem. The statements of politicians who were interviewed and who defined themselves as secular, that the attitude displayed in the Grand National Assembly of Turkey in 1999 was not correct in the Kavakcı incident, was an unexpected response in the beginning of the study.

When evaluated in a theoretical context, it is seen that secularism is generally perceived as keeping an equal distance from all religions and beliefs, based on the understanding that the state will not have a religion. Considering that states exist for the peace and happiness of people, it is unacceptable for the state to interfere with the religions and beliefs of its citizens so that citizens can live in peace as they are believers or not. Western states, after the wars of religion and sect that lasted until the end of the 16th century, such as the 30 Years War, found a way to live together by developing the principle of secularism. Like other ideas, the idea of secularism was transferred to Turkey from the West. However, secularism in Turkey has not been implemented as the state's equal distance from all religions and beliefs. The people who founded the Republic and settled in the center by seizing the military and civil bureaucracy, brought the blame for the underdevelopment in Turkey to the Muslims. In the context of modernization and westernization, the principle of secularism has been transformed into a tool to detach the Turkish people from Islam and their traditions. First, during the Single-Party period, and then with the military coups repeated every ten years, the Islamist or conservative cadres were not allowed to settle in the center. This situation enabled the environment, which was excluded from the opportunities offered by the center, to embrace each other, their beliefs, and traditions more. Therefore, it is possible to evaluate the 1999 Kavakcı event in the context of "center-periphery theory". The cadres who grew up in the Western-style schools opened in the last period of the Ottoman Empire, and then dominated the military and civil bureaucracy, started to struggle with the religion and traditions of the society by embracing the principle of secularism to keep it alive after the Republic was founded. After Kavakcı entered the Grand National Assembly of Turkey with a headscarf, secularism acted with the central media, military, and civil bureaucracy, and managed to maintain its central position for a while.

When evaluated in the context of the method, it is the strengths of the research that the headscarved politics issue, which left its mark on a period and came to the agenda from time to time, was gathered through qualitative research with Kavakcı, the main actor of the event, and politicians who had a

group in the Turkish Grand National Assembly and agreed to take part in the research. On the other hand, the weak aspects of the research are that only the news in the next day's newspapers are included in the news about the representation of Kavakcı and Omar in national assemblies, and examples from other countries are not included. Again, because the research was carried out during the Covid-19 pandemic, it was not possible to reach everyone who wanted to be interviewed. The research has the potential to be developed to include examples and news from countries other than the USA and Turkey.

As a result, it can be said that secularism in Turkey is not perceived as the state keeping a distance from all religions and beliefs in the Western sense, but has been transformed into a tool of oppression in transforming society into a Western one. The military and civil bureaucracy tried to discipline the people with its central position and the stick of secularism, and it was successful in this regard for a long time. Being elected to the national parliament with a headscarf has been met with different reactions in the USA and Turkey, which adhere to the principle of secularism. While this situation was found interesting in the USA, where most of its population is not Muslim, and Omar's religion, color and refugee status were emphasized, there were no reports against personal rights and the political stance she represented in the national print media. In Turkey, Kavakcı's election with a headscarf and her entry into the Turkish Grand National Assembly to take an oath has become a national issue. Today, it is seen that those who do politics in the Grand National Assembly of Turkey and define themselves as secular look more moderately at the issue of politics with the headscarf. This situation reveals that with the displacement of the center and the periphery, the reflex shown against the same event differs in a similar way. In addition, the Kavakcı incident can be considered as an exemplary process in terms of showing how alienated the bureaucracy and media, which once held the central power and power in Turkey, which has never been colonized in any period of history, have become alienated from the religion and traditions of the nation they belong to.

KAYNAKÇA

- Hepkon, Z. (2003). Kurumsal Kimlik İnşasını Belirleyen Faktörler: Bir Literatür Taraması. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi. Sayı:9, 175-211.
- Acar, A. & Çelebi, M. B. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Makamının Önemi ve 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Abdullah Gül'ün Görev Süresi Tartışmaları. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (23), 1-34.
- Aksoy, M. (2005). Başörtüsü – Türban: Batılılaşma – Modernleşme, Laiklik ve Örtünme. Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Aktaş, C. (2006). Türbanın Yeniden İcadı. Kapı Yayınları: İstanbul.
- Albayrak, Ş. (2015). “Batı Ülkelerinde Din-Devlet İlişkilerindeki Alternatif Modeller ve Türkiye Örneği”. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt, Sayı: 48, Haziran, 185-198.
- Altınıyıldız, N. (2003). “İmparatorlukla Cumhuriyet Arasındaki Eşikte Siyaset ve Mimarlık: Eskiye Muhafaza/Yeniye İnşa”. Ahmet Çiğdem (ed). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Mufazakarlık Cilt 5, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ateş, T.1(1980). Türk Devrim Tarihi. İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Aydın, M. (2001). Kadın. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 24, 86-94, İstanbul.
- Başgil, A. (2011). Din ve Laiklik. Kubbealtı Yayınları: İstanbul.
- Bauberot, J. (2003). Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik. Ufuk Kitapları: İstanbul.
- Beaviour, S. (2010). The Secaond Sex. Vintage Books.
- Bezci, B. (2015). “Sekülerizm ve Laikliğin Demokrasi Bağlamında Tartışmak”. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Cebeci B. (2018). Başörtüsü Mücadelesinin Değişen Yolculuğu. <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/193792-basortusu-mucadelesinin-degisen-yolculugu>,(Erişim: 29.10.2021).
- Cumhuriyet Gazetesi, 4 Mayıs 1999.

- Eisenstein, Z. (1999). "Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialism Feminism", *Critical Sociology*, Vol. 25, No. 2-3, 196-217.
- Ertit, V. (2014). "Birbiri Yerine Kullanılan İki Farklı Kavram: Sekülerleşme ve Laiklik". *Akademik İncelemeler Dergisi Cilt 9 Sayı:1*.
- Fazilet Partisi'nin Kapatılmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı, RG: 05/01/2002-24631.
- 1982 Anayasası, 09/11/1982-17863 (Mükerrer).
- Gözler, K. (2018). *Kısa Anayasa Hukuku*, Ekin Basım Yayın Dağıtım. 16. Baskı. Bursa.
- Gözler, K. (2008). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ekin Basım Yayın Dağıtım. 13. Baskı. Bursa.
- Güler, F. (2020). *Yüksek Seçim Kurulunun Yapısı ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Güler, A.; Halıcioğlu, B.; Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Seçkin Yayınevi: Ankara.
- Heper, M. (1985). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. 2. Baskı, DoğuBatı Yayınları: Ankara.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler*. Şeyma Akın vd. (çev). Adres Yayınları: Ankara.
- İnce, H. (2010). *Muhafazakar İdeoloji: Din-Siyaset*. Alan Yayınları: İstanbul.
- Kanadoğlu, K. (2013). "Laiklik ve Din Özgürlüğü". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 109.
- Kartal, F. (2016). "Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram". *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 3.
- Kavakçı-İslam, M. (2014). *Başörtüsüz Demokrasi'de Adı Konmamış Darbe*. Timaş: İstanbul.
- Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. Verso Press: London and New York.
- Koçal, V. (2012). 'Çevre'den 'Merkez'e Yönelim Bağlamında Türkiye'de Muhafazakârlığın Dönüşümü: Siyasal İslâmcılıktan Muhafazakâr Demokratlığa AK Parti Örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* , (1) , 81-111.

- Lewis, B. (2007). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Mardin, Ş. (2015). Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Milliyet Gazetesi, 4 Mayıs 1999.
- Özdemir, H. (2007). Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Özipek, B. (2000). Muhafazakar Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum, Siyaset. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi A.B.D. Doktora Tezi, Ankara.
- Özkan, M. (2016). "Türk Muhafazakarlığı Siyasal Bir Gelenek (Mi?)". Akademik Hassasiyetler Dergisi, Cilt:3, Sayı:5.
- Özkul, F. (2014). "Anayasalarımızda Laiklik İlkesi". Ankara Barosu Dergisi, Sayı:4, 271-310.
- Sertoğlu, M. (1969). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Meselesi". Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:25, Ekim.
- Patton, M. (2018). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara.
- Rommelspacher, B. (1999). Right-Wing 'Feminism': A Challenge to Feminism as an Emancipatory Movement. Ed. Yuval-Davis, N. Ve Webner, P. Women, Citizenship and Difference, Zed Books, London.
- Sevim, A. (2005). "Feminizm", İstanbul yayınları: İstanbul.
- Shils, E. (2002), "Merkez ve Çevre" Yusuf Ziya Çelikkaya (çev). Türkiye Günlüğü, 70: 86-96.
- Şişman, N. (2013). Emanetten Mülke: Kadın, Beden, Siyaset. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Şişman, N. (2019). Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı Başörtüsü. İnsan Yayınları, İstanbul.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı-MEB (1972). Tebliğler Dergisi, Cilt 35, Sayı 1684-1726.
- Tayhani, İ. (2009). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli: Laiklik". Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Bahar, Sayı:43, 517-529.

The Constitution of the United States of America (2002), Fall Rver Press: New York.

Toruk, İ. (2011). “Türkiye’de Başörtüsü Sorunu ve Yazılı Medya Sunumu”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 30, 2011, 483 – 514.

Walby, S. (1990). Theorizing Patriarchy, Cambridge, Basil: Blackwell.

Yapıcı, A. (2016). Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın. Çamlıca Yayınları: İstanbul.

Yetim, F. (2014). “Liberal Muhafazakarlık ve Düşünsel Tutarlılık Ekseninde Farklı Bir Türkiye Entellektüeli: Ali Fuat Başgil”. Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl:10, Sayı:39, Ocak-Şubat, Mart, 61-70.

Yetkin, A. (2013). “Kemalizm ve Düzenin Laikleştirilmesi: Teorik Bir Bakış”. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, Sayı:2, Cilt:1, 57-82.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yıldırım, F. ve Gül, H. (2021). Uluslararası kalkınma politikaları ve kadınların güçlendirilmesi üzerine bir değerlendirme. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(1), 679-695.

Yılmaz. Ş. (2018). Müslüman Kadınların Doktor Ablası Gülsen Ataseven. <https://www.dunya-bizim.com/portre/musluman-kadinlarin-doktor-ablasi-gulsen-ataseven-h28023.html>, (Erişim, 29.10.2021).

1961 Tarih ve 334 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG: 09/07/1961-10859.

1982 Tarih ve 2709 ayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG: 09/11/1982-17863 (Mükerrer).

1981 Tarih ve 8/3349 Sayılı Milli Eğitim Bakanlığı ile Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelik, (RG: 07/12/1981-17537).

2010 Tarih ve 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 13/05/2010-27580.

İnternet Kaynakları

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (DİB), <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/> 1, (Erişim Tarihi: 10/06/2019).

HÜRRİYET – “Türbanlı First Lady’e Kadınlardan Büyük Tepki” <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turbanli-first-lady-e-kadınlardan-buyuk-tepki-6404820> (Erişim Tarihi: Şubat 2021).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/first-lady-icin-turban-protokolu-7314328>, (Erişim: 06.11.2021).

<https://www.star.com.tr/politika/o-gun-neler-yasamisti-iste-merve-kavakci-olayi-haber-802075/>, (Erişim: 06.11.2021).

<https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/turbanli-hakim-cikisiyla-tepki-ceken-saglardan-yeni-aciklama-6193661/>, (Erişim: 07.11.2021).

Anayasa Mahkemesi Ak Parti Kararı, Esas Sayısı: 2008/1 (Siyasî Parti Kapatma), Karar Sayısı: 2008/2, RG: 24/10/2008-27034.

YSK'nın 17.05.1999 tarih ve 1585 sayılı kararı <http://www.ysk.gov.tr/doc/ilkeKarar/dosya/4606/1999-1585-karar.htm>

Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. RG: 05/02/2002-24631

Siyasette Kadınlar: 2021, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2021/Women-in-politics-2021-tr.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2021).

At the Intersection of Two Criminalized Identities’: Black and Non-Black Muslims Confront a Complicated Relationship With Policing and Anti-Blackness <https://time.com/5884176/islam-black-lives-matter-policing-muslims/> (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

Anti-Muslim Activities in the United States 2012-2018 <https://www.newamerica.org/in-depth/anti-muslim-activity/> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

“AKP Kapatılmadı Hazine Yardımı Kesiliyor”

<https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/07/30/akp.kapatilmadi.hazine.yardimi.kesiliyor/48650.0/index.html> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

“Köşk İçin 367 Tartışması” (2006), <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kosk-icin-367-tartismasi-183006> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

2010 Tarih ve 27580 Sayılı Resmi Gazete, (2010) Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No. 5982, Kabul Tarihi:7/5/2010.

Hürriyet Gazetesi. Türban Yasağının Geçmişi (10 Şubat 2008). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turban-yasagin-in-gecmisi-8201449>, (Erişim: 30.10.2021).

1993 tarihli Din Özgürlüğü Restorasyonu Yasası-<https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/1308>.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir/Kavram	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak	Aslı BEK Mustafa KARA
Tasarım	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak	Aslı BEK Mustafa KARA
Veri Toplama ve İşleme	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlamak	Aslı BEK
Tartışma ve Yorum	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak	Aslı BEK Mustafa KARA
Literatür Taraması	Çalışma için gerekli literatürü taramak	Aslı BEK